

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

ШВЕДОСЦ

ЧАСОПИС ЗА ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

3

РОК I.

ЮЛИЙ – СЕПТЕМБЕР

1952

ШВЕТЛОСЦ

ЧАСОПИС ЗА ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

Редактивни одбор:

Яким Баков

Дюра Варта

Василь Мудри

Виходзи штири раз рочие.

Предплатиц ше мож (120— динари рочне) на каждай пошти
на наш текуши рахунок при Народнай банки у Кули число 311-903.222.
Уредништо и администрација: „Шветлосц“ Руски Крстур, тел. бр. 14

ЧАСОПИС ДРУКУЈЕ ДРУКАРНЯ „РУСКОГО СЛОВА“, РУСКИ КРЕСТУР

ШВЕТЛОСЦ

ЧАСОПИС ЗА ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

Одличателни редактор

Дюра Варга

ВИДАВА ВИДАВАТЕЛЬНЕ И ДРУКАРСКЕ ПРЕДПРИЯЦЕ „РУСКЕ СЛОВО“
РУСКИ КЕРЕСТУР

1952

ШВЕТЛОСЦ

РОК I

ЮЛИЙ — СЕПТЕМБЕР

ЧИСЛО 3

МЛАДОМУ ПОЕТОВИ

Поето руски, вдер до гласней лири,
Акорди слогох разтреш поверх жеми,
Зос шерца шмедо вилей чувства щири,
Най гуча гаї и пажици неми!

Длugo ши бидни блукал в цми, незнанию,
Забути сцискал худобу язика!
Тераз ше дзвигні; у новим шпиваню
Крачай по дражкох шветлого нам вика!

Гоч зме гарсточка цо блука по швеце
За чарним хлебом здобутим у зною,
Не дай да нашо мено доля змеце,
Але зос писню чувай рускосц свою!

Писню прилапи роботнік у полю,
Забруні вона по лёше и гаю,
Бо познаш нашо щесце и недолю
И кажди куцик родзеного краю.

У шерцу твоїм нашо шерцо шпива,
Пламень у очох твоя искра палі,
До твосій писні и наш глас же зліва,
Худобство, немоц зоз души нам звалі.

Язык худобни, але чувства твойо
Пренайду слова хтори шерцо руша;
Зато лем шпивай, отвор шерцо свойо,
Най квитне щесна Руснакова душа!

Микола М. Кочиш

Михал Лукачов

Михал Лукачов бул чловек добрей души. Бул байбер. Кажды го хвалел котрого раз обрітвель. Вечарами знал вжац гуцлю, шеднүц под конк та грац. Зоз гушлі би ше роєли чисти гласи як з раньшу росу умити и сперали би веліх людзох, котри би тадзи преходзели. Таки мелодії чули лем раз у живоце, бо их складал сам Михал. Аñі вон би вецей так исто не знал одграц да то дахто жадал.

— Михале, вечера уж готова, — прервала би тоту музыку Михалова жена. Теди би путніци одходзели і видзело ше по ніх же су незадовольни же музыка престала. Даёдни би през капурку скричали Михалови же най не слуха жену, але най предлужи грац, але Михал жени нігда не превредзел.

През лето мал бостан, з котрого найлепшее попредал гереги. Док други мушели вожиц гереги по шорох на кочох и надзерац ше, Михал свойо попредал дома. Людзе до нъго сами приходзели. Щесце ше Михалови ошміховало зос шицких бокох. Пенежу було надосц.

Кед му жена мала родзиц треце, нагло ше похорела и, ище дохтор ані не сдигол, Мелана була мёртва.

Одкеди вона у гробе, Михал уж не тот цо бул. Опивал ше вше частейше. Бостан не садзел, по гушлі лем цагал зос смиком же би на тот способ скрыл од людзох свою бригу. У таким чаше би му людзе, котри би тадзи преходзели, руцали до двора груди и лярмали на нъго да престане зос таким граньом. Кажды дзені, ше до нъго бритвиц ходзели вше меней. Уж ходза лем стари дідове котрим далеко ходзиц до других байберах.

— 0 —

Так випатрал Михал Лукачов до того дня кед пияни спал у цмей жимней хижі. Кед ше пребудзел, видзел же в на карсцелю, звалени на облак. Вонка мраз таки аж праши. Очка змарзнути але су ясни, бо ше по ніх розляла шветлосц зоз Мешаца котри полни як лабда. У хижі видно так як да ше тераз лем змеркло. Михал сам у хижі. Одкеди му жена умарла, двойбо дзеци цо му од ней остали дал ёй мацери, а сам почал пиц. Пред тим, док му жена ище жила, бул познати гудак у цалим Керестуре. Одкеди му жена умарла, грае лем на двох струнох, бо му ше други потаргали, а не ма зач купиц нови. Гушля му тераз на жемі при карсцелю, а при посцельовей ножки ше билею власки на сміку.

— Препаднем... Нацо мнё жиц... — явіли ше думки у Михаловей главі. Душа ше му роздзелела на два часци. Ёдна гуторела:

„Нацо мнё жиц?... препаднем... людзе ме буду вишмейовац... Я мушым умрец...“

Док друга часць ришено оставала на своім:

„Я мам дзеци. Я за ніх жиём...“

Михал станул зос карсцеля плянтаюци ше и пришол гу посцелі. Тота друга половка Михаловей души віше баржей превладowała! „Я мушым жиц. Мам дзеци. Ім треба оца и мацер... гей... и мацер им треба.“ Михал станул з посцелі и пришол ше гу столу напіц води. Накашлял ше и тераз вельо легчайше ішол назад.

— Мушым ше оженіц. Дзецим треба мацер... — Ришене було ту. Ютре дзень порихтал ше за драғу. Замодлел сущеду же би му накармела прашата, замкнул хижу и пошол гледац жену. Пошол до своіх двох пайташох виприповедац им же цо през ноц ришел.

... У Кули бул праве вашар кед Михал сцигол зос своіма пайташами. Хвіля була така які ше лем може зажадац за такі дзень. Гоч були позні ёшеньськи часи, цепло було як у септембру.

Шатри були у шорох еден попри другим. Кед дагдзе не бул шатор, там ше позберали худобнейши тарговцы зос кошаркамі и малима ладичкамі. Предавали дзецинські бависка, жвератка, лабдочки, и други дробни ствары. Гу нім пришла юна досц тлуста пані, судзьца по шматох досц богата.

— Почим жвератка? — питала ше юному тарговцові.

— Двацец грайцари...

— Гоч які шмееце двацец грайцари! Не вредзи ані пейц...

— викруцела ше пані и рушела ше далей, гу другому.

— Дзеветнац!... — скричал за ню перши тарговец.

— Дзешец!

— Дзеветнац...

— Дзешец!

— Осемнац...

— Кед не даш за дзешец, вец ме ані не спрай!

— Петнац...

— Добре. Дай, але знай же не вредзи тельо. Пейц грайцари ци давам да себе поплаташ тоти локци на рукавох...

— Здрави будзіце, пані... — одвітовал ей тарговец правяци любезні випатрунок твары, а з правым оком джмуркал на свайго сущеда.

Єднанки ше чули зос шицких бокох. Лем там дзе були качмарски шатри, там не було чуц єднанки. Отамаль було чуц гране, черкотане „певачицох“ и пияну лярму. Людзе, котры тарговали, плацели своім „цендзаром“ „олдомаш“.

Михал шедзёл за столом зос своіма пайташами у левім куце чаторні, недалеко ад гудацох. На столе уж ест полно празни фляши. Михал уж узноени. Зной му уж чури по твары.

— Ище дакус та почне... — шептал юден пайташ другому.

— Вец меркуй цо робиш...

На то ше почали обидвоме шмеец. Кед Михал на іх попатрел спод обервох, престали.

— Пинцер! — скричал Михал, Физетем. — Сцел стануц зос карсцеля, але ше му не удало, та знова шеднул.

— Слава богу... випатра же не будзе...

— Увидзиш чи нё. Лем чекай...

— Думаш?

— Почина... идзме отадз... — влапел перши пайташ другого за рукав. Михал ше влапел за стол, и станул. Зграбел празну скленку и треснул з ню до жем. Скленчани ше розпирскали по цалей чаторні. Гудаці престали грац. Шицко уцихло.

— Пинцер! Докля будзем на це лярмач?

Злекнути келнер прибег гу ньому. Михал му руцел пенеж на стол а сам ше рушел на штред чаторні.

— Ёст нёщешлівшого человека на тим швеце, Михале?... Кед ёст, та го укаж! — лярмал сам на себе. — Ти ше пришол на вашар женіц? Так ше гледа една шорова жена? Шорова мац, га? На вашаре ягод крава або швиня? Нё! Нігда себе жену так не найдзеш. На вашаре ше не предавлю шорови жени. Ту ше нёшорови предаваю сами. Моім дзецом треба шорову мацер. Я лем за ніх жием. Да іх нет, ище бим того вечара...

— Михале, идзме. Шицки людзе на нас патра!...

— Най патра! Най правя шмик зоз нёщешлівого человека...

— Але, май розум...

Михал остал сам у карчми. Кед ше уж цалком зацмелю, плянтаючи ше, ишол дому. Цали швет ше коло нього округал.

— Жено моя, прецо ши ме дэ биди нагнала? Цо сом ци завиніл? Нігда сом ци слово крижом не прегварел... — плакал Михал идуци.

Кед доходзел гу кёнцу валала, пред ёдним дутяном ше пошипоцел на тото цо ше до ньго блатни ноги очухую, спаднул и вдерел главу до Гарадичнох.

... Як да му дахто з руку пияньство одогнал. Пред нім ше престарла велька пажица, а тамаль далей желены поля. Над студню, дзе краваре напавали статок, стала у воздуху зёз зарями ошвицена його жена.

— Мелано, жено... — скричал Михал и разбегнул ше гу ней. Вона заплакала. Цошка му змервело ноги и спаднул. Вец го тута исте почало обрацац геваль-тамаль, за руки, котурбичац го по жеми, и вец по тим шицким скапало. Кед уж мог стануц, тей пажици уж не було...

... Почала го боліц глава. Кед отворел очи, видзел же лежи пред чымщик дутяном. Бул през рекли. Станул и лапаючи ше за мурики ишол дому. Дакус ше витрезбел и тото шицко до ше пред тим дзень случело, випатрало му як полусон. Ёдино му як прешвечене остало же то було наисце, — же бул през рекли.

— Михале, не добре робиш... — гандровала една половка Михалова другу. — Нё так ше жені. Хто це лем на тото нагнал?... Чи не тоти двоме?... Напевно ше им сцело пиц та ме одзагли на вашар... Хто ми лем реклу украд?... — круцели ше по Михаловій главі неповязані думкі.

Дома го знова залапело ёдно нёщесце: Хтошка му покрадшицки прашата и швиню док бул на вашаре.

Жима прешла щвидко, як за кліпнуце ока. Шніг остал ішё лем по местох дзе слунково зары не можу дойсць, але ані там е не таки били як до бул скорей. Уж в водністи. Неодлуга щё и вон розтопи. По улізох мутлянка, кочі лежу аж по 'осовини. У нізших местох на драги — юна вода. Попод хижу Михала Лукачово тиж юна вода. Коло мура руцени даскељо цегли (хто зна же хто их руцел...) же би ше могло прейсць на други бок дражки.

Михалова хіжа випатра як розжалена мац, котрой випровадзаю труну з дзецком на кладбище. Буря черепи розруцала на веліх местох. Вечарами ше през тоти дзири дзе були черепи оганяю розиграні мачки.

На штред хіжи — власи нападано скоро по косткі. Лем дас раз-двараз у мешацу му швекра приідзе попораїць — але вон ю керує да ше з нім не вадзи — бо кед приідзе та од ней ніч інъше не чуб лем „ти розсыпніку єден... забул ши же маш у міс дзеци... лотъко єдна... лъогдаш як вол! Охаб ше уж раз тога пица... Будз як и други людзе“. — шицко то Михал уж зна напамнят. То му швекра уж не раз гуторела.

Од своіх у валале не ма нікого. Прето го нащивюе лем швекра. Вона ше з нім вадзи — але його тата звада уж неувредзуе. Научел уж на ю. На юно ухо войдзе, на друге видзе. До розуму ніч, баш ніч не дойдзе.

Єдного дня на кождай улічки Керестура кижбиров вибудновал слідуючу оглашку:

„Дава ше на знане гражданству же Михал Лукачов на циглашоре предава хижу. Хто ю ще купиц, най ше гоч кеди яви Михалови. Хіжа не драга а не на подлім месце“.

Наисце, Михал уж до того дошол же мушел и хижу предац. Не спело ше му ані еднац. Предаі ю першому цо пришол. Пирнаги и ствари вжала швекра, а гевто друге тиж розпредаі. Пенеж згарнул до кишені и пошол — ніхто не зна дзе. По двух мешацах блуканя стретнул го єден Коцурец у Новим Садзе. Видзел го у юней карчми на окрайску як шедзи медзи двома „певачицами“ — узноени и власи му були у очах. Шедзел з на полі отворенима очми и слухал гласи „певачицох“ котры з черкоткамі у рукох засаковали коло ньюго як два гладни пси котры не дзбаю гоч до ніх и копнеш, лем им дай ёсць.

— Михале, то ты? — озвал ше гу ньюому.

— А хто ты?

— Не познаш ме?

— Хто ты? Питам ци ще!

— Я Штефан Гайдонов — куповал сом кукурицу залоньскім од тебе. Не паметаш? Дзе ши ше ту нашол? Як то випатраць? Прено?

— Воліш ше не питаць. Лепшие да ме зохабиш на міре.

— Добре... — Уж ше обращаі и сцел пойсць.

— Штефана, — чул споза себе: — Дзе идзеш тераз?

— Чекам гайзибан — та дому.

— Пошедз даcus зо мну. Маш ище кеди.

У тим чаше Міхал випатрал як звичайна ствар котра не може владац сама зос собу. Знал же го прициска велька терха, але не знал способ на котри би ю могол зняц. Два мешацы блукал по карчмох, пил, ніби вешелел ше, але то ніч не помогло же би забул на свой боль. У дзепоєдних хвилькох би му приходзели на розум його дзеци — широтки, од котрих вон так нэмилосердно троши пенеж. Врацал ше у думох гу дзецим, але зос такого сна би го будзели „певачици“, сипуци му погар спенетого вина, котри би го знова поврацел на старе. Міхалові хибела ёдна особы котра би му дала мудры совити, и вон би ше зохабел такого живота. Но, такей особи не було. Да жива його Мелана, вона би була тата, — але вец би до того ані не дошло.

Зявене Штефана Гайдошовага у карчми було ёдна горуца іскра котра врацела Міхалові розум и здогадала го на дзеци. Спочатку не сцел припознац туту іскру, але вона го за кратки час звладала, и Міхал пришол цалком гу сёбе.

„Певачици“ ше одстранели и направели Штефанові места. Міхал ше даcus понацаговал, руцел жыврски попатрунок на „певачици“ котри ше цошка дагваряли, и почал прыповедац Штефанові.

— Штефан, помож кед можеш. Видзим як препадам, а сам себе не можем помочи. Двойо дзеци дома, у швекри, чекаю мацер, а я ловдозуем по цудзих валалох. Ни-а, ище ми даскельо езри остало од шицкого маётку... Хижу сом предал. И тото кус сом од дзецеох препил.

Штефанові го пришло жаль, але му спочатку не знал цо повесц. Міхал чекал на одвит як жадни чловек води. На концу ше му Штефан непрershвечліво опітал:

— Прецо ше не оженіш?

— Як? Ша женім ше уж скоро рок. Прето же сом сцел дзецим найсц мацер, нешкa ме видзиш такого.

— У Коцуре ест ёдна гдовица... ма ёдного сина.

— Була би за мне?

— То не можем повесц. Барз ё худобна. Ніч не ма. Муж ей давно умар'та ше о ней не барз добре прыповеда.

— Лепша и так уж за мене не пойдзе...

— Роб як знаш.

— Кеди идзе гайзибан?

— О годзину.

— Пойдземе ведно?

— Мне право.

Такой Міхал виплацел, позберал ствари цо мал и пошли на станіцу. Міхал, наполи пияни, преживівал ёден час котрого бул лем на полі свідоми, а котри му мал указац же чи годно ище дацо з нього буц, чи не. През цалу драгу бул ціхо.

На Міхалово щесце у нещесцу, Штефанова жена ше му понукла за питачку.

— То моя дакедишня пайташка, та я з ню легко окончим,
— гварела му цалком прешвеченна до своїх словох.

Штефановей жени ше удало и Михал такой други дзень бул
у матрикули зоз другу жену, з котру ма предлужиц остаток жи-
воту.

Ирина Олексова, терашня Михалова жена, бивала на концу
валала у едней старей, запущеней шопи, котрой дзири позамасцо-
вани зоз жовтим блатом, та их з далека видно. Зоднuka падлаш
лем оляпкани и по даёдних местах ище виша слами повязаны ёдна
з другу зос шнурами паучини. На штрэд шопи ладичка котру
Ирина хасновала и место стола и место карсцеля — кеди нач ей
требало. У лівім куце на жемі було дакус слами, прикритей з
якуш стару зольніцу, на котрой була ёдна згультана перина сама
плата.

Кед чловек попатрел на Ирину, достал вражине як да є ви-
гната зоз запаленого леса. До роботи ше разумела, лем ю требало
нагнац: сама ше до ней не влапела. Бешедовала неприродне, тар-
гаюци слова. Жила од того цо заметала богатим Швабом гумна,
кармела швині і виметала обори. Прето кед ишла по драже, та
ю людзё керовали, бо ю було чуц за кармиком. Не умивала ше
и по мешацу, док ю дахто не нагнал. Прето випатрала вецей як
дзешец роки старша як цо наисце була.

Михал не сцел ані уходзіц до ей шопи. Такой ей гварел же
най позбера цо ма и одптую до Керестура. Правда, ані там, так
повесц, не ма богзна цо, але там научел при тих людзох и там
лем годзен започац жиц зос тим пенежом цо му ище остало.
Ирина не мала вельо чого ношиц. Зязала два зайдички: ёдну Ми-
халови, ёдну ей, влапела осмарканого пейцрочного сина за руку и
— гайд до Керестура.

У Керестуре ше уж дочули же ше Михал враца, та було
приповеданя надосц. Швекра ше дочула же ше Михал оженел,
та му, голем тово цо кус зачуvala, уж напредок пририхтовала.
Уж ледво чека же би Михал вжал свойо дзеци, бо ю уж и так
оедли. Вона худобна гдoviца, а трима од наднішох попри себе и
Михалово двойо широтки. Уж цалком охудобнела, але зос ства-
рох ніч не спела предац, бо знала же то остава дзецом. Надніча-
рела за кожду скорку сухого хлеба. Любела свойо унуки, але
лем по тамаль док их могла витримовац. Кед уж цалком були на
ей хрибце, патрела ше их в'шелляк отресц. Страцела спрам ніх
бувшу любов. Заш лем, пред людзми то не указовала. Кед би ше
ей дахто питал за Михалово дзеци, вона би о ніх шицко найкрасше
приповедала, а у себе ледво чекала да ше Михал ожені, та не
дзбала гоч би Михал яку жену вжал.

Пришол Михал зоз другу жену до швекри. Зрадовали ше
дзеци же знова достали свойого оца. Старша, Меланка, уж могла
и сама даедни роботи окончовац по обисцу. Вона то у баби и ро-
бела. И вецей як могла. Кед обачела оца, з вельких чарних очох
ше ей скотуляли два вельки капки слизи.

— Оцец, нё зохабце нас вецей... — були ёй перши слова кед обачела оца и кед го облапела коло паса.

Михалови ше аж зацмело пред очми. Такой того часу ше у себе зарек же послуха тоти дзивчецово слова. Вжал ю на руки и обращал ю гу Ирини.

— То вам будзе друга мац... — гварел Михал и патрел же як дзивче приме тоти слова. Меланка любопитліво патрела на непознату жену, котра стала и не знала до повесці.

Зос тим пенежком цо му остало, Михалови ше якошик удаляло купиц єдну порточку за вельким ярком на самим концу валала, дзе ше праве теди почали будовац нови хижі. О даскелью мешаці и Михал скучкал якушик хижочку до котрой ше такай уселел. Знова почал зоз байберску роботу, гоч зоз меней успіху як скорей. Знова ше на танцох чули гласі з його гушлі, спод його пальцох. Михал знова ступел до животней коляї, гоч не до тей у котрой бул скорей, але заш лем ступел.

— Но, Михале, ледво заш од тебе человека. Нё думал сом же женова шмерц може так запрепасциц человека... — гварел му гудак Миколка кед раз в недзелю ишли ведно дому з карчми.

— Лепше нё думац о тим...

— Правда, цэ було — прешло. Тераз шмелю напредок. Но до видзеня. Я пойдзем на ліво.

— До видзеня!

Накадзи вишол споза угла остатнай хижі з того боку ярку, поласкотал го по твари хладны витрик. Задумано ишол слухаючи дупкане своіх крохайох и пробовал з ногу прекроциц свой цинь, бо му мешац бул праве над главу. Мешац зос свою ясносцу закрил цале небо и лем ту и там даедна гвізда предзера тоту ясну плахту и руца на жем свойо злати зарі як длуги злати ніткі. Небо белаве як над раном кед ше уж почина розвидняц. Мешац ше выграбал на найвисшу точку на небе и розшвицел цалу жем.

Уж Михал на мосцику. За нім остал валал завити у шивей молги од конарох вшельяких древох. Випатра як да ё у даяким лешику. По валале ище чуц гвізданє хлапцох цо ше врацаю зос танцу. Кеди-некеди, кед гвіздач — вироятне — наіздзе коло капури, забреше пес а за нім такий и сущедни, и іх ше брехане злее зос хлапцовским гвізданьом.

Ту, недалеко ярку, у малей худобнай хижки забрехал пшичик — одвитующи гевтим у валале — и пребудзел гуски котри ше такай розгагали.

Пред Михалом ше створели поля по котрих у непорядку порозруцовани салаши. Ту, зос правого боку, розцагуе ше ёден шор новых хижох цо су ище нё обсадзени зоз древками и випатраю як шкатулки од ширки поскладані ёдна попри другой. Каждей конк и предні мур ошвицени з мешацову шветлосцу, а на даедних з далеки мож розпзнац червену фарбу черепу.

Як ше-прибліжуе гу концу шора новых хижох, віше баржей чуц сущане сухого наду у ярку.

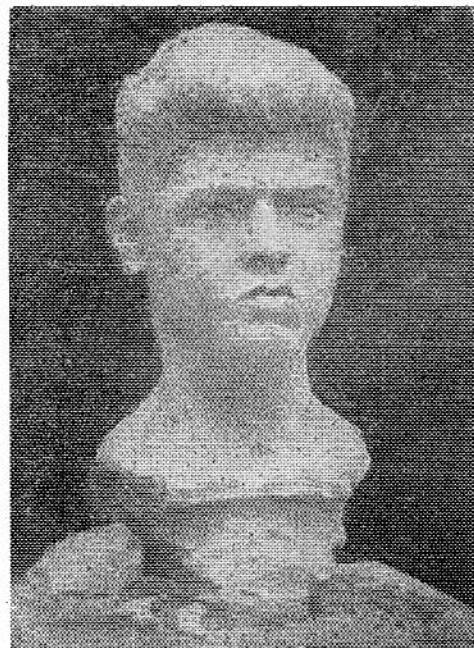
Кед попатрёл на тоти древа коло ярку, привидзело ше му же чуё сущане жаленого лісца, гоч воно давно опадало а о мешаць два и нове почне роснуч.

Под ногами разпознава жалену фарбу змарзнутей трави на котру ше погрубо наляпал били бліщацы мраз.

Ни-а, ту уж и вона! Гоч ё на самим концу медзи остатніма, заш му ё лем наймилша. Гоч стой осамена досць далеко од других и гоч коло ней ніч нѣт вецеў окрем едней копки котрой тераз лем чубу видно, бо на сподню часць спаднул цинь од хижі, — вон ю заш лем найволі. Волі ю од найвекшай хижі у валале, гоч ё на тим концу найменьша. Дом...

През разпукнуту деску на жимских дзверох видно шветло.
Швица!

Дюра Латяк

Юлін Колесар: ПОРТРЕТ ХЛАПЦА

МАЦЕРИ ЗАБИТОГО ГРАНІЧАРА

Ти ше радовала,
Бо шы сина мала...
А вредни и млади бул,
Син твой едини,
А вироснул дома, зос тобу
У нашей бачванской ровнини.

И вироснул син твой
И ти ше у нім цешела
Ягод млада дзивка
Цо ше цеши у пахняцим квицу.

А вецка ши го випровадзела
До войска —
И вон пошол на граніцу
Чувац народ свой
И державу бранц свою!

Ти ше радовала,
Бо ши сина — гранічара мала.

А ёдного ярнёго дня
Ти чула вистки немили:
Же сина твойого
Младого,
Єдиного
Информбировски гранічаре забили.

Ти жалосна була
Кед ши тото чула...

Але не плач, бо ты стара
Мац ёдного нашого гранічара!
Посцерай слизи зоз ліцох,
Бо то кожди дзень так
На наших граніцох...

Але слухай!
Тебе тераз кожди млади борец,
Кажды живи гранічар пове:
„Мамо! Ты наша мац —
А ми шицки твойо синове!”

1952

Микола Скубан

Михал Козар и його діло

Михал Козар ше по законченю войни, юлия мешаца 1945 року, демобилисал як и шицки други борци старших рокох. Увойни командовал зос чету, а готово шицки славонски партизански бригади го познали по його шмелосци. Його перши украсили три ордени и два метали. Тераз ше Михал врацел дому помогнуц обнову и вибудову валалу, ушориц свой дом, дзе война тиж охабела свой шліди. Його жена Амала, тройо дзеци, цала родзина и приятель радошне го дочекали, з тим вецей, бо ше ище у войни чуло же погинул у борби при Вочину, а тераз приходзи дому живи и здрави. У тей борби вон бул лем легчайше ранети.

I

Людзе у валале дочекали конец войни з величкими революционарними жаданнями. Обчековали да достаню тово за то ше у войни борели. А една од главних паролох у борби була: „Жем тим котри ю обрабяю“. Власц не требало забераць, бо вона вивойovanана ище за часу войни. Народно-ошлебодительни одбор постоі ище од 1943 року. Тот одбор ше тераз лем допольнює з новима людзмі, з найлепшими борцами. У одборе ше находза и тоти од 1943 року и тоти до тераз приходза з войни; шицки вони до тераз нігда не були у власци. А то були худобни селяне, бувши коменціяше и наднічаре котри слуговали при валалских богачах и на околных пустарох.

Михала Козара дораз выбрали за члена Народноошлебодительного одбору. Вон то и заслужел не лем пре свою шмелосць у борби але и прето же бул длугорочны слуга, чесни чловек и добри роботнік. У валале го шицки прето почитовали. А у роботи бул вредни и одлучни. Шицки худобни людзе любели з нім робиць у партії, було то у косидбі, тлачидбі або на рботох у леше, бо теди найвецей зарабяли. Вон ше при газдох борел да надніці буду цо векши. Попри тим Михал ше розумел и до веліх других селянских рботох. Кед ше дакому чежко целела крава, вец лем „гайд по Михала и вец будз цигурни и за целе и за краву“. Розумел ше и коло швіньох, та и ту помагал селяном. А кед дакому требала мольба за даяки векши рботи, Михал віше бул порихтани помогнуц каждому.

Шицко му то принесло величкі симпатії при людзох у валале. Тераз, кед ше врацел з войни, з даскеleма орденамі, людзе го през роздумованя выбрали за члена месногого одбору, бо знали же их вон годзен заступаць так як треба. И Михал ше озбильне влапел до рботи. Превжал на себе пооправяць драги, мосцики, валалски студні, обновене буячарні. У тей рботи мал и успіху. Людзе го хвалели на закладаню при обновіваню валалу. Як одборнік старал ше да селяне достаню розличного материялу за оправяне розвалляніх хижох за часу войни. И прето го ище баржей почитовали. О широтих военых дзецох Михал водзел особено

рахунок. Старал ше о тим да ше их мацером поможе, особено у облечиву и обую.

Школа по войни осталася барз поваляна. Михал ше старал да ше вона цо скорей пооправя и да одпочне зоз рядовну роботу.

Чеснота, борба за права худобных людзох, участвоване у Революциі, Михалови тото принесло окреме вельки угляд при бувших коменцияшох, наднічарох и слухох. Вони го любели и почитовали як свого брата.

Але не шицки го любели у валале. Газдове ше не радовали Михаловим успіхом у обновіванні валала. Вони у нім видзели упрепастителя своїх маєткох, бо ше уж и о аграрней реформи на велько приповедало. О дзеленю жемі велько бешедовали худобны селяне и тоти котри не мали ані фалаток жемі. А Михал бул вождь шицких тих дискусійох и на конференційох ше найвецей закладал за дзелене жемі. Найвекши процывнік и неприятель му були газдове: Надьордьово, Чакан, Мата и Льовчош, як и церковни одбор, котри управял зос церковну жему. Вони ше сходзели и догваряли о тим же не даю жем, и о тим, як би онеможлівели Михалову роботу. Пробовали вішеліяк, але то им не пошло од руки. Цо вецей, дальша пропаганда у тим напрямे була аж и опасна, бо селяне знали прецо вони так гуторя, а на свого Михала не дали да ше приліпі ані єден клеветніцкі шплях.

*

Валал и далей напредовал у своім обновіванню. Вечей не було ані єдного погубленого моста, драги були пооправяни, студні повичисцани, а до школи уж ходзели дзеци.

Прешла и жима. Вона ше у валале звичайнє хаснуе за роботу у леше, бо инше нѣт цо робиць.

Михал Козар з єдну партію селянох вжал добры фалат ста-рого черфового лесу на керчене. Там ишли кожди дзень и віше велько зробели. А и требало, бо було потребно древо за школу, месни одбор, за кондзеларіі месних организацийох, як и за іх обисца.

Вшадзи, та и ту у леше на роботы, селяне водзели розгварки о аграрней реформи. Бешедовало ше:

— Одшиване Надьордьовим и другим здзерніком. Досц жили на наших хрибтох. Пришол час да тата жем котру зме за ніх обрабяли припадне нам.

Осиф Бандурик, старши чловек и длагорочни коменцияш у Надьордьовых, приповедал:

— Роками сом служел у Надьорді, велько робел и дзенъ, и ноц. Але кед пришол час да ме виплаца, тэди ми нігда не дали цали заробок. Віше ми одрезали або од жита и кукурици, або од пенежу. И віше ми були дружні... Але тоти часи прешли и вецей мѣ не будзе хасновац, — скончел Осиф и оштро ківнул з главу и предлужел моцне бухац зос шекеру по пняку.

— Послухай ле Мижу, — питал ше Михалови дідо Ніряк, стари наднічар. — Кеди ше уж раз будзе дзеліц тата жем? Я уж пома-

лючки рихтам плуг, брану и инше. Ище ми лем преостава купиц коня и коч, та бим мал шицко цо потребне паастови за обрабяне жеми.

— Ей, діду, — гварел Михал, ставаюци з пилен'ом, — тото и я чекам, але уж ані тото недалеко... Ище даеден тидзень... Знаце, треба тото добрае пририхтац.

Таки и подобни питаня чуц на кождым месце по валале. Людзе уж почали буц покус несцерпезліви.

II

Єдного январскаго вечара була зволана масовна конференция аграрных интересентах. Пришло и старе и младе. Сала бувшого соклоўскаго дома була преполна. Пришли и дзепоёдны Газдове чуц о чим ше будзе бешедовац. Збили ше до ёднога кута и шептали пошкаль медзи собу, подшмихуяци ше „шлептаком“ (так вони наволовали худобных селянох котри до недавна робели у ніх).

Конференцию отворел Митро, председатель меснога одбору, зос словами :

— Товарише, по Закону о аграрней реформи одбера ше жем од шицких велькопошаднікох, богатых селянох и церквох и tota жем уходзи до аграрного фонду. Дзеліц жем буду комесії, и то худобним селяном котри не маю ніч жеми, або маю барз мало. Богатим, селяном ше охабя максимум триццаць ютра жеми, — скончел Митро.

У сали настало радосне викричоване и вешеле. Од радосци селяне аж и калапи руцали до горе, поставали з лавкох, сцискали себе руки з ѥплім и глібокім ошміхом.

Газдове кед чули Митровы слова и видзели одушевие масох, необачліво вишли зос сали, преклінаюци шицко тото чому селяне кляпкали и кричали.

А Митро, кед ше у сали знова узіхло, предлужел :

— Пришло писмо же да и ми оснуеме комесию за аграрну реформу. З роботу комесії будзе рукводзиц председатель. Кого выбереме за председателя? Предложце dakого спомедзі нас, котри будзе найлепшее одвітовац за туту роботу.

У сали настало рушане, дагваряне.

Одразу ше нескладно зос сали зачули даскелі гласи :

— Цоже нам ше и питац? Знаме шицки же председатель може буц лем Михал Козар! — гварел Осиф Бандуриков, — Ша Козар лем на ёднай пустары служел дзешец роки, а на другей ані не знам кельо. Ніхто други не годзен так правилне подзеліц жем як вон. Чесни ё и мудры чловек. Бул у борби, а видзиме яки ё и тераз, и вон туту роботу годзен найлепшее окончиц.

— Точне так, — потвердзели першее даскелі гласи, а веџ и шицки учашніцы конференций.

И так на тей конференциі Михал Козар бул выбраны за председателя аграрной комесії у валале. Такой выбрали и других членох комесії. Выбрани були : Бандурик, Корпаш, Колода и іще даскелі бувши слугове и наднічаре.

З тим ше конференция и закончеда, але селяне ше не разходзели на одпочивок. До позней ноци розправляли ище о тим, же як ше, кому и покелью будзе дзеліц жеми.

Бачи Барна, поцагующи зоз грубей цигаретли дим, прегварел:

— Мне не треба велью. Ище дас три ютра, та будзем зошыцким задовольни.

— Мне тиж так, — гварел Дерля, — але чорт най ю ноши. Знаце, любел бим кед бим ю достал ту дагдзе под валалом, бо гевти два ютра котри пред двацец роками дзелел новтаруш, достал сом далеко и самому чорту за хрибтом.

— Увидзиме ище хто келью и дзе достане. Главне же достанеме, — умішал ше и стари бачи Андри.

Так бешедовали селяне медзи собу по тей конференцыі, жадали и нагодовали себе кожди по лепшу жем. Кед тогу бешеду вичерпали до найменших дробніцох, шицки весели и розположени розишли ше у цмей ноци помали дому.

III

Газдове и церковніці спроцівіли ше шицким миром. Ришили же не даю так легко „свою“ жем. Кажды вечар ше сходзели и попри паленкі и вину водзели длугі розгваркі и оштро лали „шлептакох“, і тих котри вигласали закон о одбераню и дзеленю жемі валалскай худобі. Найбаржей их гнівало тото же муша дац жем' баш тим людзом котри им недавна були их слугове и биреше.

— И тераз да Бириня будзе зо мну ўднакі, котри віше у мене слуговал! Ишце даму и свою жем дам! — секирал ше Газда Чакан.

— Тиж так и мой коменціяш Бандурик. Да му дам свой салащ и жем! — з подшміхом гварел газда Надвордя.

— А кеды то було да церква не ма жемі, питам вам ше? — тиж нервозно почал Семан, церковни одборнік. — Та чи вона може буц през приходох? Хто ю будзе витримовац?... Але не може то так буц!

— Не знам я як то будзе, лем знам же то шицко не добре. Toti „шлептакі“ думаю шицко вжац и випатра же ше ані кус не шаля. Та як же и я сам годзен жиц кед ми вежню тэлю жем? Цо ми охабя? Од тэлей жемі лем трицець три ютра! То мне мало. Не годзен сом жиц ані як звичайни чловек... А моё дзівчата? Цо вони буду?... А и то як гвариш за церкву. Як годна парохія вижиц? Як ше годна церква витримовац?... То шицко чежке питане, — бешедовал бачи Йовген.

З бешеду Газди Семана ше складал и бачи Льовчош. А як було скорей, то вони найлепшэ знаю. Теды ше медзи собу однімали хто будзе церковни одборнік, обрабяц церковну жем и як би и одталь брали цо векши хасен. А баш вони двоме роками ше на тим нацаговали. Льовчошові було неправо же Семан цага хасен з церковней жемі, гоч тот того робел прикрыто... И віше ше на тим вадзели. Але тераз кед пришло густе и за ёднаго и за дру-

гого, тераз ше складаю. Нашли ше у ёдней коляї у борбі проив „шлептакох“, гоч таку борбу и скорей водзели, але теды ше и самі медзи собу глодали... Правда, то было скорей и тераз ше тото шицко мушело забуц.

Тоту розгварку слухал стари Газда Мата, усукal баюси пожовкнути од догану и поважно прегварел:

— Не так то будзе, людзе. Цо ше тельо бойце и секираце? Оздаль думаце же Англійчане и Американцы допушца тото-то ше у нас сце зробиц?... Недопушца, браца, гварим вам, ніяк недопушца, — гварел и ліўнул погарик пзленки, шицок задовольни зос словамі котры виповед.

Налівали себе газдове того вечара хто зна покельораз, пили и назздравівали на свой длуги и щешліви живот, а на преклятство валалскай худоби.

*

Комесія за аграрну реформу почала з роботу. Отримовала свойо схадзки, выберала податки зос катастру, одходзела до срезу. Робели днями и ноцамі же би цо скорей и цо успишнейше окончили свою роботу. И валалска худоба остатні час ішце баржей вадзела розгваркі о дзелідбі жемі. Ніхто не препущел ані ўдну дагварку у вязі з дзелідбай. Кажды уж з несцерпеньем обчековал тут длugo жадані дзенъ кед достане жемі.

Але и газдове не мировали. И вони робели. Пренесли и ширэли вистку же Англійчане и Американцы уж у Трсту и же даеден дзенъ и до нас приду. А теды достаню шицкі тати кару котры жадаю дзелідбу их жемі.

И так у валале и далей варло. Ёдни, и то векшина, обчековали од новей державі у чиім твореню и сами участвовали, олегчане и полепшане живота, зос доставаньем шицкіх своіх правох, а другі, мала гарсточка валалских богачох, бала ше од тей новей державі, нового дружтва и обчековала цошкаль „треце“.

IV

До валалу хтошкаль принесол вистку же якаш банды виведла зос сушеднаго валалу тайомніка меснаго одбору и барз го побила. У другім валале заш тата иста банда забила ёднаго першоборца. И ішце койяки, подобны висткі приходзели до валалу.

Тото дочула и Амала, жена Михала Козаровага. Знаюци на якей ше должносты и роботы находзі ей Михал, як го газдове не любя и грожа му ше, побала ше за нъго. И кед ёднаго вечара Михал пришол дому, препомла му збуца, у сушедних валалох. Михал на тото одмахнул з руку и самоуверліво ше ошміхнул зос словамі:

— Не бой ше ты за мене! Наша ствар правдива и не може нам ніхто ніч!

— Правда Михал, але келі людзе за правду главу страцели, — гварела Амала.

— То було дакеди, як и у прешлай войни. А тераз ше тога не може случыць, бо правда победзела и вона тераз на власци, — одвітовал Міхал, пробуючи з тима словами умириць жену. Але Міхал і сам вжал за озбильне тоти збуца, бо за інш і у срезу чул. Прето почал баржей мерковаць на сёбе, а особено кед ше юцамі врацал дому. Од тераз Міхал нігдзе не ішол през револювера. Іще і кед спал та го кладол под главу. З братом Єфремом ше догварели же буду мерковаць на ўшицко що ше случуе у валале и же недопушча да ше даци єдному або другому случи. И у цалим валале настала векіца осторожносць, особено у партыйскай организацыі.

V

У бувшим сокольским а тераз омладинским доме, знова ше зицьли аграрны интересенты. Пришли і газдове і церковніцы. Нескака ше урядово пречытаю ришеня о одbermanю жемі, як і ришеня о додзельванью тей жемі аграрним интересентом.

Сала преполнна з белавкастым дымом котры щыпце за очі. Пламень у веций лампох чежко трепеци у чежким воздуху. Шицкі лавки полни зос хлопамі, а ест і велько жени. Велім женом на руках шедза або лежа мали дзеци, котры з часу на час, раз з єдного, а раз з другого боку, зврещали од щыпацаго диму, хлопскай бешеди і велькай лярми.

На бині ше зявела і комесія. Кед сала узіхла, споза стола станул Козар, накашлял ше і почал:

— Товарише і товаришки! По длагшай роботы я у мене комесій пречитам ришеня о одbermanю жемі од богачох і додзельване истей валалскай худобы.

У сали настало длаготирваце кляпкане і невиповедзене одувешвие. Кед ше у сали ўшицко узіхло, учашніцы з меркованьем патрэли на Міхала і обчековали з вельку жажду його дальши слова.

А Міхал предлужел з читаньем:

— Надзордьови ше одбера пейдзешатседем ютра жемі і обидва салаши. Матові двацецціц ютра, Льовчошові петнаць, — і так Міхал далей вичитовал презвиска зос своім моцным, одлучным і оштрым гласом. Кед пречитал шицкіх котры маю веций як триццетри ютра, у сали настали нерозумліви кричаня, кляпкане і ўшицко ше то злівало до моцнаго гуку.

Газдове і церковніцы ше збили доведна у єдним куце сали, з невиповедзену мержню і пакосцу патрэли на тот швет коло себе, котры вони ніяк не могли зрозуміць і унесць ше до их нукашных чувствах, котры кожди виражовал на розличны способ.

— И далей, — зачул ше Міхалов глас, — бере ше (єдна часц) жемі од церкви.

— А прецо ше жемі одбера і од церкви? — шлебодно ше опітал Семан, церковны одборнік.

— Прето же ей непотребно, бо ю вона не обрабя. Досц сце ю по тераз хасновали, а ми на ней задармо робели, — одлучнє одвітовал Міхал Газдові Семанові.

На таки одвіт газдове були порихтани и кажди мал пририхтане питане чи би на даяки способ не заглобели Михала и недостали потримовку аграрних интересентох. Дзвигнул ше таік и газда Надъордя, и зос слабим хрипацим гласом през баюси прегварел:

— Але як ви то можеде вжац жем котра не ваша? Жем котру одбераце була віше наша и нам и тераз припада. Я сам, як и други газдове, тоту жем, тот свой маєток, заробели зоз жульовитима руками и зос своїм власним знайом. Тераз тоту нашу жем напросто однімаце... То... то ви мне пісведзце? Чи ви маце шерца... чи ви маце людзкого чувства...?

— Послухайце ле, бачи Надъордя, — предлужел Михал. — Тото цо гварице — то неточне. Гварице же то ваша жем и же сце ю сами здобули. Питам ше вам з яким знайом сце ю здобули кед од кеди вас паметам ані раз сом вас не видзел же робице на полю. Віше сце мали по ёдного або двох коменціяшох и вони робели на вас и на вашу фамелію, а ви школовали дзеци и правели красни хижі у варошу и у валале. Та чи то вец' ваша жем? Ви ю заробели? Вона ще лем писала на вашо меню, а на ней виковыне були тоти цо ю обрабляли, гоч з ней урожай давали вам. У тим ше и состої неправда, бо вони на тей роботи свою младосць и свой здраве трацели. А тераз пришол час кед худобни людзе, тоти исти котри у вас коменціяшели, достали своё право за котре ше з пушку у руках борели през штири роки борби. Ёдно з тих правох и тото дастаню жем котру у вас обрабяли.

— Точне так! — загурчало у сали.

Бачи Надъордя ше поцагнул спущеней глави на своё место и вецей ані слово не прегварел. План газдох пририхтани за тоту конференцию бул зошицким розбити и вецей з ніх ніхто не мал шмелосци ніч прэгвариц. Патрели лем на необачліви способ висц зос сали и ошлебодзіц ше тих „шлётпакох“.

Михал далей читал мена аграрных интересентох котри до ставаю жем.

— Додзелюе ше од вжатей жемі Нірякови пейц ютра, Барнови три, Бандурикови шейсці, — и так Михал вичитал до конца шицкіх.

Кед Михал скончел, шицким ше очі радошне забліщели и твар каждого іншак випатрала, весела, розположена, а тото одушевіе ше знова претворело до моцнога кляпканя. Сала ше тресла од одушевія селянох котри по першираз маю свою власну бразду жемі.

Кед того шицко видзели газдове и церковніцы, необачліво ше вицагли вонка зос сали, спущених главох, нагінвани и на народну власць и на шицко, а найбаржей на Михала Козара.

„Новопечени богаче“, як ше сами наволовали потерашні безземляше, остали ище у Доме преславиц тот таки барз важни дзень у іх живоце. А було и як преславиц, бо вони за тоту нагоду уж напредок порихтали скленки до кишенкох. Настали наздравійованя и винчованки ёдни другім, шицки пили за лепши и легчайши живот. При пицу неодлуга почала и писня, котра ше перше чула

лем на дзелоедных местах, а вец далей ше зляли шицки гласи до ёдней моцней народней писні. Длugo ше не разходзели, але уж кед випражнели фляши, ёден за другим одходзёли, пошпивуючи себе дажку писню. Уж бул и час разходу, бо прешло пол ноци.

Бачи Ніряк, як и велі други од дожітей радосци, першираз ше у жывоце подшмелел. З блаженім ошміхом, шедзаци на лавки у сали, бешедовал Ніряк сам зос собу:

— Недармо сом набавел... плуг и... дерлячу. Ище ми... треба лем... коч и... конь. Гей, лем... коч и... конь.

Кед други виходзели зоз д му, и бачи Ніряк, якош помали, плянтаючи, пущел ше по улічки дому. Як ішол, ані сам не знал, лем кед ше нараз нашол пред своім обисцом, шипляючи коло капурки, бо ю ледво отворел, почал кричац на свою жену:

— Марйо!... Марйо, дзе же ши?... Постали зме... богаче. Чуеш, цо... гуторим! Дзе ши? Постали зме... богаче...

Маря не спала и накеди учала мужов глас, препознала же з нім цошкаль не ушоре кед так бешедуе, бо ю так нігда не волал и нараз ше створела на дворе. Обачела же є пияни и помогла му войсц до хижі, бо ше подшпоцел на прагу и лем телью ѿ не вдерел зос собу до жем.

И Маря ше зачудовала як запалела лампу кед го видзела такого. Ша телі роки жию ведно, а вона го ище не видзела пиянаго.

— Гей, Марйо, ... ми богаче, — предлужел Михал, бо ше му лем того круцело у глави. — Гварел я... тебе. И тераз, ні-а, жем наша. Дзе ши, мила моя голубко, — да це побочкам, бо сём барз весељи...

Тото Марю барз зачудовало, бо вон гу ней нігда не бул таки ніжны. Але кед розобрала з його словох же достали жем, пребачела му и ище му помогла зоблечиц ше и уложела го на посцель. Вон ище ёден час приповедал о жеми, кочу, коньови и вец заспал, моцне храпяци.

VI

Недзеля. Михал Козар и того дня мал роботи у одборе. Жена Амала го уж з несцерпнем обчековала на полуздзенок, а вон не приходзи. Уж кед у веліх обисцох прешол полуздзенок, и Михал сцигол дому. Амала го обчековала за поставеним столом. Вошол до кухні якош задумани, а при столе ше ище баржей застараал. Барз мало полуздньовэл, а ище меней бешедовал. Остатні час барз мало ёдол. И постал цошкаль чудни, ані кус не подобни скорейшому Михалові.

При полуздзенку Амала уж не могла веци витримац, тоту цихосц и бояжліво ше опітала Михалові же би го не уквилела:

— Цо тебе, Михале? Остатні час ані не ёш, а ані не бешедуеш?

— Не знам, цошкаль ше ми ніч не сце. Глава ме барз болі, — одвітовал Михал и станул помали споза стола. — Ідзем кус легнуц. Кед бим заспал, пребуц ме на три годзін, бо мам на вечар засиданіе, та мушим ище кой цо поробиц, — и вишол до хижі.

Амалу то ище баржей зачудовало и заболело. Ша ані малу, дворочну Наталку не вжал на руки да ше з ню дакус побави по полудзенку як то до недавна робел. Стримала ше и ніч му не гуторела, бо видзела же му глава з чимшик полна. Заш ше лем ей не пачела його застараносц остатні дні. Прикрыто ше почала обавац за нъго, але му ніч о тим не шмела повесц.

Кед поробела шицко по полудзенку, уложела малу до коліски у хижі дзе лежал и Михал, облекла ше и вишла на драгу шедзиц Гу женом.

Михала гоч легнул и сцел задримац, заш лем сон ніяк не лапал. Чувствовал ше барз утлучени, а зоднuka му було цошкаль таке чежке и напросто непохопліве. У глави ше му круцели различни думки. Знова превладала думка о людзох з народней власци котри остатні час так марне и несподзивано траца животи од якайшик банди. Не пачело ше Михалови ані тримане валалских газдох. Але вон знал причину тому и знал же му ненайлепше жадаю и же ше му сцу вимсциц у першай нагоди.

— Але цо я м'ям покладац на ніх повагу! — думал Михал. — Тото цо я робим — то праведна ствар, я до того глібоко прешвечені, ніхто ме од того не навраці, и далей ше будзем бориц дзе будзе найпотребнейше. Як будзе, так будзе, най ми грожа, але я од того не одступим! — твардо на концу одлучел Михал.

Од тих думкох ані не задримал и кед було коло трох, сам станул. Малку не сцел будзиц, але ше дзецко на його ходзене и саме пребудзело, отворело свойо малки белаві очка и само ше питало на руки. Кед ше облекол, винял ю з коліски, пообочковал ю и почал ше з ню бавиц. Дзецко радошне квичало, лапало го, облапяло и бочкало вшадзи. Кед ше з малку кус побавел, винял з кишенки бонбони и дал ей. Бонбоном ше Наталка барз зрадо-вала, радошне их хрустала и досц чежко складала по дзецинским слова, бочкаючи знова Михала:

— Оцец... я це... барз... любим. Вежні... и мне... з тобу до... валалу...

Але Михал обачел же и тата поддя з дзецком випадла якош-намесцена и неприродна. Нагло вжал цо му було ище потребно, малу вжал на руки и однес ю Амали гу женом.

Але и ту ше не пременел. Дзецко дал Амали, сам станул на бок патраци дзешкаль далеко, як да отамаль, обчекує дакого. Жени ше му почали віпитовац кой цо, але им Михал през дзекі одвітовал. На концу, кед то обачели, и жени го охабеши на міре, чудуючи шё тому, бо Михал віше з німа любел франтовац.

А цо му тераз? Таки є чудни! Михал при женох ище кус постал, а вец ше рушел помали до валалу.

Амала кед то видзела, зоднuka ю цошкаль рушело и несподзивано ше опитала:

— Дзеже уж ідзеш?

— Ідзэм до одбору.

— Ша ище вчас?

— Не хиба, идзём помали, — одвітовал ей сіциха Міхал і предлужел з цихим кроком. Мала Наталка кед обачела же Міхал поіпол, швидко ше спущела зоз мацеровых рукох и побегла з дробними крочаями кричаци за нім:

— Апо, апо, чекай ме!

Міхал учул ей слова, застал и причекал ю, вжал на руки, побоікал и знова спущел на жем зос словами:

— Натко, ідз тут мацери и будз добра. Кед будзеш добра, та ци оцец принесе заш бонбони.

Дзецко го през дзекі послухало и врацело ше помали, оглядаючи ше часто на Міхала котри уж досц одишол од женох.

Ни-а, Міхал пошол з дому, але му так цошкаль чежко... и малку Наталку врацел тут мацери, а так барз жадала ді ю вежнє зос собу. А його якаш нукашня моц цага на роботу.

— — — — —
Коло 8 годзин вечар у ёдней хижі у Месним одборе на столе стої велька лампа и ошвицуе особи котри шедза коло стола. То одборніцы, а медзи німа и Міхал Козар. Бешеда ше водзела о тим же як подзеля помоц котру достал валал од УНР-и.

У тим чаше одборніцы ані не слуцели цо ше случуе коло Меснога одбору и цо ше им случи о даскельо минути. Кед дагварка була найштрейша, несподзівано до хижі вошли два воені особи у мілицайских шматох, з автоматамі на першох. Док ёден нагло замкнул дзвери, другі швидко упар оружие на одборнікох и оштро наредзел:

— Руки горе!

Одборніцы ше на тото щмяяли непохоплюющи свойо чежке положене, бо не знали же тоти двоме, то ніхто другі лем бандити о котрих ше уж длагши час бешедуе. Вони думали же то мілицайска патрола зос сушедного валалу, котра кождодньово обіходзі их валал. Та и тераз то вшеліяк вони, ни-а, сцу зоз німа кус пофрантовац.

Але тоти двоме и надалей не указовали ані найменей дзекі за франту, бо істи глас ище оштрейше скричал:

— Руки горе, або вас доеднаго поштреляме!

Аж тераз одборніцы похопели цо ше зоз німа случуе, и помали ставающи подзвигали руки.

Бандити вжалі од каждого револьвер котри мал, а перше вжалі од Міхала.

Міхал перши оценел положене одборнікох и як ше находзел при облаку, намагал ше незамерковано од бандітох одкапчац кридло з облака и вискочыц на драгу. Але лем цо попатрел през облак, уж видзел звонка упарті другі автомат просто до облака. И намира ше не поспишела. Треба нагло найсц виход з того чежкого положеня. Але як?

Бандити кед поодберали оружие, щмяяли ше и спердали з одборнікамі:

— Ге, ге, ге, ге! Не мож вонка, през облак? Як видзиш, не мож... Посцекали ви би як птици зос кіткі але нет кадзи, позатикані шицки дзіри!

Тоту чежку, и непохопліву ситуацию за одборнікох знова прервал глас бандітох:

— Хто спомедзі вас предсідатель комесій за аграрну реформу?

У хіжи запановала іще векша ціхосць, Ніхто ніч не одвітує.

— Гуторце хтори то спомедзі вас, бо вас ту шицких поштрелямє.

До Міхала вошли неприємни чувства. Тоти бандіти по шицким випатрунку лем його гледаю. А вон ціхо и не явяя ше. З тим приводзі до напасци и своїх товаришох. Стоткі думкі му лецели по главі же як будзе найлепше да зроби у тим випадку. Чи ше руциць швидко на бандіта и дойсць до оружия? Але, не зна до у тим моменту думаю його товарише. Може и вони о тим думаю, але су ћёдосць одлучни. Чи ше руциць на першого бандіта? Але пред нім велькі стол. Не пойдзе му за руку, а цо веџ будзе? На концу ше явел.

— Я предсідатель комесій.

На тоти Міхалово слова и бандіт з подшміхом прегварел:

— Знал сом же то ти, бо це добре познам. Сцел сом лем відзіць яки ши тэраз герой кед ши такі шмелі однімаць жем од людзох. — З пакошне віповедзеніма словами, бандіт ше помали прибліжовал з упартым автоматом гу Міхалові и вдерел го моцнє до першох. Міхал ше од несподзіваного вдереня заколімбал. У тим чаše му швидко блісла думка и ришене на борбу з бандітом. Нагло ше руцел на бандіта и почал хватаць и однімаць автомат. Але другі товарише и далей престрашено стали з дзвігнутіма рукамі, бо другі бандіт и далей грохнул зос штреляньем хто ше лем руши. Поступнє ше прибліжел гу Міхалові котры ше борел з його товаришом и моцнє го вдерел по главі, так же Міхал остал не при себе.

Такому замлётому Міхалові повязали моцнє руки док буд не при себе, а з упартыми автоматами наредзели другім одборніком:

— А ви, паткане, на спане! Же бізме ані одного не видзели же ше мота по драже, або даци приріхтуе зробіць, бо го дочека кулька наших стражарох котрих маме по цалім валале!

И по тей події одборніци не знали цо робіць, але ше кожды пуштел просто дому. Будзели ше у ніх думкі же Міхал повязані и же би го требало на даяки способ виратоваць. Але як кед з Міхалом уж пошли бандіти! И тата одлучносць котру кус мали, страцела ше по прежітей події.

Бандіти ше з Міхалом з Месного одбору рушели гу лесу. Преходзели и попрі Міхаловога обисца. Міхал нагадовал цо ше з нім случы, и жадал зайсць дому и одпітаць ше од своїх наймилших, але му бандіти не допущели.

Пси брехали. Хтошкаль поконец заградох руцел бомбу и потім ше шицко змирело. Осталася лем немірна Амала, бо еден

одборнік кед ишол дому гварел през облак же цо ше случело з Михалом.

Ютре дзень пришла до валалу и една единка народней одбрани. Прегледовали цалу околіцу, поля, лес, але ніч не пренашли.

Амала з дзецими оплаковала Михала. Валал не ма мира. Ніхто не роби. Вшадзи ше лем приповеда о тим до ше случело.

О даскельо дні, пренашли мертвe целo у леше бліско двацец кілометри од валалу. Глава му була розщипена, мозок вичурени, ліве око вибите, цале целo побелавене од веліх вдереньях, а руки и ноги поламані. Ледво го мож було препознац.

Кед го такого видзела, Амала замлела и не знала длугши час о себе. Кед пришла гу себе, Михал уж лежал облечени у труни. Шедла гу труни и од плачу и слизох не могла ніч прегвариц. Михалова мац, седемдзешатрочна жена, нарикала облапяюци и бочкаюци мертвe Михалово целo. Прикладала свойо сухи гамби на кажде збелавене место на Михаловей тварi. Шерцо ше ей щипало од болю и жалю. Зос слабим гласом старей жени нарикала над целом свойого сина:

— Яй, сину мой, чом ши ме охабел! Цо же ши таке вельке начкодзел, же зос тобу тото зробели?.. Хто тераз будзе ховац твою голубку, кед ю охабяш широтку зоз дробними дзецими? Яй, чом же сом тото дожила!..

Часте нарикане нещешлівей и ожалосценей мацери розжаловало шыцких котри приходзели опатриц Михала. Ту бул Михалов брат, шыцки три шестри, блізна и дальша родзина и велі други приятеле и товарише Михалово.

Амала не могла дойсц гу слову. Гарло ей висохло, а уста занемели од нукашнього болю и вона шедзела при труни и немо патрела з велькими скарнетима очми на скарнету Михалову твар.

Мала Наталка тапкала коло труни и дотикала з пальчиками билу плахту з котру Михал бул прикрыти. Кед приходзела бліжей гу Михаловей глави, мац ю врацала да не видзи скирвавену и скарнету твар. Дзецко тото не разумело и збунето патрело коло себе, питаюци ше мацери кеди-некеди:

— Мамо, а прецо оцец так длugo шпи? Най стане да ше бавиме и да ми да бонбони, бо гварел же ми принеше кед будзем добра!

Але Амала не могла одвітовац, бо ю дзецинъски слова ище баржей розжалели и вона спадла до давящого плачу.

Пред хованьем Михала пришли опатриц велі його товарише з котрима робел, а пришли и зос срезу.

На ховане пришло и вельке и мале з цалого валалу. Пришли людзе дац остатне почитоване чловекови котри ше велью закладал за напредоване свойого валала, за лепши живот роботних селянох у валале.

По отриманих бешедох на гробе, труну загарли зоз жовту гліну, и од Михала Козара остало ўного мено віписане на гробе.

Але, не лем тото!

VII

По погибелі Михала Козара, у валале вибрали нового предсидателя аграрней комесії. То бул Бандурік.

Уж лем тельо цо не почали перши ярні роботи на полю. Аграрним интересентом котри достали жем требало конечно означиць по польох жем котра им припадла.

Так и зробене. Амала, гдовица Михала Козара, достала пейцютра з найлепшої жеми такої за заградами. Бачи Ніряк достал з добрей Надьордьовей жеми тиж недалеко од валалу.

Ошвилто красне ярнє рано. Ценка белавкаста молга помалише дзвигала з випочинутей вимраженей жимской ораніни. На востоку ше червенело. Йще кус та и слунко видзе.

Бачи Ніряк вчас станул, порихтал плуг, коч и коня. Коч и коня пожичел на послугу од шовгра Миколи. Рихтал ше на польо и радошне гвоздал себе сциха якуш писню. Кед шицко було готове, шеднул до коча, баба му отворела капуру и вон гайд на польо. Кед сцигнул на польо, слунко лем цо почало виходзіц. Воно ошвицує жем ище лем зос своїма червеними зарями. Капки роси ше бліща у вельо безчислено розличных фарбох.

Бачи Ніряк бул прещешлvi, бо заорал з плугом на своей жеми. Ни-а, и йому конечно зашвицело слунко правди. Прициснул ище глібше плуг до жеми, бо виорює першу бразду на своей жеми. Кельо раз вон орал тоту исту жем, але теди робел за Газду Надьордю. То йому перша нова бразда на старим полю... гей, нова. За Ніряка як и веліх других почал и нови живот.

— Требало давно так зробиць и дац жем тим котри ю обрабяю, — роздумовал бачи Ніряк идуци за плугом. — Але не дали газдове, бо теди вони пановали и Газдзели ше. А тераз худобни людзе выборели своё право и достали тото цо им одавна припадало. Достали жем.

Високо над бачиком Ніряком шкорванчок шпивал нову ярню писню, купаюци ше у швижим ярнім белавидлу котре слунко ошвицує зос своїма ярніма зарями. И започате роботне діло Михала Козара уж почало жиц у валале, уж жиє. Шкорванчок шпива свою ярню писню и йому на славу. Слунко посила своё зарі и на його гроб.

Владо Костелник

На швітаню

комедия у 3-ох дійох зоз жывота югославянских Руснацох

МОТО: Пред вашима дзверми вельки мочар

(Народна писня)

У дальшай и блізшай прешлосци нашого народу цо жиє ту на ровней бачванскай и сримскай жемі стретали зме ше зос правдивима барищамі (мочарамі) и барищамі у пренешеним змислу слова. Кельо ўдни и други барища чкодзели целу и души нашого народу, не треба доказовац, кед нашлідки тих очкодзеньох з добрей часци зношиме и тераз.

Оддац припознане шыцким чесним, правым и щирим приятэльюм нашого народу як и просвітним роботніком хтори ше за-кладали по своіх силох да укажу народу праву драгу і у правому щесцу, ни-а, то бул ціль и тому писаню.

ОСОБИ:

Михал Кліш, валалски богач
Митро Кліш, його син
Бугай Дюра, параст досц маєтни
Мелана, його друга жена
Марча, дзивка Бугайова од першай жени
Кандурчак Василь, валалски тарговец
Каламар Кирил, пивцо — учитель
Кременчак Богдан, учитель
Данил, худобни леґінь
Яким, маєтнейши леґінь
Верунка, худобна дзивка
Амалка, дзивка
Малік Петро, худобни роботнік; — крамезни
Карас Янко, худобни роботнік, хори, слаби
Перши леґінь
Други леґінь
Перша дзивка
Друга дзивка

Перша дія ше одбува вжиме, друга при краю яри, а треца концом лёта, там дзешка пред Другу шветову войну. —

I ДІЯ

Сцена представя задню руску хижу. Такой зоз лівого боку од уходних дзверах до хижи лавка и руски пец. За пецом буджак. У предлуженю пеца коло мура посцелка, вец посцель. Коло по-сцелі лавка и стол. Коло правового мура за столом тиж лавка. През облак видно: змерка ше. На облакох фіронги. То дом Бугайовых.

Я в а 1

Марча, а познейше Верунка

МАРЧА: (Чисци скло зоз лампи и пришивиуе сама себе.)

Дзивочко, любов як тот квет,

Цо зрана преквітуе...

Цо як мотильок слунечку

И квецу ше радуе.

Та чувай шерцо свойо ти

Да любов вчас не страци;

Бо врачи нам ше квет на яр,

Лем любов ше не врачи...

ВЕРУНКА: (Убегуе як да ю оганяю, пооглядала ше, а вец задихана.): Яй, ... сама ши дома, Марчо? Добри вечар!

МАРЧА: (Престала шпивац накеди луплі дзвери.): Сама, сама... А ти цо така задихана, Верунко?

ВЕРУНКА: Та, кед сом ишла т'дзи, а гевтот Єфрем Сорочка вихпал главу през проща, та кричи за мну: „Далеко?“ — „Та ту до пайташки“, — гварим, — „А ти цо робиш?“ — „Та чекам вечар,“ — гвари, — „бо сом барз гладни!“ — а шмее ше зазрак так, як да дацо зна. Ти му ніч не гуторела?

МАРЧА: Та дзе? Знаш же сом не гуторела.

ВЕРУНКА: Ані я не. (Пауза.) А цо же, бешедовала ши з твоіма?

МАРЧА: Бешедовала.

ВЕРУНКА: Та?...

МАРЧА: Може, лем то аж вецка док шицки поодходза спац...

ВЕРУНКА: Добре, добре, я такой бежим до Амалки повесц ей най порихта шицко. А ти придз заградами най нас не видза ведно, бо такой посумняю.

МАРЧА: Я такой, лем ше мац врачи зоз дутяну, пошла по квас.

ВЕРУНКА: Но та я ідзем, да ше гевтот ішце даяк не прыцагнє под облак. Дзивчата ше так радую же ше будземе брацьковац... а и я любим... Хто зна до рока котра од нас остане ішкек дзивка.

МАРЧА: Яй, правда, Верунко, ані сом ци не гварела цо нове. Шедні, най ци виприповедам. (Шедаю.) Подумай, Верунко! Нешка ме були питац.

ВЕРУНКА: Яй, Марчо, та не гвар! За кого?... Хто?...

МАРЧА: Гварим, боме! Баба Юла Концшова була... а да знаш ішце за кого?...

ВЕРУНКА: За?...

МАРЧА: За Митра Кліщиковага. (Шмею ше обидва.)

ВЕРУНКА: Яй, Марчо, тебе віше до франти, а я думала же насправди... Пале, аж ми шерцо почало баргей дуркац...

МАРЧА: А ти думаш же не насправди?

ВЕРУНКА: Та да ши поведла за Данила, за Якима, за Ефрема, та... але за Митра! Митро велька риба... Не за нашу юшку.

МАРЧА: А кед заш лем правда.

ВЕРУНКА: Тебе нешкa нe шицки дома, Марчо... Та найбогатши легинь у валале! Правда, же и ви нe худобни, але заш лем, дзе ви, а дзе стари Кліш! Та дзе!... Спредаваш ме... Патри ми до оч, Марчо!

МАРЧА: (Патри ей до оч.) Но! Вериш тераз?

ВЕРУНКА: Га?...

МАРЧА: Вера, Верунко, и я розняла уста кед баба гварела за кого. Не зато же ё зода красни лебо добри... И таки буляви и таки тутмак, попиц сам нe зна кельо, дай гоч з кабла, и скупи як Жид и курилах таки, лем ше хлапци маю з кого шмейц, але, подумай, перша газдиня будзем у валале — одразу!

ВЕРУНКА: Та цо, то оздалъ и готове уж?

МАРЧА: Та таке цошкаль. Мачоха ледво дочекала, а оцец ше цошкаль ані нe зчудовал. Та вон як да зос тим Кліщикові грош рубал. Ані пшичик пред своім газдом нe таки покорни. Віше якишик тарговини права.

ВЕРУНКА: А кеди же би мала буц свадзба?...

МАРЧА: Може такой по Томовей, а може аж на ёшень. Нe знам як ше дагваря.

ВЕРУНКА: Ей, та тераз я зном же прецо ты така весела...

МАРЧА: Прецо? Прецо? Оздалъ думаш же прето? Я то од жалосци!

ВЕРУНКА: Відзім яка жалосц...

МАРЧА: На Данила сом ше здогадала. Вон ме хторишик вечар учел туту писню, а ішце ю добре нe знам...

ВЕРУНКА: Але тераз це вецей Данил нe будзе учыц? Як же то будзе?

МАРЧА: Цо як будзе? Ша то ёзда одац ше — друге, а любиц ше — друге... Так ми и мачоха гвари.

ВЕРУНКА: Та нe приповадай! Ша знаш же нe можеш вецей з Данилом ходыц и любиц го. Побию ше хлапци.

МАРЧА: А яка ми то и дзівка пре хтору ше хлапци не побию!... Я би то и сцела...

ВЕРУНКА: Лёгко тебе кед ти красна, а така якашик облесна, та це шицки любя, а мнё... (здыхаю) ніхто...

МАРЧА: Цихо, цихо... А и мой Данил лем так попатруе на це. Дума себе: да ше тот репник так нe влапел за мнё, та би сом такой-енки гу Верунки!.. Знам я ўх. Гунцути хлапци.

ВЕРУНКА: Ідз ти, плетко... Данил шумни и до швета и шпивак нe гоч яки, але, та дзе...

МАРЧА: Но, Верунко, я ци го тераз препущим... Чекай лем яки будземе нeвесты! (Вибера з ормана фітюли и кладзе першне себе.) Красна сом, швечи ми? (Полугласно шпива и викруцує ше.) Поведз ми чи будзем красна як андя Кліщикова.

ВЕРУНКА: Та красна, но...

МАРЧА: А чекай ле но, най видзим, яка будзеш ти як андя Горнякова.

ВЕРУНКА: (Огляда ше.) Та окань ше, Марчо, цо робиш? Наидзе дахто та... та... идз ти, плетко.

МАРЧА: Та цо... но, пале...

Верунка: Ганьбим ше, нѣ рушай... Охаб! (Одніма ше, але лем так, пре фурму.)

МАРЧА: „Ганьбим ше,“ — а як же ше одаш кед ше ганьбиш?... Так... но, пале! (Дава ей жвератко) Опать ше! Ша знаш же тот стари Горняк пипосар погриже кед увидзи таку красну невесту...

ВЕРУНКА: (Задовольно, але зос прекором) Добре тебе, Марчо, кед ти так можеш буц вше весела... Та и я дзешкаль кед придзем гу тебе та сом весела, добре ми, а пойдзем дому, та слухам вичне скаржэн, раз мацери раз оца, вец, шестричко, думам же нет горшай одо мене. Цошка и робиме и меркуєме, а чежко... Видзим и слухам... Вечарами кед придзем з бависка, уцагнem ше до посцелі и длugo нѣ можем заспац... А мойо думаю же шпим и озываю ше раз едно, а вец друге... И бешедую. О мене бешедую. Оцец кашле, дудре, лае газду, предруцуе мацери, а мац го блага. Гвари: „Нѣ пущим ю голу на уліцу. Озда да бог, найдзе себе статочнаго, та нам зидзе з карку. Мушиме пречерпіц. И други церпя...“ И так вично. Придзе ми таке: пойсц до швета да не слухам тоти вични звади пре пенеж. Патрим на тих цо лепши, та завидзим и на часы ми приходзі таке же себе думам: та чарни Циган да ме запита, оздаль, пошла би сом, лем да ім зидзем з карку. И шестри ми предруцуе вецей раз та гваря: „Гей, лем вше ей!“ Придзе ми дзекеди да здзерам тоти сукні зоз богатих дзивкох.

МАРЧА: Но та видзиш, тераз будзе шицкó у шоре. Най тебе вежнє Данил... Я му повем.

ВЕРУНКА: Гоч цо! Од тебе би то вистало, але да знаш...

МАРЧА: Цо да знам?

ВЕРУНКА: Же ше будзем на тебе гнівац, ані нѣ попатрим на це.

МАРЧА: Док жиеш?

ВЕРУНКА: Док жиэм!

МАРЧА: Но вецкаль му ніч нѣ повем... Вон кед увидзи же ше я одавам за главатого Митра, одрепи ше одо мене и сам... Я го од тераз ані нѣ попатрим та будзе мушки индзей гледац, а ти прилап...

ВЕРУНКА: Кед сцеш да ци правду повем, мене ше Данил ані нѣ так пачи; але да по моім, я би найволеяла одац ше за... А ти нѣ знаш за кого?

МАРЧА: Нѣ! За кого? За Андрия?

ВЕРУНКА: Нѣ! За Якима.

МАРЧА: Маліковаго?

ВЕРУНКА: (Маха збେ главу).

МАРЧА: Видзиш ти ю! А вон зна?

ВЕРУНКА: (З плещами) А чи я знам? Якбачу не! Бо то и вон таки як и я. Цихи, затинчліви, ніч не указує цо му на души.

МАРЧА: А кому же я охабим Данила?

ВЕРУНКА: Та охаб Серафки! Не видзиш як за нїм бега?

МАРЧА: Ша гоч!... Най! Мнє тераз уж ніч не брига. Я ше мам за кого одац.

ВЕРУНКА: Ти ше радуєш же ше одаш за Митра? Богати е!

МАРЧА: А мнє так шицко єдно чи за Митра, чи за Петра чи за Данила. Лем най будзе свадзба, гудаци, черегі, дружки свашки, бочкане и танцоване, а я у билим, та так лем зоз дружками танцуем.. Пале, ни-а, так (бере Верунку на танец и шпива):

Дзивочко, любов вична яр

Док шерцо з нука грее,

А пущиш до ныго жица мраз,

Од болю любов спрее.

Та чувай шерцо свойо ти

Да любов вчас не страци,

Бо враци нам ше квет на яр,

Лем любов ше не враци.

Ява 2

Мелана, Марча и Верунка

МЕЛАНА: Цо же, невести? Ножанки, ножанки, и вишиване до рук, а не танцовац...

МАРЧА: Та ми лем так дакус, мамо, од радосци же нешка брацковане дзивчатох справиме у нас.

МЕЛАНА: А чи не пре дацио іншё (джмурка)! Не хвалела ци ше пані млада?

ВЕРУНКА: Хвалела, хвалела.

МЕЛАНА: Но та цо гвариш?

ВЕРУНА: Кед ваша Марча щешліва.

МЕЛАНА: Щешліва! Ша то кожда дзивка може буц щешліва. Пале, я уж повесць, одата, а любим кед ше хлопи за мну оглядяю.

МАРЧА: Мац ище и тераз ма фарбидла у фійовки.

МЕЛАНКА: Ша баяко... Хлопи любя красни жени... Та ище кед так облесно побешедуєш з німа, такой и розум траца... Чудни ви терашні дзивчата. Лем да вам на представи та на шпиваня ходзіц, а не стараце ше о животу! Ша то док ми були дзивки, та кожда ше патрела попачиц легіньови.

ВЕРУНКА: Кед я не знам цо то треба зробиц да ше легіньом дзивка попачи.

МЕЛАНКА: Теди ше дзивчата седем раз зос сиридіком масцели, а червенели зос фарбидлом тоти лічка кед ишли на бависко, а то тераз ніч. Патрим на нашу Марчу: Дума же легінне з неба падаю.

МАРЧА: Мне, видзице, и спаднул гоч сом ше ані зос сириджиком не масцела... А ище яки!

МЕЛАНКА: (за себе) Спаднул би ци да мне не было...

ВЕРУНКА: Та вец андъ, можеме ше у вас повешеліц.

МЕЛАНКА: Możeце, можеце, я любим дружтво.

МАРЧА: А я можем з Верунку пойсц до Леонки? Там ше вечера рихта и колачи, а скочиме и по гудака...

МЕЛАНКА: А кеди же приძце?

МАРЧА: Кеди? Га, тамаль коло дзешатей! Док хлапци полегаю. Подзме, Верунко, але чекай док преблечем другу сукню (З німа фитюлу и одходзи до другой хижі.)

Ява 3

Меланка и Верунка

МЕЛАНКА: Гм, з неба спаднул!... Най ше радує же ю таки сце. Не будзе ше оглядац кед будзе исц до мацери в недзелю цо однеше у хусточки, лябо у якей сукні пойдзе.

ВЕРУНКА: А яка е весела! Я думам: кед би ше я мушела одац за такого хторого не любим, же бим не шпивала.

МЕЛАНКА: Ша то и вона финкала, ледво сом ей наклепала. Гуторела сом ей крашне: Не власна сом ци мац, але ци так як власней гуторим, — окань ше ти Данила. Не жие ше, дзивко моя, од любови, ані од роботи, але од розума... Млада ши, красна ши, легко себе любов найдзеш кед ци будзе требац. Мала я такого Данила, як цо ти.

ВЕРУНКА: Паметам, я ище до школи ходзела кед вам бачи умар... А од чого же то вон?

МЕЛАНКА: Од чого?... Побрали зме ше едно худобне а друге ніч не ма, та за бирешох до Кліщика на салаш. Бул нагли, акуратни, поштени, та цо мал з того?... Жедла го за два роки Кліщикова жем... Гей (здижує), а я осталася млада, красна, здрава, а худобна.

ВЕРУНКА: А як же сце ше то вецкаль заж за бачика Бугая одали?

МЕЛАНКА: Як? Кліщик ми не дал мира ище док сом на салашу була... Та дзе теди! Я би свойому теди не превредзела. А вец, кед сом видзела же тот стари не да мира, з праву же пацерки пребера, а зоз ліву би ғдовици облапял, одала сом ше за Бугая, да мам мира од хлопож... А думам себе: ша ма лем туту едну дзивку, а не так же е худобни и не стари е, бо му жена умарла такой по першим дзецку и то не од божей... та так видзиш.

Ява 4

Марча, Верунка и Мелана

МАРЧА: Я готова. Мамо, не замкніце капурку.

МЕЛАНКА: А ви тадзи по загради приძце, а не по валаде, бо вас хлапци збача.

ВЕРУНКА: Уж ше ви нє старайце. Поспреведаме ми их! Ище им и музику на рано под облаки одведземе. (Пошли.)

Ява 5

Мелана, сам (опатра ше до жвератка)

МЕЛАНА: (Опатра ше до жвератка) Гей дзивчата, нє знаце ви цо хлопи и як сом и сама нє знала, док сом ше другираз нє одала. Могла я буц и ище раз така красна, да нє було красних сукньох и фарбидла... Бугай купує, а Клішчик помага... а як же? Кед хлопи любя красни жени, жени любя красни шмати. А любов? Од любови нїякого хасну за жену. Док сом була одата за покойного, любела сом го, бо сом була шалена... Та роб, та допатрай дзеци, та трап ше... А цо сом мала з того? Муж од роботи умар, дзеци моровки подавели, а я осталася гола як палец. (павза) А тераз себе жием як мотиль на луки... Ані бриги, ані роботи, ані дзеци... Най ше трапи хто муши! А Меланка. Бугайова нє муши... Вона може шедзиц при облаку та чекац... фраерох и шпивац:

Пошол би я до вас кажди вечер,
Пред вашима дзверми вельки мочар.
Прелож, мила, дручки,
Пойдзем помалючки,
Кажды вечер, пре обычай.

Младосц преходзи, а цо далей одходзи вше нам за ню баржей жаль. Але хтошканьль идзе?

Ява 6

Мелана и Кліш

КЛІШ: (Високи, кремезни, червени, ғазда уж у рокох) Самаши, Мелано? Добри вечер!

МЕЛАНА: Добри вечер! Сама, сама, бачичку мой нагнівани.

КЛІШ: А я лем на хвильку. Не сцем да дахто дацо збачи, та да ми чесц' руша и да о мне язикуе. Я чловек чсени и церковни та би ганьба було.

МЕЛАНА: Яй, ша знаце же би ані я нє сцела да ше дозна. Добре же тот мой Михал нє таки як покойни... Тот ми шицко вери... И по дзеки ми зроби.

КЛІШ: Знам! Ша уж половку жеми пороспредавал за твойо шмати.

МЕЛАНА: Та оздаль баш нє так! А и да так, та чом би нє предавал? Ша то оздаль нє лем так легко мац красну жену!

КЛІШ: Красну цыганку!

МЕЛАНА: (Кокетно) Та нє гуторце!... (лукаво) А то и ви цошкаль обещали...

КЛІШ: Будзе шыцко, Меланко, нє старай ше... Ма бачи Михал пенёжи... але слухай ту: Я зашол до карчми, а там твой Бугай и Кандурчак. Воіні дораз ту, а я пришол напредок повесці же би ши — помогла за тоту порту. Нє твоя ё, патри го на-

гвариц. А то же ё дзивчина, то не таке важне, то я уж там з адвокатами легко. И так то лем дотля док ше дзеци не поберу. А кед помогнеш, не будзе задармо... А тераз идзем да ме не найду ту...

МЕЛАНА: Ша знаце же помогнем, але дзе же так понагляце? (Заводніцки.) Ані сце ме не побоцкали!

КЛІЩ: Гей, ти, зводніцо... (Огляда ше, уцера баюс. Бочка ю за ліца.) Слухай! Наютре придз до баби Юли... Не посануем за тебе ніч кед добре випадне.

МЕЛАНА: (Улізууюцо.) Яй, мили мой дідочку!.. (Бочка и ви-проводадза.)

КЛІЩ: Дораз ми ту... (Оходзи.)

Ява 7

Мелана сама

МЕЛАНА: (Сама.) Чесць свою чува фаризей, а чесци у ньго як у пса. До оч му патриш водне, та думаш святы, а ноцами, знеш кадзи походзел? Таки ё одкеди го паметам. Чекай, пшэ, цо ци тот твой скупи дідо Петро стекол, бирешка розтече! Предал Бугай дацо, але предаш и ты! Та не будзе ані чкода, ша то биреше й заробели, а и бирешки любя гадваб и кадифу... Лем не шицки маю очи таки пажерни и фалечни... (Понавя рефрен истей писні.)

Ява 8

Бугай, Кандурчак, Кліщ и Мелана

БУХАЙ: Тадзи, тадзи гу дзвером, дзе видно, да ше не по-шпоцице на кочергу и ожог. Мелано! Отверай дзвери, войдзце нука. (Уходза ёден за другим.) А, бодайму и жими, да уха одмаржню!

КАНДУРЧАК: Добры вечар, Мелано!... Пале ты ше ёй, як ту при ней цеплючко!

МЕЛАНА: (Кокетно.) Вера! Але не кождому!

КАНДУРЧАК: Но, но! Ніч сом не гварел.

БУГАЙ: Шедніце, свату... Пан Кандурчак, прейдзце, шедніце!

КАНДУРЧАК: Та постойм дакус коло тей твоей — цеплоти. Най ше обёрем и я дакус од ней. Тота твоя Меланка цошкаль кажды дзень віше красша...

МЕЛАНА: Не хвальце ме так, бо ми зоч спадне, а мой чловек годзен ішче дацо гришне подумац.

БУГАЙ: А красну мам жену, гвзриш, га? Гей, ша зна Бугай цо роби, гей! Га не, свату? Шицки вони проців Бугая — таки нія! Не?

КЛІЩ: Ноле, свату, най ми скончиме прецо зме ше зишли. Як же думаце за свадзбу?

МЕЛАНА: Ша ми думаме там на ёшень... Най ше дзивче порихта.

КЛІЩ: Право ми так!... А як же стойме, свату, зос порту коло валалскай, цо зме уж о ней бешедовали?

БУГАЙ: Гварел сом, не можем я то предац, кед то дзивчино... Однеше, як ше то гвари, як тал...

КАНДУРЧАК: Бачи Бугай, патрице яка ствар: Сватовство — сватовство, а родзина — родзина, але заш лем треба повесць як ё: Хто зна цо то може буц, а з другой страни зос туту ствару не треба оклевац.

КЛІЩ: Слухай, свату, цо ци я повем! Ты чловек маш очи, та ци не треба указовац цо биле а цо чарне.

БУГАЙ: Хто, я? Я мам очи як кандур.

КЛІЩ: А и мудри ши. Не треба ци єдно двараз гуториц.

БУГАЙ: Не то двараз, але ані раз. Я шицко знам и шицко видзим.

КЛІЩ: Но вец ми можеш вериц же я и тото не робим пре себе.

БУГАЙ: Ой, та верим, свату, верим. Я би за вас и свойо панталони дал. Я вас почитуем и мило ми и бог зна як.

КАНДУРЧАК: Роби ше о порти, а не о панталонах...

КЛІЩ: Кед уж уложим капитал, сам знам же не можем на цудзей жеми правиц...

КАНДУРЧАК: А тата карчма и сала, як ше гвари, цо ю бачи Кліщ сце на вашей порти направиц, потребна за валал. Видзице ви цо ше то роби? Нови учитель збера коло себе младеж и худобу и увидзице ви кадзи то пойдзе шицко кед ше ми стари не зложиме и не зробиме дацо.

БУГАЙ: Ша и моя Марч! там дзешкаль ходзи.

КЛІЩ: Най ходзи, най... (Видрижньючи ше.) И треба! А цо учитель о ёй оцови дума, то друга ствар.

БУГАЙ: Цо вон, ёден панцик, може о мн€, о Бугайови думаш? За мн€ таки голодрэнци як пшички. Скричиш пс, пс,... а вони ту... Ми паасті ўх кармиме. З нашого стола єдза, а кед ше наедза, та су презочліві.

КЛІЩ: Ноце му, пан Кандурчак, поведзце цо учитель за ныго бешедовал.

КАНДУРЧАК: А цо?! Приповедал хторишик дзень там зоз Маліком у мн€ у тарговини та гвари: „Видзице, гвари, тоти нашо Руснацы таки як на пр. тот Бугай вредни, добродушни; а думаш зос свою главу не сцу. Першому хтори ше попачи звери ше як даяка жена, а ты го вецкаль бий, о ганяй, од себе, не пойдзе, будзе бежац за тобу як пшичик за масну торбу док го раз не опечеш. А кед го ёден опекол, вон ше ліпі гу другому и заш за гевтим бежи... Каждого хто не живе так як вон — омаловажує, не цені. Панох мержи. Вон не розликує пана од пана. За ныго лем паасті прави роботнік, а шицких гевтих цо не паасті ненавидзи, явно, лебо потаемне, з якушик особену мержню. Най дахто вежн€ червенну плахту, окруци камени слуп коло драги до ней и пове: Бугаю, пале там ни-а пан, Бугай зогн€ главу, залеци ше и — ду... И кед му гиря вирошня на чоле: „Гей, чортова мац го одвлекла, твардо стой прекляти!“

БУГАЙ: Ох, бодай би му ше загужлело!

КЛІЩ: А чи то правда? Ето и я Руснак, а не верим нікому. Не верим ані своєї жени, ані своєму синови, іще ані самому себе...

КАНДУРЧАК: А вон зна, бачи Бугай, чи ви вец и правдиви Руснак?

КЛІЩ: Правда... Алé чекайце, свату, то іще не шицко... Пришол хторишик дзень tot исти учитель, принесол якушик цідулку та гвари: „Препатрице ви то, бачи Михал, роздумайце о тим и подпищце. Ви ту вельо можеце помочи: богати сце, познаю вас и у варошу, наш сце чловек, Руснак“ и так... Патрим я, а воно — о долінох. (Гледа окуляри алé их не може найсц.) Ноце ле, пан Кандурчак, почитайце цо ту пише.

КАНДУРЧАК: (Чита.) Почитованому Начальству! Наш валал ма єдно нещесце — барыща. На яр и вешені тоти доліни наполняше з воду од дижджох и шнігу, а кед вдеря горучави, тоти места поставаю штредовиска и розсадніци заразних хоротох. Да зло будзе іще горшее, ту ше вируцуо меньши а дзекеди аж и векши загинути домашні животині. Кед дойдзе конопа, ту у тих долінох ше и вона мочи, а тото шицко створюе у летни дні окужени воздух котри ше шири по валале. Наш валал през шейсц мешацы просто шмердзі... Наш народ и иншак барз вредни, аж мож повесц неумерени у роботи, а кед гу тей його вичерпаносци од роботи доложиме іще таки воздух и можлівосц од зарази, вец розумліве же у нас и у прешлосци, а и тера, страшно пустошели и пустоша хороти од ефтики та до колери... У нас так повесц кажди другій чловек хори.

БУГАЙ: А, оцец му там його, кед мушим брехац, хори! Патыце яки я, па бачи Кліщик! Ша таки зме як даяки — буяци! А Мелана? Патыце Мелану! Мелана красна, здрава, моцна як єдна, повесц, красна кобула!

КЛІЩ: Оканьце ше, свату, такей франти!

БУГАЙ: Я то справді гуторим, не франтуем.

КАНДУРЧАК: (Наставя читане.) И прето ми долу подписані модліме за помоц и одобрене да ше тата хасновита робота оконьчи. На висушених местох ми би сцели зasadзіц древка, було лесово, було овоцни. Наздаваме ше...

КЛІЩ: Но видзице, свату, цо ше вони наздаваю!

БУГАЙ! Видзим. Доліни висушыц... Красоту нашу о хто-рей ше и писні шпиваю. У хторых зме ше як хлапцы купали.

КЛІЩ: Не робота ту лем о долінох. Роби ше ту о тим хто будзе газда у нашим валале и кого треба будзе од тера з слухац. Ми ту двасто роки шедзели, ту у тих долінох зме жили и умерали, а тера раз приблукнул ше якишик мудри Кременьчак, учитель з билого швета, та би тера раз требало робиц цо вон розкаже... (З ошміхом.) Доліни висушовуц!... Опатьце лем хто там долу подписані.

КАНДУРЧАК: Сама збераніна.

БУГАЙ: Ой, видзиш ти их! Ані ёдного газди!...

КЛІЩ: И тераз би требало да ше ми газдове под іх мена подпісуєме, наш пенеж да им славу направи! Цо би нам швет поведол! Врацим му папери, вигварим ше даяк, але видзице, свату, о тих долінох ше муши роздумац. Доліни, доліни, годни буц наша препасц. Най ше му пощесци висушиц их и през нас, цо вец? Постане з нього готови газда у валале, а питам ше я вам чи нам то треба да худоба вежне власц у валале!

КАНДУРЧАК: Вон уж и побунёл народ. Кадзи ше обраци у валале, младеж и худоба го хвалі, а ест вера досц и газдох цо о нім лем красне слово маю.

КЛІЩ: Зато, свату, треба цо скорей справиц салу и карчму. Бешедовал сом зос старшима панами у нас и варошу, та ме шицки нагваряло най ше завежнем за валал. Направце салу, гваря, да ше маме дзе сходзіц, а и младеж. Швет ше будзе культурно подзвиговац. Задлужыце ше народу. То уж не стари часи.

КАНДУРЧАК: А вец преселіц касину, основац нове дружтво, лебо ше гевти маю покориц.

БУГАЙ: Так ё! Покориц, а кед не, ест у валале оз达尔 способных людзох хтори би учели младеж забавом и шпиваню, як на приклад Каламар.

КАНДУРЧАК: Правда иста, дакус люби пиц, але цо то хиба!

КЛІЩ: Та вец як стойме?

БУГАЙ: (Шкрабе ше за главу.) Не можем я то. Покойна то на Марчу преписала. Так и у кніжкох стой.

МЕЛАНА: Та цо бисце не могли? Чи то не шицко ёдно? Нешкаль ютре заш лем дзецінске будзе. Упар ше як тот стари маґарец. Людзе му доказую, а вон заопуцал: „не можем, та не можем“. (Сватови.) Лем ви, свату, кед же ше то може зробиц, зробце... Пристане вон, як би не пристал! Марча и Митро можу такої качмаре буц.

БУГАЙ: (Шкрабе ше заш — літно.) Цихо ти там под пецом! А, може ше то у грумбуху даяк випросциц?

КЛІЩ: Та цо ше не може кед чловек міг пенежи! Не муши ані сам исц. Каламар то за туні пенежи у варошу зос панами пороби.

БУГАЙ: Ша гат кед так, та, най будзе, но! Але од седемдзешат не дам нізач.

КЛІЩ: Добре, седемдзешат. Дайце, свату, руку... Ту капара. (Рукую ше и даваю капару.)

КАНДУРЧАК: Гей, нет ци то од бачика Бугая лепшого чловека! У ньго ци кажде слово на месце. И сце зрозумиц ствар! Руснак, нет цо!

БУГАЙ: Хто? Я? Я таки Руснак же — но!... Але кед раз дацо повем, то муши буц.

КАНДУРЧАК: Но, тераз бизме могли на олдомаш дакус.

КЛІЩ: Може, може! Я будзем часциц, а наютре уж пошориме на валале.

МЕЛАНА: Гей, справди, а кеди же би ви то почали робиц?

КЛІЩ: Я думам свадзбу одправиц уж у новей хижі.

БУГАЙ: О! Гей, ша то нет ци моўгага свата на далёко...
(Става, огляда ше, гледа шапку, а шапка на главі.) Мелано, дзе же моя шапка? (Шмею ше.)

МЕЛАНА: Ша гледайце ю!

БУГАЙ: Цоже ци шмишне? (Намацал шапку на главі.) О, одкаль ше ту вжала?

КАНДУРЧАК: Но подзме! Збогом, Мелано! (Выходзі.)

БУГАЙ: Пущце мнё напредок да шё не пошпоцице. (Выходзі.)

МЕЛАНА: (Поціхі Кліщикові.) А за мнё олдомаш будзе?

КЛІЩ: (Покрадзме дава пенежы.) И тебе — на! Збогом, Мелано!

МЕЛАНА: (Випровадза их.) Ходзце здравенкі!

Ява 9

Мелана

МЕЛАНА: (Сама.) Кліщик дакус, мой мили Бугай дакус, Каламар дакус, та и Меланка будзе заш у новей сукні и блузночки, як з паперику викруцена! — Ти, Меланко, чудна жена, гвари мі гінто Каламар. — Ти шыцких хлопох ёднак любиш, а жени любиш лем гевти котри це хваля. (Пауза.) Може и так! Але як крашне кед ест цо любиц!...

Ява 10

Верунка и Мелана

ВЕРУНКА: Нино, нет нікого ішце? Дзе положим тот мех зос пір'йом?

МЕЛАНА: (Отрепуе ю.) Пале як ши ше обрала од нього! До прыкleta. (Пауза — упарто патри на ню.) Парац будзеце?

ВЕРУНКА: Гей! А вец хлапцом попод облакі насыпеме. Нино, як ше радуеме шицкі дзвівчата!

МЕЛАНА: Чом ше радуєце?... (Не престава патриц на ню.)

ВЕРУНКА: Радуеме ше, нино, озда тому же зме млади... Але цо так, нино, на мне патрице? (Пауза.)

МЕЛАНА: (Залюбено патри на ню.) Нина мала дакеди исто ёдну таку малу Верунку. А тата мала Верунка була би така велька як ти. З вами би на бависка ходзела, ту би ше тераз и вона шмеляла, а, видзиш, мушела умрец, уквіліц мацер свою на вики. Кед тебе видзим, шерцо мі ше сцишне од жалю. А така була добра, добра... Робім газдово польо, а вона у хладку под марадиком бави ше з ручкамі и патри, патри на хмарки, на птицы, на мотильох як прелетую... А вец... Ах, цо спомінац! Умарла, та! Кельо дзеци поумерали! Було такі мацери цо ше радовали же им дзеци умерали. Думаш же не? Було, правда иста! У худобі вщеллячини ест, але я плакала. И за Верунку, а познейше и за Яником. И так мі ше видзі же мойо щесце ведно з німа.

там мэдзі крижиками поховане. (Пауза.) Алё нацо я то телью приповедам? Вешельце ше ви, а я идзем до своей хижі. (Пошла.)

Ява 11

Верунка сама

ВЕРУНКА: Як то чудно? За нину приповедаю вшэліячину, а видзиш яка вона добра... Мне ю так жаль! (Пауза.) Ох, пале, я би забула! Яким ми гварел: „Приври таک лем ёдно кридло и ніч ше не старай, я нікому не повем“. А не требала бым заправо. Дзивчата кед дознаю... Ой, Боже мой, а як да му не зробим кед вон мне таки мили! Бавімі так Петра и Наталку, а вон патри, патри на мне так же ше я збунім та не знам цо мам гуториц. Забудзем цо мам шпивац. Ух, яки ё, а вшэ му мушим по дзеки зробиц! И гоч кельо му вилагодзум, ище ані раз ме не побоцкал, аж нешкаль! Нараз вібегнул споза прошох та ме вола: Гібай, цошкаль ци повем!“ И... кед ніхто не видзел, побоцкал ме. Та тераз му уж мушим по дзеки зробиц. Гвари мі: „Да знаш же кед мі не зробиш, скочим до студні пре тебе“... О, Боже, а вода яка тераз жимна!... А я, дурна, думала же ме вон не любі! (Малка пауза.) Озда нікому не віволя! (Одхілює облак і зацагує фіронг, чуе ше лопот, преходзя дзивчата.)

Ява 12

Марча, Верунка и други дзивчата

МАРЧА: (Уноши миски з ёдзенем.) Ноце тадзи, дзивчата, дайце на стол. А ты, Верунко, пире принесла?

ВЕРУНКА: Там ё у приклече.

МАРЧА: Я думам, дзивчата, же док ше шицки не позбераме, найлепше будзе да так — поцихи пареме пире. Вец будземе еси, а вец ше попрблекаме до невестох. Добре?

ШИЦКИ: Добре, добре!

1 ДЗИВКА: Требало бы дзвери замкнуц, бо я ше так цошкаль обавам.

2 ДЗИВКА: Замкнуц, замкнуц, а як же, бо ше ище даёден уцагне, та будземе мац з нім лем бригу и роботу. (Замикаю, приноша пире у купачки и пару.)

1 ДЗИВКА: Яй, Марча, Марча, не жаль ци нас охабиц?

2 ДЗИВКА: Док ше ода, не будзе на нас ані патриц.

МАРЧА: А як же ви думаце? А може даедна и за бирешку стане до нас, як дакеди мачоха.

1 ДЗИВКА: (Цихшэ.) Га, правда же ше твоя мачоха трима зос Клішціком? А же и Каламар тадзи доходдзи?

2 ДЗИВКА: Зос такими старима... Яй, така красна же би зос такими старима...

АМАЛА: Цо ты, пайташко, знаш цо ше анді пачи на хлопох?

МАРЧА: Не бешедуйце так за мою мацер! Вона лем так милосердне патри на ніх, а қажди такой дума же их вона и люби.

ВЕРУНКА: (Здихуе.) Як то дакому... Уж є и жена, а добре ёй... А я, та и милосердне патрим, а ніч, та... (Чуе ше якешик шушкане, шкрабане.)

МАРЧА: Цихо! Чуеце?

1 ДЗИВКА: Идз, Верунко, опатри!

ВЕРУНКА: Я ше боім.

2 ДЗИВКА: И ти куриплах! Може дзивчата иду. Дайце но того пире тадзи до приклета, а ти, Верунко, порихтай стол. Я идзем опатриц. Гібай, Амалко, зо мну.

АМАЛКА: (Зоз другу дзивку виходзи, Верунка пораї стол, а перша дзивка виноши пире).

Ява 13

Верунка сама

ВЕРУНКА: Як ше боім, аж ми зуби цвенкаю! (На облаку ше указуе Якимова глава. Верунка зврещала.) Яй!

АМАЛКА: (У приклече.) Яй! (Убегуе.)

Ява 14

Верунка и други дзивчата

АМАЛКА: Цо то, Верунко?

ВЕРУНКА: (Збунето.) Та ніч, ніч... закуکла сом за буджак, а там кандур. Шедзи як даяки — легінь. Шедзи и грее ше, а я ше злекла же чи не даеден од тих наших... А прецо же ти?

АМАЛКА: Ша я чула же ты зврещала, та и я.

МАРЧА: (Уходзи зос і дзивку.) Ані живей души нігдзе. Алё цошкань ані дзивчатах нэт. Замкла ши, Иринко?

ИРИНКА: Замкла! А прецо же сце, дзивчата, вищали?

АМАЛА: Та Верунка ше злекла од кандура. (У приклече нараз цошкань барз лупло як да дацо барз чежке спадло на жем).

ШИЦКИ: (Вищы и приповедаю.) Яй, цо то?... Яй, яй!...
Мамо моя!... Як ше боім!...

АМАЛА: Цо то там? (Закасує рукави.) Най я видзим! (Дзивчата бояжаліво за ню.) Дай лампу, ту ніч не видно. (Верунка бере лампу, Амала помали напредок идзе, шицкі бояжаліво за ню. У приклече мушела обачыц цошкань од чого ше барз злекла, бо кричи и сцека а шицкі за ню нука до хижі. З хрибтом прициска дзвери.) Яй, яй, дзивчата, чорт! (Мишайніна, вреск, сцекане; за тот час док лампу виношли, хлапцы през облак позберали миски. Иринка задыхана приповеда дзивчatom цо ше поскривали хтора за орман хтора за буджак. Зос хрибтом прициска дзвери.) Дзивчата, гварим вам, страшне таке якешик у күце кучи, чарне як чорт, а биле як Кунар. („Чорт“ дриля дзвери, Амалка од страху жбуркла под посцель и кричи.) Ратуйце! (На дзверах ше указуе Данил, шицок гарави и од пира, дзивчата вища.)

ДАНИЛ: (Шмее ше.) Но, хтора ше явя добровольно да ю одвлечем — до пекла?

МАРЧА: (Закукуе споза буджака.) Яй, дзивчата, ша то Да-
нил! (Дзивчата ше неповерліво вицагую.)

ГЛАСИ: Та як ши ше ту становел?

ДАНИЛ: А як? Як спада чортом — през комин.* Але дайце
ви дацо засці, бо сейн чорт гладни. (Шміх.)

ВЕРУНКА: Яй, яй, аж ми у бруху закруцело!

АМАЛА: (Збачела же мискох нет.) Дзивчата, дзивчата, ша
наших мискох нет!

ДАНИЛ: Ха, ха, ха, ха!... Однесли чорти колбаси и бухти!
Но ніч, лем за німа! (Сцека.) Ха, ха, ха!...

ДЗІВЧАТА: (Приходза туту миску.) Дознали бесовно фара-
гуне! За німа!

АМАЛА: За ню, дзивчата, да им однёсем бухти! (Бежа туту
дзвером, а вонка чуц лярму других дзивчатах и их гласи). Нука,
нука! Дай тадзи тоту миску! Тримай го, Сено! Ильчо, меркую
ше! (Лярма, крик и шміх.)

Ява 15

Шицки дзивчата и хлапцы

ГАНЬЧА: Як то чуваце, дзивчата? Да зме не нашли, та
цо бисце робели?

ЯКІМ: (Е.) Облізовали би ше!

АМАЛА: А як же сце их, скаранікох, влапели? Ой, як ме
наплашел тот чорт Данил! Не ту ё?

ДАНИЛ: (З прыклета шицок од піря з полними руками бух-
тох.) Ту сом, Амало, цо сцеш?

МАРЧА: А гібай ле ты, збойнику, тадзи най це видзиме.
(Уходзі. Шміх.) Но видзице! А цо то за бухти?

ДАНИЛ: То я, Марчо, позазберовал по шнігу цо тоти мойо
шэгерты потрацели док сцекали.

МАРЧА: А тераз ше идз отреп.

ДАНИЛ: Розказуй Митрови, а не мне. Но, але идзем зато.

ВЕРУНКА: Ша тераз ніч не остава, але шедайце, госци
приданцы, та поедзиме цо зме зготавели. (Намесцую ше и едза.)

АМАЛА: Але наисце, дзивчата, як же миски могли скапац?
(Мимика медзі Верунку, Данилом и Якімом.)

ДАНИЛ: А як? Крашне! През комин исто. Не видзела ши!
Га патрела ши!

АМАЛА: Я патрела?

ДАНИЛ: Думам — под посцелю.

АМАЛА: Та и там сом джмурела од страху.

ЯКІМ: (Кричи.) Та пушце, но! Але дайце ви да ми вдериме
даеднү...

ДАНИЛ: Першэ ше наедзме як шорови швет. (Едза.)

ГАНЬЧА: Е, да тераз музика! Агей, Митрэ?

*) По даедних руских хижох може би ше ище и нешка нашли прыклети
з „отвореніма“ комінамі. Скорей було их вельо вецей.

МИТРО: (Вше ше шмёс.) Музыки, хехе...!

ЯКИМ: Ёст и музыки! (Виходзі и уноши гармонику. Дава
тому цо зна грац, гевтот грае).

ВЕРУНКА: Митре, не ставай мі на ногу.

МИТРО: На ногу? Ге...! Чувай, хе хе...!

МАРЧА: Гей, хлапцы, знаце цо? Ми идземе до сушеда да
ше преблечеме як невесты, а вец док придземе, ви будзеце як
бачикове...

ДАНИЛ: Чуеш, Митре, будзеш бачи.

МИТРО: Бачи! Ге,... хехе... (Дзивчата пошли.)

Ява 16

Хлапцы без дзивчатох

ЯКИМ: Хлапцы, крашне нам ше удало. А тераз би требало
да ше и мі дагвариме за нашо брацковане. Кажды би требал
дацо принесц. Моя мац би могла варыц. Кажды най принёшэ по
єдну куру, а ти, Митре... Митре, ти би могол дац и когута.

МИТРО: Не да оцец!

ДАНИЛ: А ти украдні кед ци оцец не да. Ганьба! Найбо-
гатши легінь да прииде зос куру!

ШИЦКИ: Так е, украдні!

ЯКИМ: Я пойдзэм з тобу, Митре. Добре?

МИТРО: Добре. А од кого?

ДАНИЛ: Ша од вас.

МИТРО: Не... од нас не шмем, оцец ме набиे.

ЯКИМ: Га вец идзэме до дзияка. Нач му у обисцу двох
шпиваоках, га не?

ДАНИЛ: А чи зошме?

ЯКИМ: Хто? Митро? Ви не знаце яки вон вешти. Гей,
Митре? Вони не знаю як мі крадли зос твоім оцом вашо жито.

МИТРО: Ге, хехе... (Гласи.)

ГЛАСИ: А ноле, ноле...

ЯКИМ: Дагварели ше мі ёдного вечара же назбераме дас
два мехи жита з Митрового гамбара та предаме Кандурчакови,
най ше нам найдзе на трошэк. Владо, я и Митро мали зме ше
зисц за их кукуричанку на 11 вноци. Пришол я и Митро, а Владу
нет. Митро гвари: „Подзмэ мі, а Владо зна дзе зме та придае.“
Так зме и зробели. Идзэме, а ноц цма як у рогу. Митро трима
мех, а я ше видрапал горе на жито та сипем зоз мирицу... Нараз
чуеме: идзе хтошка. Чуем, Митро шепта: „Ти, пайташ?“ „Я“ — од-
поведа гевтот поцихи.— „Тримай мех.“ — „Тримам!“ — гвари. Трима
пайташ мех, я сипем, а Митро лас свойому оцові оца же му не
да пенёжи на цигари... Митре, так було?

МИТРО: Так е, хе... хехе...

ЯКИМ: (Наставя.) Набрали мі и другі мех полни, а Митро гва-
ри: „Ноле, пайташ, заруц.“ Заруцел пайташ и видзім: виходзі
за Митром, а не бере другі мех. Як вишол, вон — шкльоц, замкнул
гамбар. Цо то тераз, думам я себе. — Ишё я ту ані од першого

чуда не пришол гу себе, а чуем на дворе — пращи. Ясно! Бие „пайташ“ сина себе. А син сциснул глашок, та чуем так якошик жалошне и на ценюndo... и. ии... иии. Не так было?

МИТРО: Ге... кед бил з коліком, а тримал за галер.

ЯКИМ: А я кед видзел яка робота, гу черепом, и док там пращаля, я вирвал два-три лати и гибай прейгі черепох на жем, па до сушеда и заградами.

ДАНИЛ: А ти, Митре?

МИТРО: А я... а я... — Я исто заградами, ге... геге...
(Звонка чуц шміх дзівчатох.)

Ява 17

Дзівчата и хлапцы

МАРЧА: (Шветочно.) Но тераз, бачикове, берце свойо анді, та до танцу... а я берем свойого. (Идзе гу Данилові.)

ДАНИЛ: (По цихи.) Чи то правда за Митре?

МАРЧА: Правда! Хто ци гуторел? Верунка?

ДАНИЛ: Кед правда, вец сом престал буц твой...

МАРЧА: Цо же ци? Озда ше гніваш?... Гибай, Митре!

МИТРО: Хе... хехе... (Приходзі — танцую.)

МАРЧА: Меркай на ноги!

МИТРО: Чувай! (Шыцки танцую.)

ДАНИЛ: (Якімові.) Якіме, требац будзе того главатого Митра дакус пострашиц.

ЯКИМ: Як?

ДАНИЛ: Док будземе исц по того когута, дагвариме ше та го дочекаме... тельо лем да знаш. Вон, страх, яки плашліви, увидзіш!

ЯКИМ: Приставам! Я и так з нім не бог зна яки добри.
(Збачел же Верунка стой.) А цо же з тобу, широтко моя? Гибай ти гу бачикові! (Бере ю на танец — по цихи бешедую.)

ВЕРУНКА: Як сом ше бала.

ЯКИМ: Ніч ше ти не бой, дзівчатко мойо, док мне живого и здравого видзиш. Лем меркай да ми на даёдного другого не попатриш, да го не мушим — гашиц!

ВЕРУНКА: Я нешкя така щешліва, Якіме. (Музика грэ, шыцки танцую.)

Зависа

Дія II

Сцена представя окремну хижу у валалскай карчми. То „руска касина“ — читальня. Округлы столи з парткамі, орманьчик зоз даскеліма кніжкамі а на муре даскельо дружтвени слики и реклами, лебо познати слики з ловарамі, фазанамі, еленями лебо подобне. Ма двої дзвери: ёдни до двора, а други до карчми. Време яр. Слунечни дзень, недзеля по поладню.

Ява 1 Бугай сам

БУГАЙ: (Препиха главу на дзвери хтори водза зос карчми, вец ше на ёден час поцагув як да дакого вонка гледа, а вец уходзи.) Нет их! Даклем цо сом майстор, то такого нет. (Бие ше по першох.) Бугай! (Кричи.) Качмар, одно пиво! (Глас качмара: „У касини нешлебодно точиц, нови учитель забранял.“) Хто? Но-ви учитель?

Ява 2 Каламар и Бугай

КАЛАМАР: (Уходзи.) Нови учитель, нови учитель, мой бачи Михал. Цо же ви думаце?

БУГАЙ: Цо то ви, панове, вше цошкань нове видумуеце?

КАЛАМАР: Пребачце, бачи Михал, але ви мне увредзуеце кед ме рахуеце гу таким паном як цо тот нови учитель.

БУГАЙ: Поведзце, чи не мам право? Прецо же ше касини иправели?

КАЛАМАР: Так, бачи мой мили, було дакеди, док ми стари панове шор провадзели. А од кеди пришли тоти млади, та гуя тому.

БУГАЙ: Е, не може то ані так буц! Не даме ми, стари, добри руски обичаї губиц.

КАЛАМАР: Патрице, Бугай бачи, як то нешкань. Ша то скорей знало ше: учитељ, новтаруша, паноцове зос своїма фамеліями до касини на пиво, покартац ше дакус, потанцовац, помулатовац дакус, а младеж, знало ше — на пажицу. А тераз, видзице ви то? Млади панове младеж до қасинох уцагую, а прави панове дзе ше буду сходзіц?

БУГАЙ: На пажици! Но и т.к. не може буц. Побешедуеме ми то з народом.

КАЛАМАР: Народ як да ошалял, не таки е як бул.

БУГАЙ: Не шицок. Бачи Кліщ, пан Кандурчак, я... ест нас ту.

КАЛАМАР: Е, мой Бугай бачи, препадла нам старина! А цо вам приповедац, видзели сце и сами. Позберал коло себе дзивчатка, хлапчиска, а на жалосц и дзепоёдних старших. Озох, баюсатих, мож повесц... та их там школуе як даяких смаркошох. Дзивчатко котре младше, красше, напредок, а на тих баюсачох лярма: „Ви там, стари, на задок.“ Та чи старшим место на задку?

БУГАЙ: Правду гварице! То процив штвартай заповиди.

КАЛАМАР: А як скаранік маха на ніх з тоту палічку, а вони випулели тоти очи, ані не кліпню...

БУГАЙ: Маце правду, пан Каламар. Дома озови, одбрехую мацёри, — а ту ані кліп... кліп...

КАЛАМАР: А чи ше швеци и гевтим там оцом баюсатим на цале гарло шпивац: „Миленко моя, напой ми коня“?...

БУГАЙ: А „свите тихи“ ані едно не зна.

КАЛАМАР: То им место вечурні... А то и ваша Марча до такей вечурні ходзи.

БУГАЙ: Поведзце — ходзела! А тераз як зме ше дагварели же за Митра, вецей не будзе ходзиц, не пущим ю.

КАЛАМАР: Ша вера, да их мам седемнац та бим не дал да ше там губя! Представи даваю! „Мила, побочкай ме!...“ Та чи то за чесни швет!?

БУГАЙ: А любице за то и ви, пан Каламар, кед таке дацо у комедіі видзице.

КАЛАМАР: Спокуса, Бугай бачи.

БУГАЙ: Спокуса, спокуса, але любице видзиц — спокусу.

КАЛАМАР: Любим, не любим, але, розумце, то грих. То скорей не було.

БУГАЙ: Правда иста, и я за то. Грих, дабоме. Кед ше бочкаю, най ше бочкаю по капуркох, а не ту пред старшим шветом, да ше мушиме ганьбиц и, повесц, — червеніц пре ніх.

КАЛАМАР: А спомли сце цошкаль за одаванку. Та будзе то, будзе?... О, дай боже най буду щешліви!

БУГАЙ: Дай боже!... Та будзе там на ёшень: Дзивче младке, най ше порихта.

КАЛАМАР: (Поцихши.) А чудує ме, Бугай бачи, як то же Клішцік, повесц, найбогатши чловек у валале сце вашу дзивку за свайго сина. Ви, цо повесц, не таки сце газда.

БУГАЙ: Я єден простак, глупи параст, а ви, повесц, школовани якишик пан, а не можеце розумиц. Перше и перше, я и Клішцік веднак леґіньчели, верни пайташе; друге, хлапец поцагнути, а дзивче му ше пачи, вец ту, повесц, и треце: Клішцікови не треба жеми, але му треба — власц. А нас Бугайох ест пол валала, та ше добре породзинац з нами.

КАЛАМАР: Наисце, ша то и виберанкі буду неодлуга...

БУГАЙ: Но! Видзице? „Не можем я, — гвари вон, — сам себе предкладац, але — повесц як гей, — народ“. А хто же народ кед не мі? „Видзице ви, гвари, же ше тоти млади подзвігли, іще дакус та дэплови вирву з рукох. Гей! Не пре себе я, я уж старши чловек, але ме швет напастую, гвари: то препасц швета цо ше ту роби! Цо оклеваце? За бирова!“...

КАЛАМАР: Но, тот би направел шора...

БУГАЙ: Ішек якого шора!... Касина най будзе касіна, а младеж най ше сходзи на друге место, а таких нам не треба цо би барища висушовац сцели...

КАЛАМАР: Дзе же швет будзе качки и гускі виганяц, а гваря учени людзе же ані диждж не будзе падац кед ше барища висуша.

БУГАЙ: Но, іще би нам то требало, да нам диждж не пада! (Пауза.) Качмар, два пива!

КАЛАМАР: Не принеше, дармо ше трапице!... А, цо сом сцел повесц, не няйдзце ше увредзени: як же з гевтим контра ком цо сце правели?...

БУГАЙ: Зос сватом? Приял сом и контрак и пенеж и Кліш, як знаце, звожи уж и материял на порту. Повесц шицко у шоре!

КАЛАМАР: Знам, знам, але сце за мене забули! (Ошмишкуе ше квашно.) Обецанку.

БУГАЙ: А! Цо сце преправяли? О, пребачце! (Вибера дробни пенеж и дал му.)

КАЛАМАР: Телью?

БУГАЙ: (Зачудовано.) А келью же?

КАЛАМАР: А чи ви знаце же ше пре таки ствари идзе до гарешту? Та я вам як свойому чловекови! Жем на дзивчёу по мацери, а ви як оцец та спрэведаце свойо дзецко и предаваце цудзу жем... Та телью! (Нагнівано.) Ту вам ё! Несцем ані то... Наедзце ше! Не ганьбице ше! Ёден чловек на месце, а поштене, а чесц дзе? Не чловек сце вёцей за мене! Збогом! (Оходзи нагнівано до карчми.)

БУГАЙ: (Зачудовано.) Но, палё-па, як ше розсипал, а ні прецо! Там у կрумбуху кед и писало Бугай Маря, а вон пременел мено на Дюра, та то таке вельке же му мало дзешатка? Здзерніци тоти панове шицки на громаду! За ніч — оз达尔 стотку сце? О, о! (Пауза.) Дзе тот сват и тот Кандурчак? Цошкаль их длugo нет, а тот, ния, ищек и сцекне... Мушим го пойсц улагоїц. Ша знаже ци не дам стотку за тото кус! (Вишол.)

Ява 3

Кліш сам

КЛІШ: (Уходзи на дзвери од двора, шветочнє облечени, шеда, выбера першое годзинку, вец окуляри, бере новини, чита поважно складаюци букви, а кед дахто уходзи лебо виходзи, патри прей ѿкулярох. Новини далеко трима.) Обецали на пол другей, а тераз пунктом, а их ішце нет! (Малка пауза.) Дзе же Кандурчак? (З іроніі.) Охабел жем, бо осетел же у тарговини легчайше здзерац пааста, а тераз кед ше награбал пенежох, сцел би и бироў буц... Та дзе же пан Каламар? Руковину позберац точни, а за валал дацо зробиц треба, пана дзияка нет! (Чыта, — длугша пауза — вец нараз лупка з песцу по столе.) Не дам и край!... Най шицки поподписьу, я не дам. Най ме шицки охабя, сам будзем процив шицких! Динар бачика Михала векши як други динари... Ишце ше дахто на тот динар влапи. Чекай, хлапче! Не роздумал ши добре кед ши бари надумал висушовац! Не познаш народ. Народ нешкa слави, а ютре сце забиц. Нешкa подписали, а ютре шицки ше отая... Досц ми Кандурчак, Каламар и Бугай!

Ява 4

Кандурчак і Кліш

КЛІШ: Ту сце, пан Кандурчак? А дзе же гевти други? Ишце дакус та будзе трецираз до вечурні дзвоніц, а ви знаце же я вечурню не опущим, та кед вам не стало до тей целей ствари, и я ше ей оканем. А о вашей скори ше роби.

КАНДУРЧАК: Наисце? Дочули сце дацо нове?

КЛІЩ: Шедніце бліжай, шедніце бліжай! (Шедаю и бешеда идзе цихшэ). Дочул, и то неприемни новосци! Барища буду ви-
сушовац!

КАНДУРЧАК: Як?

КЛІЩ: Крашнё! Учитель позберал подпіси. Одведол даске-
льох як депутатию до варошу и обецали помоц. Випитовали ше
їх хто запачал тоту роботу и чи ёст дакого хто проців тей
роботи... Остало же процівніки ми двоме, а Бугай треци.

КАНДУРЧАК: А цо тераз?

КЛІЩ: Остава нам два драги: да пристанеме и мі гу нім
и припознаме их власц. Власц вашого конопара Караса, власц учи-
теля хторого шицки слухаю, а хторого я теды кед сом му молубу
не подпісал вигнал зоз обісца, бо ме увредзовал. Неодлуга
виберанки. Кед народ будзе слухац учителя, ані мнё ані вам
ані Бугайови не буду квитнуц ружи. Не буду квитнуц ані гевтим
газдом цо ше дали спрэвесц и поподпісовали. Сами себе подпи-
сали осуду. Не гварел я же не доліні главни?...

КАНДУРЧАК: Ище не разумим. Цо же нам треба робиц?

КЛІЩ: Треба розбиц тоту слогу, ето цо! Треба нове друж-
тво основац, треба найсц хиби, подложиц ногу учительови, спра-
виц учителя виноватим за шицки злау валале, за баламуту,
уводзене новосцох, за шицко, вигнац го з валалу, та гоч ми
вецкаль доліні висушовали, бо панове гваря же доліні зздравю
чкодза... Але власц, власц зоз рукох не дац! Не пущиц таких
людзох на верх! Ето, то треба зробиц! Коло Бугая треба кра-
шнё. Бугайова родзина велька, треба гевтих горе прешвечиц же
ми не вини, але гевти учительово злодіе, кед будзе требац, не
сановац пенеж, та ше найдзе таких цо приду за нами. Ище неш-
каль треба направиц план як да погубім тоту роботу цо ю вони
започали.

Ява 5

Бугай, Каламар и істи

БУГАЙ: (Обяшню ё Каламарови.) Хто то видал за таку няку
роботу... (Збачел тих двох.) Ох, пале ту уж и паньство!

КЛІЩ: Ми ту, а дзе же ви?

БУГАЙ: А ми з нашым паном Каламаром були кус на бешеди.

КАЛАМАР: (Квашно.) На бешеди!

КЛІЩ: Не знам чи сце чули, чи сце не чули цо ёст нового
(Выбера годзинку.) Новы учитель нас, браца мойо, тужел власци,
же зме, гвари, проців валалу. А питам ше я вас, браца Руснаци,
хто основаў тоту читальню, хто положаў камени криж, чийо мено
на перших местах по наших календарох? Чи ми то допушчиме?
Чи да нас старых цо зме так повесц темелі ту кладли — виру-
цаю вонка? Чи пущиме тим голобрадим, шветовим людзом, цо
пришли зоз зайдичку на палічки до нашага валалу, да нас блаца
и огваряю? Чи ше ми проців власци борели дакеди?

БУГАЙ: Та нігда! Ми любиме кожду власц. Гей, але найлепша зато заш лем була гевта, повесц, стара мадярска власц. Кед ци, брату, придзе до валалу жандар з пирком за калапом, дзеци сцекаю...

КАЛАМАР: Лёбо путуеш на гайзибану, а вшадзи — вахтере... па мило чловекови на ніх патриц!

КАНДУРЧАК: Цихо, най бачи Кліц докончи. Нешкаль ютре док будзе бачикова карчма готова, треба да ше порадзиме и преселіме читальню там. Там будзе нови одбор, а тих вигнац. А нешкаль вечар би требало дацо зробиц.

КЛІЦ: Нешкаль вечар зложиме пожаловане процив учителя, та прето придзце до нас и ви, пан Каламар.

БУГАЙ: А за барище, ша о нім требало бешедовац.

КАЛАМАР: Чекайце, бачи пове.

КЛІЦ: О барычу и бешеда. Пан Каламар то на вечар краінне зложи, а вец поподписуеме и однешеме ютре-поютре до варошу. Там ше людзом розтолкує же які ствар. Повеме: Ми не процив барыцох, але процив таких погубених и безбожных учительох цо дзеци не уча так як власц захтева, але процивней. Таких цо зазберую коло себе бирешох и вшелляку худобу з օкраіскго и пияніцох та их буня процив газдох и власци... Ишце до ёшні, гварим вам, требало бы же да оталь одфуркнє. (Патри на годзинку.) Но а тераз ше рэздзиме, бо и вони годни надисц, а лем цо не дзвонело трецираз до вечурні. Кадзи ви, пан Кандурчак?

КАНДУРЧАК: Та я з вами...

КАЛАМАР: Чекайце, ідзем и я.

БУГАЙ: А я думал, пан Каламар, же придзце зо мну да ше поровнаце. Но кед так, мушым пойсц сам ше поровнац. (Пошол до карчми.)

Ява 6

Марча сама

МАРЧА: Перша сом. Скрием ше за дзвери. Хто перши придзе та го настрашим... Хтошка идзе! (Скрива ше.)

Ява 7

Митро и Марча

МИТРО: (Одрилює дзвери помали и закукує.) Не ту мой оцец?... Там крава...

МАРЧА: (Страши го.) Ху...! (Шмееш ше.) Ха, ха, ха...

МИТРО: (Злекнул ше, порвал дзвери и почал сцекац.)

МАРЧА: (Вибегує за нім.) Та дзе же, но! Цо же ши ше так злекнул?

МИТРО: (Звонка.) А то ты, Марчо?

МАРЧА: Ха, ха, ха... юнак! А ты, хто думал?

МИТРО: Хе, хе, хе! Я думал же то дахто други!... Не ту мой оцец? Крава нам цельна, а цошкань мурчи, та ме мац послала...

МАРЧА: Та пущ краву! Шедні ту гу мн€ най побешедуеме дакус.

МИТРО: (Неодлучно.) Га? Тельо можем, оздаљ ей не будзе ніч.

МАРЧА: Та цо же ти, Митре, думаш о свадзби?

МИТРО: Оцец гвари же направи вельку свадзбу. Уж ми дал шиц панталони и реклу и лагово ципели з дзирками, хе... хехе...! Гвари: „Най ше видзі же ше жені найбогатши легінь у валале.“

МАРЧА: А хторих гудацах поєднаце?

МИТРО: Оцец гвари же тоти нашо не знаю крашн€ грац. Приведзе Цыганох зоз варошу.

МАРЧА: А до же ци мац гутори на то?

МИТРО: Хм!... Мац не люби же це берем.

МАРЧА: Та чом?

МИТРО: Гвари же сце не таки богати як ми. А оцец ше віше зоз ню вадзи та ей гвари: „Не знаш ты, гвари, ніч, дурна бабо. Знаш ти же tota карчма на угле вецей вредзі як 20 ланци жемі“. „Знам я, знам, гвари мац, — іще сце не досц нацагали тей бирешки, не ганьбице ше, таки стари...“ А оцец теди кед на ню попатри, вона такой узіхн€.

МАРЧА: Твой оцец так страшн€ патри... И я ше му боїм попатриц до оч...

МИТРО: И я...

МАРЧА: А ти, Митре, любиш же ше побереме?

МИТРО: Любим, хе — хе, лем не любим же ти іще віше зоз Данилом стойш.

МАРЧА: Га, кед вон так крашн€ бешедуе, а и шицко зна...

МИТРО: Знам и крашн€ бешедовац, а и шпивац, лем кед ше дакус напием вина.

МАРЧА: Ал€ вон так през вина...

МИТРО: Е, я през вина не знам... Ал€, гварим ци, сцекнїти од нього. Видзіш и сама же ніч не ма, та ніцо ци таки. Мне то ганьба. Поведза: газдовскому синові прекосци Данил.

МАРЧА: Кед вон віше перши гу мне приідзе. Найлепше би було кед би ти сам приішол його одплашиц. Вон мне не сце слухац кед му я гуторим же я уж спітана за тебе.

МИТРО: Не сце? Но чекай, повем оцові та мі раз приідземе, лебо най пове його оцові. (Пауза.) Ал€, Марчо, я наісце мушим исц, бо мац гварела да ше не затримуем.

МАРЧА: Ай! ме не побочкаш?

МИТРО: (Огляда ше.) Дзе же це ту будзэм бочкац да ту шицкі видзя? На вечар це побочкам, док будзе цма... Дварэз... хе... хехе... (Пошол.)

Ява 8

Марча сама

МАРЧА: (Видрижньюцо.) „На вечар це побочкам, док будзе цма!“ На вечар, мой младилю, мне побочка — Данил, кед сцеш

знац, а не ты, и то — не двараз! Зазрак ты! Та тельо!... А я до
тераз думала же бим ше и за тебе могла одац!

Ява 9

Дзивчата и ле́гінє

(Приходза зос паперами на пробу),

ДАНИЛ: Пале па, то пані млада ту!

ВЕРУНКА: А пан млади праве вишол.

ЯКИМ: Од чого же ци, Марчо, ліца таки почервенети?

ДАНИЛ: Але ши блазен! Ша од чого би ліца були чёрвени
— кед не од горучави?

МАРЧА: Маце ви розум, людзе? Цо сце на мне нападли?

1 ДЗІВКА: А цошкаль барз понаглял?

2 ДЗІВКА: Крави доїц оз达尔?

АМАЛА: Крави доїц. Дзе же ты видзела на три годзин
крави доїц? Можеце ше ви видрижњьовац и бешедовац же ё
зазрак, же ё тото лебо гевто, але ѿ правда, правда. Марча будзе
пры нъому жыц як графица. То не як други газдовски синове.
Тот вам роби як кертица. И не лем то, але и шыцки женски ро-
боти роби: варі, поміва, аж и хлеб упечиц, гваря, зна...

ВЕРУНКА: Я би не любела такого человека мац ѿ ше до
женъских роботоў миша...

ЯКИМ: Нацо же му вец жена?

ДАНИЛ: Нацо? Але ши чудни! Ша пре любоване!

МАРЧА: (Револтирана.) А ти би голем магол'учитнуц, знаш?

ДАНИЛ: Жаль ци же ци Митра рушам?

МАРЧА: (Зос плачным гласом.) Жаль, да... Ище як жаль!

Знаш!

1 ЛЕГІНЬ: Цихо! (Марча плаче.)... Хлапцы, я би любел
знац ёдно: чи дахто од Митра дostaл дацо?...

ЯКИМ: То ше ты питай Марчи.

МАРЧА: (Плаче).

ВЕРУНКА: Дал ёй раз дзешец динари да купи цукру, але
неодлуго вжал, бо, гвари, шлайбок дома забул.

2 ЛЕГІНЬ: Е, мне раз дал пол циг'аретли.

ЯКИМ: И то з гевтей ѿ му я дал цалу. Ша вон дома ище
и ширку прещили на поли, да не троши тельо пенежи на ширку!

Ява 10

Учитель и исти

УЧИТЕЛЬ: Ту цошка весело?

ДАНИЛ: Не весело, учитель, напроцив, жалосно. Марча нам
плачэ!

МАРЧА: (Зоз жальсом.) Учитель, сцерайце ме зоз дружтва.
Дома ми не даю мира. Гваря же мне не место ту кед сом уж
випитана, а ту тоти... тоти... завидза озда, чи ѿ? Ровно ме
гніваю и на шміх беру...

УЧИТЕЛЬ: Та прецо то?

МАРЧА: Та пре Митра.

УЧИТЕЛЬ: (Предумуе.) Пре Митра? Марчо, да ци правду повем, и мнэ самому твоя одаванка за Митра баржей на тарговину пахне. У нас шицко на тарговину пахне... и на мочар... Кед витор даяки задуе, чуц конопи и смрод. У штредку валала на зогнітосц пахне. Карчма при карчми, а хижя при хижы як гроби... У штредку гевти з велічезними облаками, паркетами, купатилами и стари швет без младосци, а на окрайсковых валала бида, звада, ёфтика, дзеци без радосци и — гроби. Вельо, вельо гроби, а на тих гробах, чистих и зароснутих, крижи камени и древени... Памятнікі прешлосци нашего валала. Обачели сце цо на крижах? Бліщи ше мармур чарни и били. Слунко ше у нім опатра, а озда на кождым другим, трецим крижу злати слова крича: „Умар у квітку младосци...“ А кельо лем таки квітки младосци медзи гевтима цо не мали пенежи за злацени слова!... Кельо не вижити животи прелітнул погришно поставени циль живота: особне богатство. И мнэ ше аж привидзуе же медзи тым живим и мертвим теметовом стой незвичайно велічезни памятнік зоз гардичами и постаментом, и на верху зоз златом виробени наш руски бачи, на фурму Кліща, богача. Стої преподобного ліца, умити, зачесани, у бунди, як да гутори: На мнэ ше упатрице, мнэ ше кланяйце, так як и я робце и будзеце щешліви. А народ од биреша до богача здихуе: „Ой, голем єдну гарадичу висше — гу Кліщикови!“ А гу Кліщикови исц — то часто значи спреведац, лукавиц, здзерац, однімац, на цудзим зною зарабяц, — квітки младосци гаражиц! Ето, то драга гу верху того памятніка!

Не досц карчми? Ище ше єдна карчма будзе, да од худобного биреша вицица и тот горко заробени динар. Кандурчак на борг дава и приписуе, да валал до оковох окуе, да власц над тим нашим народом заграбе. (Подчас його бешеди при словох: „бліщи ше мармур“ уходза зос карчми Малік, Карас и Бугай — поцихи. — При словох: „Кельо невини животи“ уходза Кліщ, Кандурчак и Каламар з другого боку — тиж поцихи, ставаю гу дзвером. Учитель их збачел и повисццуе глас.)

... Худоба цо у його конопарні роби, горко то викашле. А Бугайох кельо у нашим валале? Цо ше не лем сами за цудзи коч даю вязац, але и дзеци за собу цагаю. Зос цудзу главу думаю.

БУГАЙ: (Хтори стал до тераз рознятых устох и позорно слухал; не може присц гу себе). Тот як да о нас бешедуе...

КАЛАМАР: О вас, о вас!...

УЧИТЕЛЬ: Таргозина зос статком, тарговина зоз маєтком, тарговина зос чувствами, тарговина зоз дзецими своїма...

БУГАЙ: Чекай, сину мацерин, да ци ше я... (Викасуе ше и почал исц гу учительови зоз наміру да го бие).

МАЛІК: (Хтори му ше нашол за хрибтом, лапа го за гардер.) Чекайце, бачи, най чловек докенъчи!

БУГАЙ: (Огляда ше.) Хто то шме?

МАЛІК: (Зос сциснутима зубами.) Я шмем — Бугаю!
Сцеш бешедовац? Чекай шора!...

БУГАЙ: (Помекнул.) Но пале-па, яки гніваци!... (Заш
оштрейше.) А чи ше то так бешедуе?

МАЛІК: А як же ше бешедуе? Озда неправду гутори? Зви-
кли сце до тераз да вас, богачох, долу шерцом гласкаю, а добре
будзе да послухаце и тих цо о нашай худоби бешедую.

КАРАС: Ты голем, Бугаю, треба да послухаш добре цо тот
челеднік бешедуе, зда ци ше... Слухайце го и ви, дзеци. Добре
гутори! У нас шицко крашне — з вонка... Як червени яблука на
яблоні нашо валали, а старгні даёдно, розреж, та увидзиш —
нє здраве... Хробак у нім... Хто до тераз заходзел медзи нас
худобу да видзи на приклад гоч то, чом у нас велью раз худобни
мацери шмерц своим дзецом цо их родзели жадаю?...

МАЛІК: А чи не таки червак твой сват, Бугаю? Бачи Кліщ,
— пришли сце нам помогнуц да висушиме мочар? Могли бисце
то и сами зробиц, ша ви вше гуторице, же любице свой народ.
(Неприемна пауза.)

КЛІЩ: До гарешту я вас дам заврец, а не да пенежы руцам
до доліно!

КАРАС: Озда прето же правду гуториме?

КАНДУРЧАК: Цо же тебе, Карасу, нараз? Озда прето же
сом ци заробку у конопарні дал док други не мали хлеба!

МАЛІК: Наёдол ше, видзице, вашого хлеба та е — бесни.
(Шмих.)

УЧИТЕЛЬ: Карас бесни же ше наёд конопарскаго хлеба,
аж крев плюва. Малік бесни, же му жена нешкаль-ютре пре ёфтику
охаби штверо-дзеци, а сама пойдзе на госцину гу матери до —
покойнаго валалу. Учитель бесни же на коленох не клечал пред
Кліщом, але порушал совисц людзох у валале хтори ю маю...
И же висушиме доліни, гоч як то Кліщ и Кандурчак не сцели,
чи нешка чи ютре, то сибурне.

КАНДУРЧАК: Увидзиме, пане, чи висушице! Знаме ми яки
vas доліни жуля! Завидни сце тим цо маю, бо сце сами не
способни!...

КЛІЩ: (Зоз иронию.) А нашли барища!... (Повисшув глас.)
Власц би вам требало, да ше з тим ту ни-а (Указуе на учителя.)
нагаздуеце!

УЧИТЕЛЬ: Ми сцеме зруциц власц...

КАНДУРЧАК: (Убегае до слова гистерично.) Чули сце лю-
дзе?... Чули сце... чекай!

МАЛІК: (Кричи.) Чекай, не преривай!

УЧИТЕЛЬ: Ми сцеме зруциц власц страсци, а поставиц
власц розуму!

КАНДУРЧАК: Власц, власц ви сцеце зруциц!

КЛІЩ: И з таким ти отровом труеш нашо дзеци?

ДАНИЛ: Отров цо го доставаме од учителя не таки горки
як ваш мед, бачи Михал. А, но, послухайце и сами! Хлапцы, дзив-

чата, ноце ле лем таку „отровну“ на чесц нашого богача Михала Кліща. (Стáваю до громадки, Данил почина, шпиваю.)

КЛІЩ: Нé ганьбиш ше, жобрaku, старшим упрекосциц? Так ше старших почитуе? То це озда тот научел?

ДАНИЛ: Гей, вон, бачи Михал. И ище ёдно ме учел, цо вам ше не будзе пачиц. Научел нас, ето, ту су, най поведза: Вредносц чловекови не дава вельки жачков, але вельке шерцо и поштени труд. А за нас младих, видзице, таких як бачи Малік и бачи Карас вецей вредза як сто Кліщох и Кандурчакох!

КЛІЩ: (Зос сарказмом.): Чекай, млади пане! Нé давно шише вилягнул зоз вайца. Нé знаш цо значи наша паастка упартоцц. Нé познаш ти ище Кліща!

УЧИТЕЛЬ: Сануем вас, бачи Михал, же вшеліяк страцице. И коло свойого богатства и коло своеї пакосци... бо страциц муши кажди тот кому за хрибтом не стої правда як охрана. А, видзице, шицки тоти млади людзе треба да постаню и постаню школяре правди и краси. Време укаже хто будзе мац вецей витирвалосци у гледаню правди и краси.

КЛІЩ: Ти ёден шветови чловек! Ти знаш цо краса?

КАНДУРЧАК: Чекай, будзе тебе о дасқельо дні краса на верх носа!

МИТРО: (Препиха главу.) Ту мой оцец? Оцец, мац гварела да дораз приидеце дому, бо там якбачу крава... (Шмих.)

КЛІЩ: Цо ту шмишне? Подзме там, Кандурчак! А з тима ту побешедуеме на другим месце. (Револтирано отходза Кліщ, Кандурчак и Каламар.)

Я ва 11

Исти, без гевтих трох

БУГАЙ: Марчо! Чи я тебе нe гуторел же ту медзи тих фарагунох нешлебодно приходзиц! Дораз дому!

ДАНИЛ: Дому, дому, Марчо! Неодлуга будзёш и ти мац нового чловека! (Шмих.)

БУГАЙ: Ти, нялкошу, язик за зуби! Жаль ци озда же це не сцем за жеца?

ДАНИЛ: Жаль ми же ище не одава ваша дзивка, але ваша жена и ви — за Кліща! А ваша дзивка ище млада, та сама нe зна цо сце... Вона ше ище як мале дзивчатко радуе... рендочком, фитюлом и кадифи. А док ше ей очи отворя, будзе нескоро! Тот ей чловек, газда Митро Кліщиков, завре малу, веселу, Марчу Бугайову на салаш медзи статок и слунко ей зацмес на вики. Будзе щипкац з нім ширку да подпаля огень у шпоргету... Буду ше чувац од дзецеох же би не упрепасцели капитал. (Пауза.) Нe жаль ми вас, ані вашей жени, але жаль ми за тоту вашу дзивку, веселу Марчу, хтора ту нeшкаль пред нами шицкима першираз плакала пре вашего Митра. А кельо будзе плакац док ше ода, то ніхто нe увидзі ані то нікому брига нe будзе! Будзе карчма у Клішка, и доброго вина за свата, а красни шмати за...

БУГАЙ: Не будзеш ти чит! Ти! (Дзвига песьці и ідзе гу Данилові.) Чекай, я тебе научим!

ДАНИЛ: А, но вдерце! (Розреплюю их.) Болі вас правда.

МАРЧА: (Одлучно става пред оца.) Оцец, я ше не одам за Митра! Я нешка твардо одлучела...

БУГАЙ: (Зачудовано, зоз злосцу.) Цо? Ти будзеш одлучовац? Дома ше я тебе опитам. Дому! (Видрилює ю.)

МАРЧА: (З плачом.) Робце цо сцеце, я волім и до студні як за Митра!

БУГАЙ: Дам я тебе дома! Алё чекай лем, першэ да ше я опитам тому цо так научел...

МАЛІК: (Зоз гнівом.) Гет, до чорта, цо ше маш питац? — Зна ше. (Дзивчата сцекаю пред Бугайом.)

ЯКИМ: Вец нешкаль, учитель, не будзе проба?

УЧИТЕЛЬ: Як видзиш, проба прешла! На ютре вечар.

ЯКИМ: Но вец, хлапцы, дому та на ютре вечар... (Одходза.)

Я в а 12

Учитель, Данил, Малік и Карас

КАРАС: Видзице ви цо барища наробели?

МАЛІК: Порушай бару — зашмердзі.

ДАНИЛ: Чекайце, цо то ішце до конца будзе!

УЧИТЕЛЬ: Од таких людзох можеме ше вшеліячини наздавац. Бул сом у ньго пре тоти барища и тераз сом ше конечно ошведочел же у тих людзох ані заренка милосердия нёт, и гоч наша ствар випатра же уж будзе, заш лем борба з німа будзе чежка.

МАЛІК: Лем ше не дайце, учитель. Правда заш лем муши конечно надвладац!

УЧИТЕЛЬ: Так і я думам. Клішык найбогатши, Кандурчак найлукавши у валале, але видзели сце и сами и кожди хто сце видзиц же ми добре народу сцеме и же зме не сами.

КАРАС: Мерковац на ніх треба. Я дознал же нас сцу раздвоїц на старых и младых. Каламара вербую да у ніх водзі забави и шпіваня. Читальню сцу преселіц лέбо нову основац.

УЧИТЕЛЬ: Видзице ви, мойо людзе, покаль иду тоти барища? На вечар ше зидзімі та побешедуеме, а тераз подзме. (Одходза.)

ДАНИЛ: Я лем кніжкі да поодкладам, та ідзем и я... (Одклада кніжкі до ормана.)

Я в а 13

Марча и Данил

МАРЧА: (Не збачела го такой.) Нет го! Мушела сом сцекнүц, врациц ше, повесц му!

ДАНИЛ: А ты цо страцела?

МАРЧА: (Озбільна, збунета.) Даниле, гніваш ше на мне?

ДАНИЛ: Я, на тебе? То ты озда треба да ше на мне гніваш.

МАРЧА : Гніваш ше же сом мале дзивче цо ше люби бавиц з малима рендочкамі?

ДАНИЛ : Я не гварел з малима рендочкамі. Ты уж воліш векши рендочки.

МАРЧА : Може то и шмишне, Даниле, цо ци я повем, але мне то не шмишне. Я нешка першираз осетела же то не шицко ёдно Митро чи Данил.

ДАНИЛ : (Зос шміхом.) А як? Кеди же ши то осетела?

МАРЧА : Теди кед ши ме пред шицкима бранея пред оцом.

ДАНИЛ : А вецей ніч ши не осетела?

МАРЧА : Осетела!

ДАНИЛ : Цо?

МАРЧА : (Ганьбліво.) Осетела сом як то крашне — любиц.

ДАНИЛ : Кого?

МАРЧА : (По цихи.) Тебе...

ДАНИЛ : (Приходзі ғу ней бліжэй, задовольни.) А я то, мала Марчо, уж давно знал.

МАРЧА : Цо?

ДАНИЛ : Же крашне любиц!

МАРЧА : Кого?

ДАНИЛ : Таке красне и добре дзивчатко як — моя Марча! (Облапя.) И знам же би ми двойо могли крашне жиц, гоч я не богати, лем да нет твоїх.

МАРЧА : Даниле, знаш цо? Не дай ме за Митра!

ДАНИЛ : Ша я тебе не оцец! Я би радей души, але то не стой до мне.

МАРЧА : Гуторела сом оцови. Чул ши, Даниле! Мой оцец зато не таки недобри, увидзіш. Посануе вон мне... И наплювам я на Митра и його богатство...

ДАНИЛ : Марчо моя, кед би то була правда! (Бочка ю.)

Зависа

ДІЯ III

Позні летні дзень. Уліца у валале. Вечар.

Ява I

Данил

ДАНИЛ : (Сам.) Нешка вечар у ней вешеле. Наютре уж будзе шицко готове. Весела Марча постане газдиня. Кліщицкана! Фуй! Тото мено вше ми на бару шмердзи и вона ше у ніх зошмердзи. Отруе ше з пенежом и постане як и ей мачоха... Га... хаха... Митре? Митре, бригу будзеш мац зос свою Марчу! (Пауза.) Не правда! То лем злосц зо мне гутори. Не така Марча. Марча будзе церпиц.

Ява 2

Яким и Данил

ЯКИМ: Цо ту треба вериц?... Видзиш и сам шицко цо ще роби. И як так шицко нараз... И Марча ше одала, и учитель премесцени, и нашо дружтво ше розпада... Препадло уж!

ДАНИЛ: Препадло? Ище не препадло! Чекай! Чом би и ми не були дакус лукави?

ЯКИМ: Цо бешедуеш? Не розумим.

ДАНИЛ: Будзеш розумиц! Хтошка идзе... Ох, як наручени. Якиме, скри ше.

Ява 3

Каламар и Данил

КАЛАМАР: (Прибрани, идзе помали, поважно,) Цо же, нялкошу, не идзеш дакус гу Марчи?...

ДАНИЛ: (Одвитуе зоз истим тоном.) Не идзем, пан Каламар, гу Марчи... А ви кадзи?... Гу анді Меланки дакус!...

КАЛАМАР: Цо? цо... цоцо... цо гвариш? Якей анді Меланки?

ДАНИЛ: А гу такей, красней, анді Меланки... Моёй несудзеней швекри.

КАЛАМАР: Г... гоч цо плецеш!... И... и... ии... як шмеш таке дацо о мнё? Откаль ши то видумал?

ДАНИЛ: З малого пальца сом вицидал. Шедніце дакус та вам шицко виприповедам.

КАЛАМАР: Не мам я з такими шибеніками шедзиц и слухац их мервеніни...

ДАНИЛ: Та, як сцеце, пан Каламар! Я тото шицко цо знам можем и вашей дзиячки пэпрыповедац, а и бачикови Бугайови. Будзе ше барз радовац. А яки е наровни, кед дозна, годзен вас и -- теркнуц.

КАЛАМАР: (Огляда ше неодлучно и враца.) Но, гутор! Не прав франти. Мушиш знац же я ёден озбильни и старши чловек та нэшлебодно зос старшим комендиі правиц.

ДАНИЛ: Гей, пан Каламар! Шедніце лём, шедніце, кед ви не меркуєце на себе, та мушим я!... Не будзем оздаль кричац на целу уліцу... (Каламар шеда.)

КАЛАМАР: Та гутор, но!

ДАНИЛ: Уж сце, як и сами гварице, чловек у рокох, а так не меркуєце цо робице. (Цихше.) Гинто сом одправадзел Марчу та ше врацам дому, кед нараз чуем кронач. Идзе хтошка! Патрим, пан Каламар! Думам себе: дзе тот чловек ходзи по ноци?... А, но, не чежко опатриц! Скрил сом ше до капурки и чекам, а мой пан гу моей швекрочки.

КАЛАМАР: То... тото... то не правда, то цыганство. То ты, легіню, з пакосци.

ДАНИЛ: Вше ви так о мне думаце, а я вам лём добре сцем... Я на уліци, а ви з мою нэсудзену швекрочку при капурки у дворе...

Й, нараз чуем заш крочаї. Бачи Бугай з карчми идзе вёсели... А мне теди жаль пришло, та сом ше накашлял. Реку, да вас вёдно влапи, ганьба будзе.

КАЛАМАР: (Неопрезно.) А то ты бул?

ДАНИЛ: Но, видзице тераз! Не правду сом гуторел?

КАЛАМАР: (Влапени.) Правду, лем... (Огляда ше.) Слухай, знаш, не гутор нікому. Чловек гришни! Спокуса го влапи, та то!... Дараз ци будзэм требац и я. (Става.)

ДАНИЛ: Чекайце, но! Дзе понагляце?... Та дзе би я поведол? Лем ми жаль же мне ніч не верице, а Бугайови и Кліщикови шицко верице, гоч вас вони нізач не тримаю.

КАЛАМАР: То уж неправда.

ДАНИЛ: Может и неправда, але сцем вам повесц. Бугай ше опил ёдного дня та кричал по уліци: „Дураци тоти панове... глави горе тримаю як пуляци, а у глави ніч... Каламар, гвари, учени шпивак и бог зна як, а я еден повесц параст та сом го надмудрел.“

КАЛАМАР: Е, надмудрел да! Дурни вон. Дума же порта преведзена на нъго, а мал би вон дябла кед би Марча знала и да ше тераз-ни не одава за Митра.

ДАНИЛ: Як то гварице — дябла?

КАЛАМАР: А так же то жем дзівчина, а не його, а вон не сцел досц плаціц, та ніхто не сце буц дурни задармо. Видали му контрак котри бул — фалшиви. А най пробуе тужиц кед шме?

ДАНИЛ: (За себе.) О, то заш я не знал! (На глас.) Ето, видзице, ані вам Кліш не лепши приятель, гоч сце ше з нім як звязали... Ви еден чловек учени, школовани, стручняк мож повесц, та сце пошли гу нім... Требали бисце нам помагац; а ви гу нім. А цо сце од ніх спомогнути? Тот исти його Митро та якошик вжиме гвари нам хлапцом: „Хлапци, подзме до дзияка украднүц когута!“

КАЛАМАР: (Чувствительно.) Мойого красного когута?

ДАНИЛ: Вашого красного когута. Ми го одгваряли, а вон гвари: „Нацо у дзияка двух шпивакох?“ И украд... за брацковане, бо му жаль було од своіх курох... Видзице? Шицки легінє пошведоча!

КАЛАМАР: А не ціганіш ты то?

ДАНИЛ: Прецо би сом ціганел?... Я вам кед сцеце и шведкох створим. Сцеце? Якіме, виц ле, но!

КАЛАМАР: Та, дзе, цо то, як? (Якім виходзі)

Ява 4

Исти и Якім

ДАНИЛ: Якіме, чул ши шицко цо зме бешедовали?

ЯКІМ: Чул сом, Даниле, шицко и за андю Меланку и за жем и за когута!... а за когута, видзице, пан Каламар, правда.

КАЛАМАР: Та то презочлівосц! Ви мне сцеце упрепасциц, та поганьбиц, та то, хлапци... Я не знам як то повесц. (Става)

ДАНИЛ: (Става.) Не бойце ше, пан дзияк, ніч! Могли би зме вас удац. Направиц вам неприємносци, але кед нам сцеце помогнуц, та то не зробиме.

КАЛАМАР: (Нелагодно.) Як, помогнуц?

ДАНИЛ: Га, зоз роботу!... Повесц, повесц, ви ёден стручняк та прейдзэе до нашого дружтва. Дзивчата би любели.

КАЛАМАР: Дзивчата би любели, гвариш?... Но увидзиме, увидзиме. Збогом!

ДАНИЛ: Збогом, пане, а не забудзце на нас...

КАЛАМАР: (За себе.) И шніц вас будзем, преклятих... (На глас.) Не забудзем, мойо хлапци...

Ява 5

Яким и Данил сами

ЯКИМ: Але ше сплётол! Требал ши го такоў питац и за тужбу проців учителя.

ДАНИЛ: Чекай, помали. Тераз зме лем нітку влапели... О, цо зме ше скорей не здогадали, цо зме ше скорей не здогадали! Не было би то так, як цо тераз...

Ява 6

Исти и дзивчата

(Дзивчата убегую задихани, преплашени)

ВЕРУНКА: Даниле, дзе Марча?

ДАНИЛ: (Зачудовано.) Чом правице франти, дзивчата? Одкадз я знам дзе Марча?

АМАЛА: Даниле, — Марчи нестало! Госци ше посходзели, а Марча ишчек звечара була, а вец нараз скапала. Шицки збунети ходза з лампашамі по дворе, гледаю, а ні́гдзе ей ніет. У задней хижі на пецу нашли цидулку: „Не гледайце ме, я ше не одам за Митра...“

ДАНИЛ: Дзивчата! Хлапци!... Не знам дзе Марча, але... (Радосно.) кед то зробела, Марча — хлапец!

ВЕРУНКА: Оцец ше одразу отрезбел та ходзи по дворе, закукue до студні... По пойдзе, у курнікох и плевнікох, вшадзи ю гледали. Нет ні́гдзе!... Яй, шицка ше трешем!

1 Дзивка: А мне мраз преходзи по хрибце. (Узруяна бешеда и обяшњоване медзи младежу рошне.)

Ява 7

Исти и учитель з Маліком

УЧИТЕЛЬ: Цо то за гагане?

ЯКИМ: Учитель, не видзели сце даўдзе младу? Дзивчата гваря же Марча не стала.

ВЕРУНКА: Оцец ходзи по дворе гологлави, лае, плаче, шмее ше и модлі... Госци ше порозходзели, уж мал и Кліш дознац.

УЧИТЕЛЬ: А, хто же му виновати? Сами сце були шведкове ище на яр, кед пред нами шицкима гуторела же ше за Митра

не ода. І нач було силовац? Ніч не сануем таких родичох, але би сом сановал ю да иншак зробела. Лем да себе дацо не наробы, бо то би було уж дурно.

Ява 8 Исти и Бугай

БУГАЙ: (Гологлави, зос шекеру у рукох.) Ти, ти, ти шицко зробел! (Идзе гу Данилови.) Ти ми дзецко упрепасцел! Гутор дзе Марча, бо ци дораз будзе гуя! (Вреск, сцекане, одкладзішк ше створел Малік и лапа Бугая за шекеру.)

МАЛІК: Чекай, Бугаю! Нацо такой зос шекеру? Пове хлапец и так цо зна.

ДАНИЛ: Не боім ше я вашей шекери. Пришагнуц можем пред шицкима же сом ні́да ані з ёдним словом Марчу не нагварял да тото пороби, ані не знам дзе ё, але кед уж тото поробела и кед ше лем скрила од вас, а не наробела себе ніч друге, я ёй — винчуем. (Мала пауза.) А винчуем и вам же маце таку дзивку.

БУГАЙ: (Помекнул) Дзивчата, хлапци, поведзце ми правду. Пайташки сце ёй, може гуторела дахторей дацо? Може знаце, поведзце? (Пауза.) Хто би подумал же би вона, Марча, шмела таке дацо поробиц!... Ой, аж поцерпам же дахто надидзе та пове: Нашли змея вам Марчу там у студні задавену... Хто зна дзе ё най идзе, най ёй пове да ше врачи. Ніч ёй не будзе... (Пауза, шицки цихо.) До триста катов и тото вино и месо! Шерцо ми слуци цошка страшне, а я лем ёдну ю единіцу мам... (Плаче.)

Ява 9 Исти и Мелана

МЕЛАНА: (Задыхана.) Цо ту стоіце, Дюро?... Тераз пришла жена з конца валала, та гвари же як хтошкань у билим пребегнул споза заграды коло долінох...

БУГАЙ: Ой, дзивочко моя... (З плачом.) Подзме, людзе!

Ява 10

Исти и Кліш

КЛІШ: (Лапа за перши Бугая.) Чекай, свату!... (Пауза.) Та значи так? „Най ше врачи, ніч ёй не будзем!“ Забиц би ши ю требал, да ши прави оцец! Але ти, свату, думаш же дахто шалени кед ти и твоя дзивка мудри... Чи я то заслужел од тебе и твоей Мелани да ми чесц мою и мойого сина блацице? Комендию сце з нас направели! На подшміх цалому валалу виложели мне, Кліща!

БУГАЙ: Як, як ви то бешедуєце? Та чи ви, чи ви думаце же я то... у дрогварки зоз мою дзивку зробел?... Ох, боже, та я би бул найщешлівши да знам же ё жива!

КЛІШ: Знаш ти добре, и твоя жена зна...

БУГАЙ: Я, знам...

МЕЛАНА: Я, я знам? Чи ви мие познаце?

КЛІЩ: Познам це — фраеркошко — познам! Пенеж Клішов вам требал.

МЕЛАНА: Чуецце, людзе, вон мою чесць руша!

КЛІЩ: Ти мала чесци?! Ти чесци мала?! (Плюва.)

МЕЛАНА: Мала! Вечей сом мала як ви!... Але ви мою чесць одо мне вжали. Вихасновали сце нашо худобство, з'ажели сце мою чесць, а чловек скапал на роботи пре ваш маёток!... Мойо хиби мож ище віправиць, але вашо грихи ні́да — скоту ёден! Фуй!

БУГАЙ: Та прецо би ми таке поробели, прецо?

КЛІЩ: Прецо? Шицки цо вас ту ёст, шицки сце ше процив мене злізали, але най! Я вам ище укажем хто Кліщ! Жандарох приведзем, пол валала дам спаліць и позавераць, и так не будзе як ви сцеце!... Знаш — Бугаю? (Зоз іронію.) Свату!... (Зос сарказмом) Газдо!... Дома не знаш цо ци жена роби, не знаш цо ци дзівка роби, идз та скоч зос свою дзівку до бари... Фуй! (Плюва) И дзе ше я до такого пущел? Мойого сина цо зна, знашицко, оженіц зос тим, тим — гнойом!

МЕЛАНА: Векшого гною як цо ты, вельки газдо, нет у валале!

БУГАЙ: Але прецо, прецо би я таке поробел?...

КЛІЩ: Прецо, прецо? Сцеш да ци повем? (Пауза.) Предал ши ше тим ту ни-а!

БУГАЙ: Я, свату?

КЛІЩ: Ти, свату!

БУГАЙ: Я, свату?

КЛІЩ: Ти, свату!... Фуй! (Сце пойсц.)

БУГАЙ: (Меня фарбу, видно же преживюе цошка вельке.) Е, да знаце, свату чорте, дяблё, же лём най ми ше дзівка найдзе жива и здрава, одам ю за кого зосце, лём не за вашего мудрого Митра цо зна крави доїць и... иии... шмеяц ше „хе... хехехе...“ (Кліщ одходзі ище тот не докончэл.)

МАЛІК: Не будзе то так, Бугаю!

БУГАЙ: Цо не будзе! Мне кед дахто черкне по глави, вечей ми е не приятель. Але подзме, людзе, поможце ми гледац мою Марчу. (Нагло одходзі на ёден бок, а Кліщ на другі бок.)

ЯКИМ: Идзме, хлапцы и дзівчата, помогнуц бачикові гледац Марчу! (Шицки узруяно одходзва.) -

Ява 11

Каламар, сам

КАЛАМАР: (Пияни.) Молодей нет, вина ест!... Гей, але сом ше — нагурбичал!... Бугай закуковал до студні, а я до фляшки... И тераз, хх... ясно: Чкода молодей, чкода вино!... Вичная памят молодей, вичная памят вину. Амин... Тераз помали... хх... дому да дзіячка не осети, бо будзе одправяц — саночне... (Пошпівье себе.) Гвари Бугай: пан дзіяк, ви на ютре патрице крашне вивесц гевто „Исаие лікуй...“, а не як сце там ёдним на винчаню прескочели „Исаю...“ Хто? Я прескочел „Исаю“?... Я можем, ни-а, ту, тераз, напамят. (Шпіва...).

Ява 12

Каламар и Кандурчак

КАНДУРЧАК: То ви, пан дзияк?

КАЛАМАР: Аз ёсм... ясно... Гунцути шицко знаю.

КАНДУРЧАК: Яки гунцути?

КАЛАМАР: Гваря шибеняци: Гу Меланки ходзице, а не мерку-
єце... Пи, тебе чорт не меркуем...

КАНДУРЧАК: Якей Меланки?

КАЛАМАР: Красней Меланки... Я красней Меланки купел...
пст... нікому ніч... (Потаємно.) Хусточку на главу.

КАНДУРЧАК: Цо то там зоз Бугайову Марчу?

КАЛАМАР: Вайцо! Ніч! Сcekла коза од гевтого обешеняка
цо краднє когути...

КАНДУРЧАК: Ніч не розумим!

КАЛАМАР: Ані я, пан Кандурчак, ані я... (Плаче.) Як могол
такого пишного когута лем так... (Указує з руку.) Гоп... хк... нет...

КАНДУРЧАК: Та цо за когут? Хто же го украд?

КАЛАМАР: (Плаче.) Мой злати, красни когут. Мой жандар-
ски мадяр... И гевтот лопов Митро го украд...

КАНДУРЧАК: Ви ше, пане, наквецели... Идзце ше преспац.

КАЛАМАР: (Нагнівано.) Хто, я? Не будзеце ми вецей роз-
казовац!... Ані ви ані Кліщ!... Гуя! Идзэм гу тим младим. При
ніх весело! Вони не крадню когути. Гей, (Шпива.) Исаие ликуй...
Адійо, до пекла... До видзеня на гевтим швеце. (Почина исц,
нараз ше цошка здогадац, обраца ше и гутори): И ви и Кліщ, ви
за мне — покойни... Аминь.

Ява 13

Кандурчак сам

КАНДУРЧАК: Не добре зме поробели... По валале гук-
шицки процив Кліща. А чуем, поза очи и на мне крича. Учителя,
гвари, пошли обрехац цо ше старал за нашо дзеци и за нас.
Вигнац го сцу зоз валалу. Доліни вони висуша... Двасто роки
стали доліни, швет умерал, а вони тераз висуша... Лем най ногу
вицагне учитель — останю доліни. А чи ше то може процив
нэроду дацо? Не може! Ишце тераз и тото ни-а зоз Бугайом! И
то не на добре пахне... Гей, не вчерашні сом да не видзим!...
Накихам я на Кліща кед будзе требац! (Сце пойсц, але чуе же
хтошка приходзи та ше скрыва за древо.)

Ява 14

Учитель и Данил

ДАНИЛ: Тераз по ноци ніч не видно, але я так думам, же
ше вона даўдзе скрила. Марча не од тих цо не любя живот.

УЧИТЕЛЬ: Та цо гвариш, цо Каламар гуторел?

ДАНИЛ: Гварим: Да Марча лем зна же порта ишце віше на
ней, могла бы тужиц и достала бы суд...

УЧИТЕЛЬ: Та не гутор!... Ох, то би було крашне! Да

зопреме правене карчми у штред валала, да зопреме розбиване дружства... Сала би ше ушорела... крашне би було робиц, да не...

ДАНИЛ: Цо да не?

УЧИТЕЛЬ: Да уж не пришол декрет о премесценю.

ДАНИЛ: Требало би и тому даякे ришене найсц. Я Каламара влапим и зато... Мам го я у рукох... Пове вон мін шицко и хто тужел и хто подпісал... А вец увидзімі хто моцнейши: чи валал чи вони.

Ява 15

Істи и Кандурчак

КАНДУРЧАК: (Віходзі і накашлюе ше). Пребачце, пане учителью, і ти Даниле. Не крашне то, але вислухал сом цо бешедуеце... і — правда то: Народ моцнейши... а кед правда як Каламар гутори, ни-а, я би купел тоту хижу, кед би ше предавала, а же би Бугай не могол прекупиц, и салу би сом ушорел и таргвину би сом там преложел место карчми.

ДАНИЛ: Відзице, то би добре було. Але як то, пан Кандурчак, будзе зоз учительом? Цо сце то поробели?

КАНДУРЧАК: Ах, не добре зме поробели! Написали зме и тото цо правда, а іще вецей того цо не правда. Але кед треба, я заш пойдзем за нашого пана учителя... Пойдзем хе... хехе... як да не... Ша кед мі не будземе ёден за другого робиц, хто будзе за нас дзбац! А пребачце кед сом вам завадзял. Ідзем я, а ви кед ше предумаце тото за хижу та мі явце. (Одходзі.)

Ява 16

Данил и учитель, сами

ДАНИЛ: Цо повеце?

УЧИТЕЛЬ: И Бугай и Каламар и тот Кандурчак — гоч яки су, нашо су людзе, и не вони сами виновати же су нешкі такі. Виновате дружтвенне ушорене, воспитане, вельо того. А може медзі німа найчистейши и найпоштенши — Бугай. Каламар у рабству одховани ташок, хтори, гоч му отвориш клітку до шлебоды, будзе лециц и враци ше до клітки. Зос Кандурчаком тото ришене було би добре покля мі будземе моцни, а прейдзе наша моц, вон нас перші охаби. Достац довирие Бугайово, то значи достац довирие народу, то значи мац у своїх рукох його целого. Вон іще як дзецко... Кошулю зос себе знёс кед будзе требац, за того кого почитуе.

Ява 17

Істи и Бугай з Мелану

БУГАЙ: (Зламано.) Гледали зме вшадзи. А цо мож тераз вноци и найсц кед цма! Ох, як тоту ноц прежиц?

ДАНИЛ: Чули сце до вам Клішцік гуторел и запаметали?

БУГАЙ: Та лем да ше моей Марчи ніч не стало!

ДАНИЛ: Та цо би сце вец? Пошли би сце туту Клішцикови и поведли: „Не гнівайце ше, свату, ту сом вам приведол невесту!“

МЕЛАНА: Но вера би не пошол! То я уж не допущим!

БУГАЙ: Не познаш ти добре, хлапче, Бугайову файту. Бугай вельораз не зна шора, але Бугай ма свою чесц. Плювні на туту чесц, увидзиш до ци будзе!

Ява 18

Исти и дзивчата з хлапцами

АМАЛКА: Цали валал зме обишли. Ноц, не видно ніч.

ЯКИМ: Попатыце лем, дзивчата и хлапцы, ша то ше уж почина розвидняц... Хмари ше розцагую, будзе красни дзень.

БУГАЙ: (Жалосно.) Але не кождому.

Ява 19

Исти, Верунка, а познейше и Марча

ВЕРУНКА: (Уходзи, огляда ше, а вец ше обраца вонка за древа.) Гибай, гуторели же ци не будзе ніч. Гибай!

МАРЧА: (Розлещела ше гу оцови, облапя го з плачом.) Оцец мой, не дайце ме за кого не сцем пойсц!

БУГАЙ: (Уцера слизи радосно.) Марчо моя!... Жива ши?...

УЧИТЕЛЬ: Тераз увидзиме чи оцец будзе од слова!

БУГАЙ: (Врацела му ше шмелосц.) Хто, я? Я чи будзем од слова? (Марчи.) Дурни твой оцец же до тераз на цудзи очи патрел! Ставай, Марчо, а выберай себе хторога сцеш и гутор, гутор до сцеш, лем кед ши жива.

МАРЧА: (Гледа помедзи дружтвом з очми Данила.) Я би гевтого там. (Указуе на Данила.)

ГЛАСИ: (Весели, помишани.) Данила, Данила...

БУГАЙ: (Удоброволени.) Того скараніка цо ми вше вочи става... (Пауза.) Но, добре. Кед Марча сце, гибай Даниле, дай оцови руку и — будз ми жец.

ДАНИЛ: (Радосно.) Ох, оче, як несподзивано. (Бочка руку.)

МАРЧА: (Поцихи.) Даниле мой!

БУГАЙ: А тераз шицки на паленку! Шицко будзе добре!

УЧИТЕЛЬ: Допущце, ви двойю, да вам и ваш учитель повиньчую. Най вам род будзе вельки, хлапци най маю доброту и упартосц оцову, а дзивчата красу и одлучносц мацерову. У своім животним щесці не забудзце на свой народ. Як сце почали з добру роботу у читальні, предлужце и далей. Не ганьбце ше од культурнай роботы у своім народзе и других так поучайце, бо наш народ ішце досц жие у непросвищеносці. Учце шицких же треба жиц не лем за себе, але и за других, же би таки як Кліц и подобни не ціцали вецеі крев худобному народові.

МАРЧА: Учителю наш мили..., вашо слова вше були за нас наука, а и на далей останю.

ДАНИЛ: Яки зме нешкань щешліви!

(Дзивчата и легінє одходза зос шпіваньом, вше ше баржей розвиднюе; настава красне рано.)

Зависа пада!

Михал Ковач

тоти перши три часци незаконченей поеми. Да цалком докончи туту поему, требало му, як сам пише, — двацетп'ять роки. Гоч кніжка дожила даскельо виданя ище подчас його живота, заш лем подполнє скончена, вишла уж о штири роки по його шмерци (1842).

„Енеїда“ — то травестия познатей истоименей поеми познатого римского писателя Вергилия о блуканю Енея по жеми, небе и пекле.

Котляревски зос того Енея и його хлапцох зробел — Українцох, зос шароварами, чубами и шицкими добрима и недобрима прикметами своєго народу. Поема подзелена на шейсць часци.

У першай часци Еней, „парубок моторний“, путуе зос своїма „Троянцами“ зос Трої по морю, док не пришол до Карфагени дзе пановала Дидона (снователька Картағи). Ту „уже було без гриха“. Кед то Зевс дознал, послал Меркура гу Енейови „нехай... Рима строїти чухрае“. Еней сцел сцекнуць од своїй Дидони, але го вона влавела, вилася и послала до чорта, гоч Енея „так любила, що аж сама себе спалила, послала душу чорту в ад“. И Еней предложел путоване по морю.

У другей часци описує як Еней сцигнул до Ахеста на Сицилії и ту „кургикали пісенько“. Оцец Анхис му ше спил од паленки (сивухи) и умар, а вон да ше одлужи оцови справел — дачу, спили ше заш шицки, ище ше и побили з песьцами, а вец сцели пойсц, але жени Троянки, зоз зависци, же їх не сцу вжац на драгу, запалели чамци и лем з помоцу богох огень загашени и рушели далей.

У трецей часци описує як Еней пошол до баби Яги цо бивала у хижки на курковей ножки да му вона укаже драгу до пекла. Зоз златим конарком Еней повандровал до пекла. Там було вшеляких панох, арендарох, попох, дзвикох цо вечарами ходзели, мужох цо жени пущали на танци, бабох цо дзвики заводзели. Там була Дидона и „Троянци“ цо скорей погинули и Анхис, його оцец и велі други. Уж як то шор, кожди там достал по заслуги:

Панів за те там мордували
І жарили з усіх боків,
Що людям льготи не давали,
І ставили їх за скотів.

(ш-70)

— — — —
Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам
Давали в пеклі добру хльору
Всім по заслузі як котам...

А на питане Енейово Сивили хто вец у раю, тата му одвітовала, же най не дума же у раю гевти хторим

... грошай скрині повні,
Або в яких товстий живіт.
Не ті це, що в цвітних жупанах,
В кармазинах або сап'янах,
Не ті що з книгами в руках,
Не лицарі, не розбишаки;

Не ті це, що кричать „і паки“
Не ті, що в золотих шапках.
Це бідні нищі, навиженні,
Що дурнями счисляли їх,
Старці, хромі, сліпороженні
З яких був людський глум і сміх;
Це — що з порожнimi сумкамі
Жили голодні під тинами
Собак дражнили по дворах;
Це ті що „біг-дасть“ получали,
Це ті, яких випроважали
В потилицю і по плечах.

(ш-122-123)

У пекле чул пророцтво же будзе снователь Рима и же ше од нього розплодзи вельки народ.

У штвартей часци видзиме Енея як сцигнул на италиянску жем дзе владал Латин хтори мал дзвівку за одай. З початку шицко крашнє було. Латин обецал дзвівку Енейові, але ше ту знова умішала богиня Юнона, завадзела их, нагварела прейг фурийх дзвічину мацер и бувшого питача Турна най ше дзвигню проців Троянцох. Так почало рихтане на войну. „Для куль-то галушки сушили“. Ту вшеліяких вождох було, ту „дівка — цар Камілла, до пупа жинка, там-кобила.“

У пиятей и шестей часци описує войну и побиду Енея.

На перши погляд випатрало би же Котляревски на гумористични способ вушмеює лем slabosczi и недостатки тёдишнього дружства: пиянство, розпусти, огварки итд., але кед ше баржей заглібіме до з мисту того твору, видзиме як вон у тей поеми нємилосердно бичує паньску самоволю, державно-урядову гиерархию, здэрніцтво, погубеносці и державно-урядніцку бирократию. „Енейда“ була оштри нож зпрямовані проців феудально-рэбской дїйносці.

Та и коло тих, у каждим поглядзе, гуманих и демократичных мотивох пародії, хтора виношела на шветлосці дня печацу правду о широких масох народу, коло тей, мож повесці, майсторскай фурми зос котру обробени тоти мотивы, успих и слава того твору не були бы ані длугочасни ані у таких розмірох да не була писана на чистей народній бешеди, цо дотля не було.

Народ у тей поеми, прости народ, бул поставени „до чола стола“, на перше место, та прето ані не чудо же и народ дал и авторы тога твору достойне место у исторії українскаго писменства.

Не може ше повесці же Котляревски бул перши хторому бул на шерцу прости народ и хтори видзей важносці народній бешеди у литератури. Ище Іван Вишенськи, тот славни полемичар на концу XVI и початком XVII вику, препоручує толковане євангелий на „простим языку“, та вец през цали XVII и XVIII вик находзиме ту и там людзох хтори видза важносці народній бешеди, хторым на шерцу просвіта и знане простого народу. Да спомнеме лем И. Величка та и Сковороду, хтори мал вельки плів на Котляревскаго.

— „Знаніе, — писал Сковорода, — не должно узить своєго изліянія на однихъ жрецовъ науки, которые жрутъ и пресыщаются, но должно переходить на весь народъ, войти въ народъ и водвориться въ сердцѣ человѣка и душѣ всѣхъ тѣхъ, кто имѣеть право сказать: и я человѣкъ, и мнѣ, что человѣческое, то не чуждо.“ Лем того „знаніе“ на бешеди хтора не була ані чисто церковна, ані народна не могло допрец до найширших пасмох народу. Док на Западу напредна думка уж давно запанovalа, дотля у України ище при концу XVIII вику панує штредньовиковна схоластика, хтора поставя фурму над змистом. Політичне пригнобене и централизам руского царствующого дому, з другого боку, дави и подумку на ширши розмах народних намаганьох. Да будзе ситуація ище горша, гевти хтори би мали будь водителе народу, писателе, Українци по походзеню, преруцую ще на широку драгу „руссکей“ писменосци хтора у веліх случаіах водзи ровно под плащ руского імперіализму. Вони, з векшай часци, припознаваю свойо „малороссийскіе походзене“, але не видза ніяку будучносц у языку свойого народу. Облетую як ноцни мотилі коло лампи — „общерусская литература“.

И док дотедиши писателе, окрем чесних віймкох, писали „excatedra“ и за учени швет, дотля Котляревски скорей як ще влапел до писаня „бував на сходицах і забавах народних і сам преодягнений брав у них участь; пильно прислухався до народної говірки, записував пісні і слова, вивчав мову, нрави, звичаї, обряди, повір'я, легенди українців.“

И не чудо вец же баш таку фурму писаня выбрал дзе през шміх пригваря, лає и — обтужує. Не чудо прето, бо народ таку фурму писаня найволел. Досц му було сухопарних, високим стилом виповедзених чи написаних — поукох.

Сцел ще вимсціц и нашмеяц тим хтори ще до вчера йому шмеяли. И народ ще шмеял сладко. Цали народ приял тоту кніжку як ані едну дотля з полним и отвореним шерцом.

Так, видзиме, драга до общей народней, новей писменосци була створена.

Але Котляревски ма значене ище з окрема и як драмски писатель. Вон зоз „Наталку Полтавку“ и „Москальом чарівником“ вдерел темель новей українскай драмской писменосци.

У обидвох тих фалатах знова шміх. Шміх и осудзене тих хтори у tot час тримали за мовду ошмейовац „малороссох“ (Шаховски и други). Виборний чловек з народу виходзи першираз пред публикой и гутори правду и не ма красне думане ані о „народных пиялкох“ ані о Москальох, хтори ще бали по нашему писац, не знаюци ані звичаї ані потреби нашо. У „Москалю чарівнику“, кед Москаль предрупце Михайлово же „хохлы никуда не годятся, да голосъ у нихъ хорошъ“, — tot му одповеда: Искра способносци ще розжирячела. Закукні до главного варошу, до єдного и другого, та закукні до Сенату, прейдз ще по министерствах, та вец приповедай, чи нашо пристали дагдзе, чи не.

Котляревски не писал вельо. Окрем спомнутих творох написал ище лем „Оду О. Б. Куракину“ цо теди бул генерал — губернатор у України, у хторей виношел на яву насилства помешикох і паньства. Та гоч і тельо мало написал, його значене за дальши розвой українського писменства величезне. Писменики Гулак — Артемовски, Квітка — Основяненко, Гребінка, Т. Шевченко, Карпенько Карий, М. Лисенсько, Коцюбински, Франко, Шашкевич високо ценили Котляревского з його роботу. Микола Гоголь (1809 — 1852) у „Сорочинским ярмарку“ бере на вецей местох епиграми зоз „Енєїди“, а и способ писаня того гениялного писателя хтори по походзеню Українец и хторому онец Василь тиж писатель, и то драмски, — подобни як у Котляревского.

Максим Горки радзел младым українским писателем писац на способ Котляревского.

У народу длugo, длugo ше могло слухац виришки зоз його творох. „Наталка Полтавка“ уж блізко 130 роки (1823) не зиходзи зоз українских репертоарох и вше є нова и актуелна.

У нас ше давала першираз у Руским Керестуре 1939 року и по ошлебодзеню нашого отечества 1946 и 1952 року.

Може потребне баш з огляду на виходзене нашого нового часопису ише раз подзагнуц поуки и нашей интелегенциі зоз жытва и роботи Котляревского. Чи не було часто случайох же и наш народ бул виложени подшміхом? Чи не правда же велі од нашей интелегенциі пошли по ширшай драги, бо ше ганьбели од свойого? Чи не вельо и нешкa добренамірных хтори сумняю до длуговичносці нашего народу? Чи не правда же наш народ люби щире правдиве слово и здрави шміх? Чи ше не може велі наш млади писатель хторому пред очми стой, не даяка слава лебо материялни хасен, чи, гварим, не може таке дацо научиц од Котляревского як треба писац и твориц да написане ма тирвацу вредносц?

Розуми ше же проблеми Котляревского уж не проблеми за нас, але мотиви хтори рушели Котляревского муша буц и нашо мотиви — служба своіому народу, служба дружству, служба ідеям добра, правди и краси.

Чловек, писатель, щири приятель свойого народу, Иван Котляревски умар 10 XI 1838 року у Полтави, дзе му благодарни народ подзвигнул памятнік 1903 року.

Вельки українски писатель и поет Иван Франко наволад Котляревского „Орлом могучим“, а найславнейши наш народни поет Тарас Шевченко нізко схильовал свою главу пред заслугами Котляревского и пророковал му:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.

М. Ковач

О веліх небробеных темох прешлосци и єдней обробеней — о Планчаковей „Михаловей дідовщини“

Чловек ше дзекеди запита: маме ми дацо написано о животу нашого народу? Не исторыйски кратки записи, ані не статі у новинах, але на уметніцки способ виповедзены творы, котры би бешедовали поколеньем о прешлих часох? И не тельо зос сучасноси ягод зос прешлосци? Зоз жалосцу муши чловек констатавац же зме худобни, лёбо ишэ лепшэ — преходубни.

Два столітія прешли одкеди жиене у тих краіох. Жывот хтори бул лем пред сто рокамі яки нам ё далекі! А ишэ тот хтори бул кед ше нашо стари досельовали! Далекі нам ё, бо ше история остатніх пейдзешат рокох зоз велькіма крохаймы розкрадала по своеі драгі розвою, а уметніцки творы, хторы би тот час могли зробіц розумлівшым і блізшим, не постая. Прето ми нешкі часто вецей можеме дознац од ўдзела хтори слухал од свойх старших, ишэ пред веліма рокамі, о дзепоєдных событийах, о животу нашого народу, ягод цо находзіме у малим чыслу кніжкох друкаваных на нашым языку.

Серби ще жалую же ше при ніх не появлюю кніжковны творы хторы би достойно приказали остатні дзешец рокі зоз их исторії. А цоже да ми повеме кед ше у нас не появлюю и ані ше не появівалі діла хторы би дакус глібше вошли у приказованю обставінох хторы були пред пейдзешат, лёбо сто рокамі, а и до тих пред двасто рокамі?

А було бы о чим бешедовац. Прешли Керестур и другі нашо валали вшеліяки часы. Не обішли го исторыйски события. Горкі бул живот и теды кед ше з древеним плугом орало, и познейшэ, кед тракторы почали турчац по польох. Але тупе стукане остало медзі штирома мурами. И далеко у польох. Не дожили щесце чувства болю, увреди, поніженя и кратких радосцох, найсц ше на паперох наших кніжкох. Правда, ані не могли. Так ше голем трима. пре нашу малочисленосц. Чи то наисце правда, то вельке питане. И лепшэ го на тот завод охабиц на миру, бо би ше до точнаго заключеня чежко дошло. Але на веліх би зато спадла вина же не подумали на будучносц, же остали жимни гу роботи, хторей гоч яки скромні успіхи, могли поколеньем велью задовольства и гордосци принесц, кед не у іншым голем у спознаню же дахто робел и трудзел ше зробіц даци за того утрапеного пааста, хторого кажды оганял и цадзел з нього зной и крев, кельо лем могол.

Зоз яким бізмез задовольством пречитали шоры даякого нашого писменого прадіда, хторы би нам приповедал о часох кед ше нашо ришели охабиц своёю колібі у карпатских горах, кед ше требало приучова гу новому способу живота, гу мочварнай ровніні, моцней пекоти, кед ше требало одрекац векшай особней

шлебди у старым, а приучовац ше гу рабскай поніжносци у новим краю. Лябо о часох „Буни“ 1848, о урбару, о войнах до хторих ношела тедишня Аустро-угорска нашого чловека, о экономским рэзвою концом прешлого століття и других моментах вязаных за час пред Першу шветову войну, а и ю саму.

Кельо би ше могло бешедовац о нас саміх! И з яку бізме радосцу прияли богатше нашлідство уметніцких творох. То не нужно наглашовац. То ані не главни ціль тей статі.

Шыцко сом тото спомнул пре слідуючу причину: наша прешлосць чека же би ожила на боках наших кніжкох, чека людзох хтори би ю, претворену до уметніцких сликох, охабели будучносци, бо до нешкі була забувана, а кед не зробіме дацо ми, тоти цо легчайше можеме дойсць до жридох, од будущих генераційох можеме ище меней обчековац. Наша прешлосць не заслужела же би о ней бешедовали лем дідове, шедзаци през летні дні, попод ягоди. Тото цо міожеме даць о прешлосци и сучасносци, о пейдзешат роки, зос таку прешвечлівосцу не годни даць ані тельо, гоч ше найду и талентованши людзе, хтори би ше нашли побудзени писаць о животу прешлых генераційох. Жывот принесе інъшаки вопросы. Памятки виблядню. Деталі ше позабуваю.

Роби ше дацо нешкі же би ше препущэння прешлосци пополнели? Пишэ дахто и, цо главне, кед пише, цо и як пише о тим цо ше збуло у часох хтори од нас оддзелены зоз меньшим, або векшим временским периодом? Ёст пробована. Найду ше людзе (хтори ше окрем інъшага занімаю и зос писаньем) же кеди некеди заквача дзяля вопрос зос прешлосци. Заць лем не зос тей далекай, але баргей зос тей хтора ше ище памета. Тота цо ё далей од Першай шветовей войны и бліжэй од Другой шветовей войны, не барз прицагуе на себе позорносць.

**

У прешлым числу „Шветлосци“, наприклад, друкованы три приповедкі зос темами хтори не припадаю нешкайшай, але ані не тей старшай проблематики.

З тих приповедкох дацо бим сцел спомнүц о „Міхаловей дідовічині“, приповедкі Йовгена Планчака.

Йовген Планчак уж вецеі твори обявел, хаснующи теми соціяльнай неправды медзі двома шветовімі войнамі.

У остатней приповедкі обрабя вопрос змаганя маєтку за часу Першай шветовей войны.

То вопрос хтори до нешкі у нас не дотхнути ані у едним познатшим, кніжковім твору и хтори младшому швету не барз познati, але хтори постал актуелни пре арондацыю, хтору народна власць окончье. Значи, заш соціялна тема.

Нашим людзом познati дзепоедні паразіты з валалу хтори Першу - шветову войну препровадзели дома. Док ше векшина хлопох, способных за роботу, цагала по фронтых, дакому ше удало добиць „фелментиш“ и, закрываючи ше за привилегіі тога положеня, конецвойни дочекали экономски моцнейши ягод тоги хтори ше

врацели зос войны. Дакому ше за тот час удалио накупиц и жеми и за тот кратки час посцигли тельо же би зос своим трудом, лем обраблюючи жем, не могли то посцигнуц. Дахто ше нагло збогацел.

Такого единого „фелментиша“ вжал Планчак, жадаючи потолковац походзене велького маєтку и жадаючи потолковац поняце „дідовщини“.

У приповедки ше зявлюю и даедни други вопросы, але вопрос збогацована заш лем остава главни, бо ані ёден други не облапени глібше од нього. Зац лем тот главни вопрос випатра же не досц подцагнути, та чловек, кед пречита приповедку, достане упечаток же е не тот хтори послужел як основа того кніжковнаго твора. Чом? Планчак у першай часцы уруцел питане арондаций, „дочековане“ з боку дробнаго пааста, хтори остатніх роках не бул таки прицискани ягод штредні и богатши, питане одаванки у цилю разтерховівання маєтку и на тих питаньох ше затримал у ёднай половки приповедки, а прето ю лем обтерховал, недоприношыць тому же би ше главна дума до яснейшага указала.

Вельо допринесло тому же би ше наприклад арондация похопела як основны вопрос приповедки и сами особи.

Петро Надъордя, хтори змогол капитал и хтори би прето требал буц ягод главна особа, появлюе ше у приповедки лем як особа о хторей ше бешедуе. Михал Галушка и Ферко Петрашка приповедаю Михалови, Петровому синови, же як му оцец дошол до маєтка. Михал особа хтора не ма вязи зос наставаньем маєтку и вон, гоч и нашлідзел добро од оца, не може толковац час хтори бул пред триец-штерацец роками. Вон може толковац прешвечліво нешкайши часи, а то може буц наприклад становиско гу арондаций. А прето же Михал живи и мучи го будучносць добра, вон випада главнейша особа ягод його оцец, хтори не живе и хтори змогол тот маєтак, гоч Планчак баш на оца, т. е. на чловека хтори не живе положил толковане главнейшага думки.

Цали цек роботи до того места на хторым ше поруша бешеда о „дідовщини“ место же би ше развивал у напрямле до яснейшаго виповеданя главнейшага думи, затримал ше на роботи хтора не ма вязи зос ню.

Так, на приклад, на самим початку чловек подума: Михал ше враца нагнівани зос конференциі на хторей було бешеди о арондаций. Не сце ше помириц зос тим же би охабел свою жем. Но, баш ме цикави же як ше закончи цала ствар. Чи ше помири, чи не зос судьбу? Значи, поставени вопрос арондаций. Дакус познейшее Михал бешедуе зос жену о одаванки своей дзівки. То би могла буц епизода умишана пре уношеннем живосци до приповедки, же би живот у ней випатрал цо реальнейши. Медзитим, док читатель обчекуе же ше оталь будзе развиваш дума, хтора будзе исц зос гевту першу, хтора вязана за будучносць маєтку, бо будучносць а не прешлосць випатра на початку же будзе главна тема приповедки, о одаванки ше веций ані не спомина, та од разгварки тот вопрос далей ані не пошол.

„Дочековане“ наших худобнейших людзох на нагоду же би купели тунью жеми то позната ствар остатніх рокох. Економски обставини богатшого пааста часто примушовали же би одорвал зос своей жеми и предавал ю за релативно туні пенеж, же би ше вицагнул зос чежкей экономской ситуациі. Худобни куповал туту жем. То вопрос хтори по своім значеню заслужуе ширши обробок. У „Михаловей дідовщини“ „дочековане“ залапене на поверхні способ и не руца шветлосц на „дідовщину“ як поняце хторе треба розчисциц. Воно бешедув саме за себе. Не уткане є моцно до содержаю, але шведочи о ёдним зявеню у нешкайших часох. Чловек обчекуе, кед пречита разгварку Цмара зоз Михалом, же Планчак сце развівац споредну роботу оталь, але хтора вязана за туту главну, т. е. за будучносц „дідовщини“, гоч будучносц „дідовщини“ лем по тераз дотикана як главна дума у приповедки.

Далей ше указуе же и будучносц „дідовщини“ престава буц централни вопрос. Зос самим тим и цала перша часц достава другостепену важносц. И деталі вязані за першу половку допринесли лем компликованю и замолгіваню другой половки, хтора вибива по важносцы пред першу.

Зос шыцкого того виходзі же Планчак похасновал длагу драгу же би дошол до ціля. У чым му бул ціль? У толкованю поняца „дідовщини“. На яки го способ разтолковал? Михал одходзи до свойого бачика, зос хторим до того часу не жил у добрих одношеньях баш пре туту „дідовщину“. Михал ше пришол пожаловац же яку ма бригу прето же го сцу одогнац зоз маетку, а место порозуменя наишол на тримане хторе му поведло зос шыцким інъше од того цо обчековал. Мал нагоди чуц слова худобных людзох. То старши людзе и добре им була позната особа Михаловага оца. И еден од тих му зос повышеним тоном толкуе:

„Так поведз же тарговал а не робел. Робели и други, и я ведно з німа, а вон однімал, сину, однімал. И то вельораз — очивисно“. И далей: „Я, сину мой, робел з наднічарами и зоз бирешами. И цо сом заробел? За тоти двацец роки сом якошик скучал туту хижу цо ю и нешка ліпкам як ластовка и два подли яращики. А вон? Ей, так ци то видзиш! Так! Кед чловек не мал ніяки початок лем голі руки а сцел буц притим чесни, могол робиц кельо год лем сцел, та заш ніч! Од кеди мі мац завязала гачи роснул сом и вирос у цудзей бразди. А цо? Ніч. Жывот мі прешол, а я не жил. Ніхто ме пиянаго не видзел... Але правда... Паноцове гуторя же треба мац дзеци. И я их як добры христаян мал седмеро. Та цо? Кед повирастали, газове мали добрих и туніх слугох, рисарох и бирешох. Ей, сину мой, не знаш ти цо то дідовщина“.

У тих словох сконцентрисана главна дума. Ёдино вони одвітую и мену приповедки „Михалова дідовщина“. Чом tota дума превладала аж у другой часци и чом прейг слова других людзох, а не през сами цек роботи, то препущене прейг хторого ше не може прейсц не споминаюци го. То препущене хторе и наводзи

дзепоедных читательюх же би криво похопели главну думу приповедки.

Але так виведзена композиция ма ёден добри бок. Зос тим Планчак посцігнул други ціль: повязал часи пред 35 рокамі зоз нешкайшима, момент змаганя маєтку зоз моментом кед тому маєтку грожи препадане, приведол до вязи два прошивни дружтвени системи и тенденції розвою, цо би му не було так легко посцігнуць кед би окреме обробел наставае маєтку, а окреме арондацію, лебо препадане приватного добра. Пре туту оконносць, значи, мож бешедоваць же дакус скорей спомнуне препущене ма и позитивни елементы.

Ма их и то баш у тим же руца шветлосць на двоякі дружтвени обставини, прецо и не мож повесць же так поставена приповедка нё добрэ поставена.

Перша часць, гоч и не ма вязи зоз наставаньем дідовщини, ма вязи зоз дідовщину у нешкайших часох. А наставане и препадане дідовщини то два вопросы ўднога заявлення — дідовщини.

Перша часць не доприноши толкованю наставаня маєтку, але доприноши же би було ясне терашнє його положене, прецо, гоч е за вопрос змаганя нё важна, важна е за вопрос маєтку у ширшим значению.

Зос того цо поведзене виходзі же ше Планчакові не може пригвариць же нё добрэ поставел приповедку. Може му ше пригвариць же не вихасновал шыцьки могучносці так поставеней приповедки и же роботу у ней нё розвил на дружей и так же би и тоти вопросы хтори меней важны у приповедки, ягод, на приклад, одаванка и „дочековане“, уткал моцнейше до збуваня.

Може му ше пригвариць и тото же до приповедки умишал велью особи.

За толковане часох, хтори себе Планчак вжаль за ціль и було потребно вжаць вецей личносці. Планчак их до приповедки умишал коло осем.

Кед би ше збуване розвивало на дружей, таке число особох би могло буць релефнейше приказане, могло би буць нарисоване зоз моцнейшими фарбами, але так, кед збуваня ёсть мало, ошвицьоване особох у рижнейших ситуацийох, под рижнейшими углами, постало нё могуць. Прето Планчак о карактерных особинах, о вонкашнім випатрунку особох у приповедки мало бешедуе и прето му дзепоедни особи випадли бляди. У тим ше так поставена приповедка, ягод цо ю Планчак поставел, одражела неповольно. У чим, значи, хиба? У тим же рамик приповедки мали же би ше до чаго змесцели и 8-9 ясно насліковані особи, витаргнуты зоз двоякіх часох, мали за збуване роботи прецагнутей през такі період времена ягод цо є приказани у приповедки, мали за обширнейше розвиване роботи на тей основі на хтору ю Планчак поставел. Тоти дімінзіі приповедки баргей одвітовали за розробіоване меней комплікованей теми ягод цо гледала „дідовщина“, лебо за обробіоване лем ўднога боку вопроса „дідовщини“, поведзме зма-

ганя, а не и змаганя и препаданя. Бо така тема ягод змагане маєтку захтева вельо деталі, хтори би голем, у найменьшій міри, руцели шветла і на іншаки случай, не лем на случай „фелментеша“, бо не лем „фелментеш“ змогли маєтки и не лем за час I шветовей війни, а тото Планчак у своєї приповедки не облапел, прецо не розтолковал зос ширшим залапенъом змагане, але змагане „фелментеша“, зос чого ище не ясне же на яки способ ше змагало до війни, док „фелментешох“ не було.

Йовген Планчак указує вецей успиху у приповедкох у яких цек зування не гледа вельки комбінації и розбиваня на вецей часци, але збитосць и єдноставносць. Тоту свою особеносць би баржей требал тримаць на розуме и баржей ю вихасноваць. Кніжковни твор зос тим не муши страциз зос вредносці. Але може добиць у ясносці, єдноставносці, сливковитосці и других квалитетох хтори чоловек кед не трима непреривно пред очым у цеку писаня може дожиць того же уложи до роботи вельо труду, а жадани успих не посцигне.

Йовген Планчак уж пише вецей роки и, меней-вецей, його стил уж не прецерпює векши пременки. То стил легки, през чежких виреченьях, єдноставни, з надосць, дараз аж и з превеліма диялогами, зос местами успишно нарисованими сликами и потрафеними ситуациями, але и зос такими местами дзе ше чувствує недоповедзеносць, лебо не досць сливковито дати моменти. Прето при Планчакови частейше мож найду у єдним кніжковним твору не єднаки места по вредносці. У „Михаловей дідовщини“ — наприклад у першій часци — баш сам початок, а особито того место кед Михал уходзи до хліва, хтори приказани у даскельо сlicoх успішни. То тото место:

„Станул на широку дражку и запатрел ше богаром до хвостох, а вец, як да го дахто порвал за рукав, таргнул ше и додал:

— Не! Не дам ані єдного! Ша и то газдаша майого оца и діда!

Два добри богари на котрих ше бліщела кратка чарна шерсць ше почали на ньго оглядаць и форкаць. Єден конь упар свою боуглю на ньго и зос своїма велькими очми на ньго патрел длugo и длugo, а вец покивал з главу и почал гризць древени яшля. Там далей за єдним древом лежала красна млада крава зос велькими червеними платами по хрибце. Заварла очи та румега, а била pena як мидліна ше ей указує на рубу пискох. При ней лежало мале целе, а кед збачело чарного пса котри верцаци зос своїм куртим хвостом бегал Михалови помедзі ноги, стануло, напло своё вельки уха и упарло свой безазлени погляд на пса, а вец нараз дупло зос преднюю бандагу ножку и почало невешто подскаковаць. У куце при муре стала нова шечка, а у ей лади нємирно кучала една кура и кед збачела Михала, злетла долу и зос вельку лярму почала кодкодаць. У лади остали три цепли

жовти вайца. Міхал крочел и вжал спод шечки кошар и вишол вонка. По дворе бегали двоюо риняви прашата, а у оборе груглела швіння. При студні у циментованей долінки у брудней води ше муряли три качки, а вельки шиви капки води ше им злівали з хрибтох як живе стрибло. Качур стал при долінки, и кед збачел Міхала, уцаг свой криви карк и, як да ше кланял, поновел даскельораз зоз захрипнутим гласом ква-ква-ква.

Ест успишно дати места и у тей часци у хторей Галушка обяшнює Міхалави о дідовщини, гоч тата часц, по моїм думаню могла буц ище длугша и слизковитша.

Але ест и невигладзени моменты, хтори дати барз поверхно. Таки момент, по моїм думаню, тот кед приходзи Цмар до Міхала и кед бешедую за жем. Так исто не досц обрацена позорносц на приказоване обисца Габра Надьорді. Зос хижу нас Планчак упазнава зос штирома - пейцома виречениями и такой преходзи на розгварку хтора ше водзи у хижі медзи Габром Надьордьом, його жену и двома сущедами. Зос шицкима тима особама нас писатель на кратко упознава, але не на тельо же бизме достали прешевчліву слику о их вонкашњосци и карактерных особинох. Правда, можеме досц дознац зоз их розгварки але, на остатку, чом ше Планчак не могол затримац и на описаниею их подобох? Чом би звичайни читатель мушел роздумовац над бешеду тих особох и зос тей бешеди заключовац о их нукашнім швету, кед их сам писатель могол створиц реальнейших и яснейших. То би не мушело буц точне кед би було меней особи у приповедки, лебо кед би приповедка була обширнейша, прецо би ше карактерни розлики видиференцирали яснейше уж и зоз рижних ситуацийох, але у приповедки у хторей нет велью збуваня, детальнейше приказование особох би не було сувишне.

Планчак вецейраз здабе на газдиню хтора вари полудзенок але, кед ей уж допие класц на огень, та знее гарчки, гоч ище лем дакус требало же би полудзенок бул зос шицким доварени. Кед Планчак могол юно место лепшее обробиц ягод друге, кед, на, приклад, першу часц мал сцерпеня служей вигласковац, гоч и ю ище вецей могол, ягод дзепоедни места у другой часци, теди лем вон виновати же цала приповедка не виприповедана зоз юндаку уметніцку силу, теди лем його недовольна сцерпезлівосц виновата.

Планчак, хтори жиє непрерывно медзи Руснацами, позна их способ роздумования, их боляци места, их звичаї и обставини у обисцох, позна их способ бешеди, може и наслуциц цо би Руснак могол зробиц, а цо би не було, можебуц, так исто ягод кед би то зробел Серб або Мадяр и до „Міхаловей дідовщини“ унесол велью зос того своего искусства. Але не значи же не могол и вецей. Атмосфера у Міхала Надьорді и сам вон дати найуспишнейше, гоч и ту мож зоз резерву прияц думане же лепшее од того не могло буц. И од доброго ест лепшее, цо писатель „Міхаловей дідовщини“ вецей раз призабудзе.

На дзепоедни психолошки разположенія Планчакові требало обраціц вецеі позорносци. На хтори? Наприклад на тóто: Михал Надьордя одходзі до бачика Габра зос хторим уж рокамі не бешедую. Чежко мож вериц же би ще Михал не мучел зос тим же чи би му пойсц, чи нé, кед им обисца можебуц і трицец рокі були повадзены. Чежко мож вериц же би Михал у тим не прэживівал борбу, хтору вредно було приказац, бо так ше чловек може запытац: „Чом же пошол до Габра? Прето же би ше поносавац? Чом же ше не пошол поносавац до другей родзини, зос хтору є добры?“ Бо чловек до того хто му не одздравкує не одходзі на бешеды, гледаючи даюку потіху. Але, у шоре, Михал пошол; не чувствовал ше виновати у тей зваді хтора вибила прэжем пред вельма рокамі и ришел же нащыві Габра. Його разположеніе не могло буц таке звичайне и кождодньове и прето могло вельмо обяшніц и Михала и прешлосц.

Розуми ше же у приповедки ёст и такі места хтори психолошки потрафени и хтори вельмо бешедую о карактеру керестурскага Руснака. Таке тото дзе ше бешедуе о трачох. Петро, Михалов оцец, любел секирац роботнікох. Раз Шугайду — едного трача, вивед зос сцерпезлівосци и тот скочел же го набие. Же би не були шведкове того случаю и же би не ходзели по судох, другі траче посцекали, чувствующи задовольство же ше до Газду зашлем дахто влапел, але не жадаю сами зношиц даяки пошлідки.

Йовген Планчак у „Михаловей дідовщині“ дал приповедку, хтора гоч і ма недостаткі, гоч і ма места хтори могли буц лепши и хтора цала могла випаднуц лепша, представя одно интересантне пробоване. До нешкі при нас нікто не дорушел вопрос змаганя, нікто ше не врацел до тих часох, хтори ані не такі далекі, але хтори преполни зос цікавіма моментамі борби за маектки. Прето же Планчак дотхнул туту прешлосц, гоч і не пошол до ширини вириваючи едного „фелментеша“, вон уж зос самім тим посцигнул успіх. Тот успіх могол буц векши да пошвецел приповедки вецеі часу. Так випаднул скромнейши, але достаточні за тото же би му указал на могучносци векшого успіху у будучносци, бо Планчак предвойново часи баржей позна ягод даедни младши и може з ніх шмелю черпац мотиви. Тот успіх достаточні же би му указал же може давац лепши стварі, хтори би мали меней слабши места и хтори би були поважнейше обробені. Хто може ёден момент дац успішно у приповедки, хто може на ёдним месце створиц слику зос векшу уметніцку способносцу, не верим же муши на другім подругиц. Не верим же и Планчак не може написац приповедку у хторей би ше не ўзорвало добре место за добрым.

Янко Сабадаш

ЗАПИСКИ

Зоз Другого совитованя наших писательох и культурных работнікох

Дня 21 юна т. р. у Руским Керестуре отримане Друге совитоване наших писательох и культурных работнікох з наших валалох. Совитоване зволала Редакция нашого літерарно-культурного часопису „Швейцарія“. Догварка мала за ціль дац кратки огляд и оцинку роботох друкованих у перших двох числах нашого часописа, и ведно принесць и дальши напрям роботи редакцій и допомогнуць роботу и самих писательох.

На совитованю учаськовали 40 особи, а спомедзі ніх були: Михал Ковач, Яша Баков, Янко Фейса, Габор Надь, Йовген Коциш, Йовген Планчак, Микола Коциш, Янко Сабадаш, Ксена Стрибера, Йовген Джуня, Микола Скубан, Василь Мудри, Юлін Колесар и други.

Звит о роботі редакції часописа як и кратки огляд на роботи и слабосци первих двох числах часописа дал Дюра Варга, одвичательни редактор. Уж на початку у звиту були подцагнуты почежкосци котри ше зявели з нагоди порушована ча-

сописа, але дзекующи добродзечней помоци трицець сотруднікох, перши два числа були по плане видати. У двох перших числах були друковані роботи дваццаць штирох сотруднікох. У чаше шайсцмешачного роботнога дійствавання редакция часописа прияла 40 писні, з котрих були до тера з друковани 18. Надалей прияла 21 приповедку, з котрих були 7 друковані. Крем того прияла вецеі статі з розличных конарах науки и дзепоедни з ніх були уж друковані. Тот кратки прегляд нам потвердзяе же нашо писатель-сотрудніци були у першим полрою барз активни, а то нам з главней часци обезпечуе же писателе и у будучносци даю шицко од себе же би наш часопис. порядне виходзел.

Бешедующи о способу роботи наших писательох, о политично-идеолошким воздзвигованю писательох як и о загальним культурним воздзвигованю наших младых писательох, о вибору тематики и способу ёй обробку, о стиле и языку, о сотрудніцтву

у часопише и новинох, о творчосци писателя у условийох и жаданьох новей стварносци, редактор Вар'я медзи иншим гвалрел:

„Нашо дзепоедни млади писателе ше трулза же би у свой творчосци ишли у кроку з розвитком нашей стварносци, трулза ше руциц на папер дзепоедни моменты тей стварносци, того розвитку. Але ту ше при дзепоедних указує основна слабосц. Корень або основна слабосц у роботах наших писательох-початнікох, то недостаточне познаванне живота, або його несхопне лебо недостаточне хаснованне у виношенню на папер своїх думкох, особох, характерох ітд. През животного искусства лебо незнайоци хасноўваць свой податки о людзох, писателе беру механичне похопену концепцию до котрой так повесц, на просто, умурую прирэхтани особи. И так тото випада нацагнунте, мертвие и непрещвачліве, а при читательови ше створи похопене нёдовирия, нё остава вирни и длаготирваци упечаток о пречитаніям.

Похопліве же таки способ роботы погришни кед знаме же поступок роботи уметніка соціалистичнаго реализму од того процынви: вон не претваряя свой знане о дружтве до форми по котрой вираਬя задуманих „людзох“ але наурожані зоз законам дружтвенаго розвитку ко трипохаснусе у роботи як методу, гледаюци у живых, вельораз видзених и добре познатых людзох, стварох и поддіох тово цо у ўх взаімне, цо твори од ўх представительох ёдней класи, ёдней класней прикмети ітд. Писатель

муши описовац ношительох поддіох. У штредку того описання муши буць чловек. Вон муши описац поддій и дац их през чловека, а не чловека през поддій, цо не ридки случай у творох наших младих. Похопліве же у таким погришним твореню часто ше траца главни моменты котры треба обробиц и препушташа мesta неглавним. Так доставаме розводнёти, розцагнути, нёщешліво склопени приповедки.

Але же би писатель так патрел на ствари и так их поставял, муши вельо робиц на свом идеолошко-политичнім воспитованню. Муши дац векшу повагу на виучованне марксистичнай естетики и политики нашей Партиі на полю культуры и уметнісци. Медзитим тот недостатак ше обачае у велькай міри при главніні наших писательох и так приходзі до нехасновитого блуканя. Попри тим при младих ше обачае ище и слаба робота на свом загальнім культурным вездзвигованню.

Походзаци од того же би наш писатель могол вирне руциц на папер як нашу прешлосць так и сучасносць, муши ю сам глубоко и добре упознац, а же би ю упознал муши ше активне одношиць гу загальному животу нашаго народа. Так писатель перши муши похопиц и зрозумиц розвиток живота у його шицких манифестаціях. То значи же ше наш млади писатель не може ограниціц лем на преучованне матеріялу з НОБ-и и соціалистичнай вибудови нашей жемі. През того ше вшалік не може. Але вон муши буць у свой роботи ище баржей наоружані з добрым идеолошким ору-

жийом. Муши сам войсц до тога живота же би го преживівал у шицкай полноти розвитку. Муши буц и сам еден од творительох того лепшого живота.

Кед другим сце писатель помогнуц през свойо, роботи да упознаю и похопя того нове, вец го вон перши муши сам похопиц и полюбиц. Наш писатель муши похопиц нового человека, героя борби и роботи котри настава у единственим розвитку новых дружтвених одношеньох котри настали у нашей жеми. Зос стаемним и витримовним обвладованьом зос сучасну науку и з активним участвованьом у живоце, одношаци ше з любову гу своіому народу и чловечеству загальнє, писатель достава перве предусловие же може ступиц до кніжковній роботи и дац добри кніжковни твори.

И далей. Бешедуюци о будущій кніжковній творчосци похопліво же не жадам преписовац ніяки „рецепти“, бо кажды пише цо чувствує. Кед заш лем дацо о тим повем, най ме ніхто погришно не похопи, бо бешедуем на основу потерашніх друкованиях и недрукованиях роботох. У будучносци нашо писателе муша ше трудзиц и так да повем „виратовац“ од забуца драгоценни материяли з нашей прешлосци, котра ма барз вельке значене не лем за нашу терашніосц, а ище векше за будучносц нашого народа. У тих обробкох треба дац нашему роботному чловекови його власни живот, випатринок. Указац му його власну вредносц и животну склонносц, бо ю вон лем так годзен правильне далей розвивац. Шмелю треба дац и ука-

зац нашему народу його недостатки и слабосци же би их цо скорей звладал. З ёдним словом, кед того шицко на час наш чловек увидзи, теди годзен одредзено патриц и сам обачиц свою драгу гу лепшому животу. Потребно през приповедки дац наших людзох, нашого Руснака и наш живот зос його шицкими проблемами, бо кед наш народни живот не буду обрабяц нашо писателе, вшеляк же го други ніхто не оброби.“

Бешедуюци о вязи редакцій зос сотрудникіками референт поцагнул же тата вяза була недостаточна и же ше у будуще муши велько зробиц на лепшим повязованю зос сотрудникіками.

На далей поцагнуто же и редакцій часописа потребна помоц з боку старших товаришох котри маю вецей іскусствия у тей роботи. Ище векша помоц з боку старших потребна нашим младим сотрудникіком, бо тоту помоц млади писатель з кожного боку жадаю.

У напряме помоци младшим треба да ше розвива наша млада критика котра по тераз ище не була запровадзена. То вшеляк вельки недостаток же не була розвита по тераз критика, бо нашим писателем по тераз барз мало поведзене о вредносци их друкованиях роботох. Але з дальшим розвитком нашей кніжковній творчосци питане критики ше пред нас поставя найозбільнейше и отворено. Похопліве же наша критика не може пойсц од того же у нас ришени шицкі политични проблемы, же у нас посцігнути ступень розвитка дружтва котри вилучує потребу политичнай пра-

кси. Напроців, пракса нашей кніжковнай критики муши буць часць нашей загальнай политичнай пракси, а то значи же муши буць партыйна-марксистична.

На далей референт бешедовал о потреби до векшого участвования на першим наградним литературным конкурску як и увязі дальней роботи самих писатељох.

По отриманим реферату була дискусія у котрой медзи другими участвовали: Янко Фейса, Йовген Планчак, Яким Олеар, Михал Ковач, Йовген Джуня, Владо Шанта, Яша Баков.

У дискусії медзи іншим найве-

цей бешедоване о дальшим напряме розвитку нашого язика. Писателе тематику обробку треба да беру цо вецеў з нашого народного живота. У роботах треба обробиць цо меншу проблематику, але до глібше. Подзагнута потреба запровадзования нашей литературнай критики, бо ше на тих оцинкох буду учыць нашо млади писателе. Крем тей писменей помоци треба даваць и особну помоць и то на частейших писательских дагваркох. Дискусія тиж наруцела потребу запровадзования рубрики о нашем языку у часописе „Шветлосць“.

R.

РЕЗУЛТАТИ ЛІТЕРАРНОГО КОНКУРСА

Комесія за препатрунок приятих работах на нашим Першим наградним литературным конкурску котры разпісал Одбор за Русинох СКПДВ-и ведно з видавательным и друкарским предпријацем „Руске слово“, препатрела шыцкія прияти работы и на основу датей оцинкі щыцкіх членох, ўдногласно наградзела слідующи творы:

П О Е З И Я:

I награда — „Младому поетови“ од **Міколи Кошиша**.
II награда — Три сонеты од **Михала Ковача**.

П Р И П О В Е Д К И:

I награда не дадзелена.

II награда — „Браца“ од **Йовгена Кошиша**.

III три награды: „Дзека моцнейша од шмерци“ од **Оскара Кошиша**;

„Михал Лукачов“ од **Дюри Латяка**;

„Михал Козар и його діло“ од **В. Костелника**.

Д Р А М А:

I награда не дадзелена.

II два награды: „Огень вноци“ од **Янка Сабадоша**;

„На швитаню“ од **Михала Ковача**.

З М И С Т

	Стр.
Микола М. Кошиш: Младому поетови (писня)	163
Дюра Латяк: Михал Лукачов	164
Микола Скубан: Мацери забитого гранічара (писня)	172
Владо Костелник: Михал Козар и його діло	173
Михал Ковач: На швітаню (комедія у 3-х дійах)	186

ЛІТЕРАТУРНИ ПРЕПАТРУНОК

Михал Ковач: Іван Котляревски	223
Янко Сабадош: О велих необробених темах прешлосци і єднай обробеней — о Планчаковей „Михаловей дідовщини“	228

ЗАПИСКИ

P.: Зоз Другого совитования наших писательських и культурных роботійкох	236
* * * Результати літерарного конкурса	239

УМЕТНІЦКИ ПРИЛОГ

Юлін Колесар: Портрет хлапца	171
--	-----

КНІЖКИ
КОТРИ МОЖ ДОСТАЦ У НАШИМ ПРЕДПРИЯЦУ

	Цена
К. Marx — F. Engels: Манифест КП . . .	20 дин.
М. Пияде: О трицярочніці КПЮ . . .	5 "
В. Попович: Равноправносц наронох и борба за мир	5 "
М. В. Гоголь: Тарас Бульба	30 "
А. Кононов: Приповедки о Ленінови . .	8 "
* * * Коліба	4 "
* * * Вечі опасносцом (зборнік дзе- цинских приповедкох) . . .	5 "
Б. Чопич: Армия, охрана твоя (пісні) . . .	10 "
* * * Рочна кніжка за 1951 . . .	20 "
И. Сергеев: Наука и празновире . . .	5 "

ШКОЛСКИ УЧЕБНІКИ

Буквар за I кл. осн. школы	100 "
Читанка за I кл. осн. школы	35 "
Читанка за II кл. осн. школы	70 "
Читанка за III кл. осн. школы	70 "
Читанка за IV кл. осн. школы	75 "
Природопис за III кл. осн. школы	30 "
Природопис за IV кл. осн. школы	30 "
Земльопис за III кл. осн. школы	30 "
Земльопис за IV кл. осн. школы	35 "
Читанка за II кл. гимназії	90 "

ВИДАВАТЕЛЬНЕ ПРЕДПРИЯЦЕ
„РУСКЕ СЛОВО“
Руски Керестур

ЦЕНА 30 ДИНАРИ